

Cilt/Volume:1

Sayı/Issue: 1

2026

GENÇ BAKIŞ DERGİSİ

ISSN 3149-8582

gencbakisplatformu

www.utabilim.com

utabilim@gmail.com

Cilt/Volume:1 Sayı / Number:1 2026

Genç Bakış Dergisi (GBD)– Uluslararası genç yazarlar dergisidir. Multidisipliner bir yapıya sahip olan dergi Lisans, Yüksek Lisans ve Doktora öğrencilerinin deneme yazılarını yayınlayan akademik bir platformdur.

Young Perspectives Journal (YPJ) is an international magazine for young writers. With a multidisciplinary structure, the magazine serves as an academic platform publishing essays by undergraduate, graduate, and doctoral students.

SAHİBİ / OWNER

Uluslararası Toplumsal Araştırmalar Bilim Derneği

DERGİ İLETİŞİM

Elmek / Email: utabilim@gmail.com

Genel Ağ / Web

www.utabilim.com

KAPAK TASARIM / COVER DESIGN BY

Zeynep GENÇ

© Genç Bakış Dergisi
©Young Perspectives Journal
Tekirdağ

BAŞ EDİTÖRÜ / EDITOR IN CHIEF
Zeynep GENÇ

EDİTÖR / EDITOR
Volkan KABAYEL & Hülya KURT & Melis AYTEKİN & Gülben BULUT

SEKRETERYA / SECRETARIAT
Buse YILMAZGÜLER

EDİTÖR KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. Sibel MURAD
Prof. Dr. Ayşen SİNA
Prof. Dr. Hasan KAYA
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Oğuzhan KUŞOĞLU
Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZCAN BALKIR
Dr. Öğr. Üyesi Uğur ÖZGÜR
Ömer Şimay
Saliha AZCAN
Zeynep GENÇ
Volkan KABAYEL
Gülben BULUT
Melis AYTEKİN
Hülya KURT

DİL EDİTÖRLERİ-LANGUAGE EDITORS
Simay PULGAT

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR
Saliha AZCAN

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR
Volkan KABAYEL

YAYIN İNCELEME DİL EDİTÖRÜ / ARTICLE REVIEW LANGUAGE EDITOR
Uzman Öğretmen Hülya NARİNÇ (TDE)
(Zübeyde Hanım Mesleki ve Teknik Anadolu Lisesi-Tekirdağ)

DANIŞMAN / CONSULTANT
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

Prof. Dr. Ayşe KAYAPINAR (Milli Savunma Üniversitesi)
Prof. Dr. Levent KAYAPINAR (Ankara Üniversitesi)
Prof. Dr. Ayşen SİNA (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Dr. Sibel MURAD (Amasya Üniversitesi)
Prof. Dr. Hasan KAYA (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Prof. Melihat TÜZÜN (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Harun GÖÇERLER (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Doç. Dr. Tuğba GÜNOR (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Demet TAŞKAN (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Betül ÖZCAN BALKIR (Yozgat Bozok Üniversitesi)
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Oğuzhan KUŞOĞLU (Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi)

Cilt 1 Sayı 1 2026’da yayımlanan yazıların tümünün sorumluluğu yazarlarına aittir.

The responsibility of all the articles published in Vol. 1 Issue 1 2026 belongs to their authors.

OKUR YORUMLARI / LETTRES

Lütfen yayımlanan yazılar hakkındaki yorum, görüş ve önerilerinizi dergi editörlerine gönderiniz:

Zeynep GENÇ: zevneppgenc01@gmail.com

Volkan KABAYEL: volkankabavell@gmail.com

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ: onarinc@nku.edu.tr

Readers are highly encouraged to express their comments, views or suggestions on published articles to the editors:

Zeynep GENÇ: zevneppgenc01@gmail.com

Volkan KABAYEL: volkankabavell@gmail.com

Doç. Dr. Ökkeş NARİNÇ: onarinc@nku.edu.tr

Sosyal Medya Hesaplarımız

[Genc Bakis Platformu](https://www.gencbakisplatformu.com)

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

MAKALELER-İNCELEMELER / ARTICLES-RESEARCHES

Buse YILMAZGÜLER: 31 Mart Vakası / March 31 Incident.....1-28

Fatma KAYA: Dilin Doğuşu ve Evrimi / The Birth and Evolution of Language29-43

Hazal KAVAK: Sessiz İstifa: Modern Çalışma Yaşamında Görünmeyen Tükeniş / Silent Resignation: The Invisible Burnout in Modern Working Life.....45-61

Ömer ŞİMAY: Roma’da Askeri Diktatörlüğün Başlangıcı: SULLA / The Beginning of Military Dictatorship in Rome: SULLA.....63-73

Saliha AZCAN: 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı’nda (93 Harbi) Orduların Durum ve Balkan Cephesi’nde Yaşananların İncelenmesi / Investigation of The Status of Armies and Developments on The Balkan Front in The 1877-1878 Ottoman-Russian War75-95

Volkan KABAYEL: Batı Trakya’da Basın-Yayın Faaliyetleri / Press and Publishing Activities in Western Thrace.....97-104

Zeynep GENÇ: Savaş Tarihi Üzerine Bir Değerlendirme: 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı / An Assessment of Military History: The 1828–1829 Ottoman–Russian War.....105-118

KİTAP TANITIMI / BOOK REVIEW

Zeynep AYDIN: Arif Kolay “Türk Modernleşmesi” Kitabı Üzerine Değerlendirmeler.....119-128

DENEME / ESSAY

YAZ: Yas.....129-132

ŞİİR / POEM

Rabia UĞURLU: Kayboluş.....133-136

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Derleme Makale / Compilation Article

31 MART VAKASI

Buse YILMAZGÜLER*

Özet: 31 Mart Olayı, 1909 yılında Osmanlı Devleti'nde II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan önemli bir siyasi kriz ve ayaklanmadır. 1908 yılında Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle birlikte özgürlük ortamı genişlemiş, basın üzerindeki sansür kaldırılmış ve farklı siyasi gruplar daha aktif hale gelmiştir. Ancak bu değişimler toplumun her kesimi tarafından aynı şekilde karşılanmamıştır. Özellikle meşrutiyet yönetimine karşı olan bazı askerler, din adamları ve muhafazakâr çevreler eski düzenin geri gelmesini istemiştir. Bu durum siyasi gerginliklerin artmasına neden olmuştur. 1 Mart 1909 tarihinde İstanbul'da bulunan bazı askerî birlikler ve medrese öğrencileri ayaklanarak yönetime karşı çıkmıştır. Ayaklanmacılar şeriatın yeniden uygulanmasını istemiş, bazı devlet adamlarının görevden alınmasını istemiştir. Olayların büyümesiyle birlikte İstanbul'da düzen bozulmuş ve hükümet otoritesi zayıflamıştır. Bu gelişmeler üzerine Selanik'te bulunan Hareket Ordusu, Mahmut Şevket Paşa komutasında İstanbul'a doğru harekete geçmiştir. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a ulaşmasının ardından ayaklanma kısa sürede bastırılmıştır. Olayların ardından sorumlular yargılanmış, II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve yerine V. Mehmet Reşad padişah olmuştur. 31 Mart Olayı, Osmanlı Devleti'nde meşrutiyet yönetiminin güçlenmesine katkı sağlamış ve siyasi gelişmeler açısından önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu olay, Osmanlı Devleti'nde demokrasiye geçiş sürecinde yaşanan zorlukları göstermesi bakımından önemli bir dönüm noktasıdır. Ayrıca olay, ordunun siyasetteki rolünü artırmış ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin etkisini güçlendirmiştir. Aynı

* Lisans Öğrencisi, TNKÜ, Fen-Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, 1250105023, buseyzygr@gmail.com , ORCID: 0009-0009-3892-4798.

zamanda modernleşme sürecinin kırılganlığını ortaya koymuştur.

Anahtar Kelimeler: 31 Mart, İttihat ve Terakki Cemiyeti, II. Meşrutiyet, II. Abdülhamit, İsyan.

MARCH 31 INCIDENT

Abstract: The March 31 Incident was a major political crisis and uprising that erupted in the Ottoman Empire in 1909 following the proclamation of the Second Constitutional Era. With the re-establishment of the constitutional monarchy in 1908, the climate of freedom expanded, censorship of the press was lifted, and various political groups became more active. However, these changes were not received equally by all segments of society. In particular, some military officers, religious leaders, and conservative circles opposed to the constitutional government sought the return of the old order. This situation led to an increase in political tensions. On March 1, 1909, some military units and madrasa students in Istanbul revolted against the government. The rebels demanded the reinstatement of Sharia law and the removal of certain government officials from office. As the unrest escalated, order broke down in Istanbul and government authority weakened. In response to these developments, the Movement Army, stationed in Thessaloniki and under the command of Mahmut Şevket Pasha, marched toward Istanbul. After the Movement Army reached Istanbul, the uprising was quickly suppressed. Following the events, those responsible were tried, Abdulhamid II was deposed, and Mehmet V Reşad ascended the throne. The March 31 Incident contributed to the strengthening of the constitutional monarchy in the Ottoman Empire and produced significant political consequences. This event marks a significant turning point in illustrating the challenges faced during the transition to democracy in the Ottoman Empire. Furthermore, the event expanded the military's role in politics and strengthened the influence of the Committee of Union and Progress. At the same time, it highlighted the fragility of the modernization process

Key Words: March 31, Committee of Union and Progress, Second Constitutional Era, Abdulhamid II, Uprising.

Giriş

Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi ve toplumsal gelişmeler, devletin yönetim yapısında önemli değişimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerden biri olan 31 Mart Olayı, II. Meşrutiyet'in ilanından sonra ortaya çıkan en önemli ayaklanmalardan biri olarak kabul edilmektedir. 1908 yılında II. Meşrutiyet'in ilan edilmesiyle birlikte Osmanlı Devleti'nde özgürlük ortamı genişlemiş, basın üzerindeki sansür kaldırılmış ve farklı siyasi görüşlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlanmıştır. Ancak bu durum, toplumun her kesimi tarafından aynı şekilde karşılanmamıştır. Meşrutiyet yönetimini destekleyen gruplar yeni düzenin devam etmesini isterken, bazı kesimler ise eski yönetim anlayışına dönüşmesini savunmuştur. Bu durum, siyasi ve toplumsal gerginliklerin artmasına neden olmuş ve 31 Mart Olayının meydana gelmesine zemin hazırlamıştır.

Bu çalışmada 31 Mart Olayının nedenleri, gelişimi ve sonuçları ele alınırken farklı türde kaynaklardan yararlanılmıştır. Araştırma sürecinde internet ortamında yer alan akademik tezler, bilimsel makaleler, tarih kitapları ve ansiklopedi maddeleri incelenmiştir. İnternet ortamından elde edilen bu kaynaklar, konunun farklı bakış açılarıyla değerlendirilmesine olanak sağlamıştır. Özellikle üniversitelerin açık erişim sistemlerinde bulunan yüksek lisans ve doktora tezleri, 31 Mart Olayının ayrıntılı bir şekilde ele alınmasına katkı sağlamıştır. Bunun yanı sıra akademik dergilerde yayımlanan makaleler, olayın nedenleri ve sonuçları hakkında farklı görüşlerin ortaya konulmasına yardımcı olmuştur. Ayrıca tarih alanında yazılmış kitaplar, olayın kronolojik gelişimini anlamak açısından önemli bilgiler sunmuştur. Ansiklopedi maddeleri ise konunun genel çerçevesinin oluşturulmasına katkı sağlamıştır.

İncelenen kaynaklarda 31 Mart Olayının ortaya çıkışında birçok faktörün etkili olduğu belirtilmektedir. II. Meşrutiyet'in ilanından sonra yaşanan siyasi değişimler, askerî birlikler arasındaki huzursuzluklar, basının etkisi ve farklı siyasi gruplar arasındaki çekişmeler bu faktörler arasında yer almaktadır. Özellikle bazı askerî birliklerin ve medrese öğrencilerinin yönetime karşı tepki göstermesi, ayaklanmanın başlamasında önemli rol oynamıştır. 13 Nisan 1909 tarihinde İstanbul'da başlayan ayaklanma, kısa sürede

büyümüş ve şehirde güvenlik sorunlarının ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu süreçte hükümetin otoritesi zayıflamış ve olayların kontrol altına alınması zorlaşmıştır.

Olayların büyümesi üzerine Selanik'te bulunan Hareket Ordusu, Mahmut Şevket Paşa komutasında İstanbul'a doğru harekete geçmiştir. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a gelmesiyle birlikte ayaklanma kısa sürede bastırılmış ve şehirde düzen yeniden sağlanmıştır. Ayaklanmanın bastırılmasının ardından olayın sorumluları yargılanmış ve cezalandırılmıştır. Bu gelişmeler sonucunda II. Abdülhamid tahttan indirilmiş ve yerine V. Mehmet Reşad padişah olarak getirilmiştir. Bu durum Osmanlı Devleti'nin siyasi yapısında önemli değişikliklerin yaşanmasına neden olmuştur. Ayrıca bu gelişmeler, meşrutiyet yönetiminin güçlenmesine ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin siyasi etkisinin artmasına katkı sağlamıştır.

Bu çalışmada internet ortamından elde edilen tez, makale, kitap ve ansiklopedi kaynakları karşılaştırılarak değerlendirilmiştir. Farklı kaynak türlerinin incelenmesi, 31 Mart Olayının daha geniş bir bakış açısıyla ele alınmasına katkı sağlamıştır. Bu sayede olayın yalnızca siyasi bir ayaklanma olmadığı, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin modernleşme sürecinde yaşanan önemli gelişmelerden biri olduğu anlaşılmaktadır. 31 Mart Olayı, Osmanlı Devleti'nin son döneminde yaşanan siyasi mücadeleleri, yönetim değişikliklerini ve toplumsal dönüşümleri anlamak açısından büyük önem taşımaktadır. Bu nedenle konu, tarih araştırmalarında sıkça ele alınan olaylardan biri olmuştur. Bu çalışma ile 31 Mart Olayının nedenleri, gelişimi ve sonuçları farklı kaynakların ışığında incelenerek Osmanlı Devleti'nin son dönemine dair genel bir değerlendirme yapılması amaçlanmıştır. Ayrıca çalışmanın, konuyla ilgili yapılacak diğer araştırmalara katkı sağlaması hedeflenmektedir.

İşyanın Başlangıç Süreci ve Nedenleri

II. Meşrutiyet'in ilanında şüphesiz ki en büyük etken İttihat ve Terakki Cemiyeti idi. Bu cemiyet zamanla yurt dışında sağlam nam salmış ve diğer devletler tarafından Osmanlı Devleti'nin ayrılıp yıkılışına yol açacak durumun İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin güçlenmesi olduğunu düşünmüşlerdi. İttihat ve Terakki Osmanlı Devleti'nin düşmanı olan İngiltere ve Rusya ile bağlantı kurması

durumu iyice ciddileştirmişti. Osmanlı Devleti'nin ise bu durumda bir şey yapamıyor olması Padişahın ne kadar zor durumda olduğunun bir göstergesiydi. Bu çıkmazın ve devletin bütünlüğünün korunması için yapılacak tek şeyin Meşrutiyet'in tekrar ilan edilmesi gibi duruyordu. Arnavutluk'ta yapılan görüşmelerden dolayı bir ayaklanma olmuş, halk mitingler düzenlemişti. İttihat ve Terakki Cemiyeti bu durumu kendi lehine çevirmişti. Ayaklanan halka II. Abdülhamid'e Meşrutiyet'i ilan etmesi için telgraf çekmelerini söylemişlerdi. Onları dinleyen halk bu yönde telgraf çekti. Bu yaşananlardan sonra 1908 yılının haziran ayında İttihat ve Terakki Mısır'da bulunan konsolosluklara bildiri göndererek amaçların sadece Meşrutiyet'i tekrar ilan ettirmek olduğunu söylemiş, bu Osmanlı Devleti yönetimine karşı yapmış olduğu ilk teşebb s yd .¹ İttihat ve Terakki Cemiyeti kendisi Meşrutiyet'in sahibi olarak görmüş ve herkesi kendi cemiyetlerine bağlamak için zorlamıştı. Bağlanan insanlardan yemin etmelerini istemiş, onlara bağlanmayanlara hain damgası vurmuşlardı.² İttihat ve Terakki'nin bu dolduruşlarıyla Osmanlı Devleti yönetimine karşı ilk fiili girişim Rumeli'de görüldü. 3 Temmuz 1908 günü Resneli Ahmet Niyazi Bey'in önderliğinde i lerinde sivil ve askerlerin bulunduğu iki yüzü aşkın gönüllüyle Makedonya'da dağa çıkmıştı. Saraya bir telgraf çekerek anayasanın tekrar yürürlüğe konmasını istedi. Bu durum kısa zaman içerisinde tüm Makedonya'ya yayıldı. Kendisini isyana sürükleyen durumun Reval M lakatına sessiz kalınması olduğunu söyledi.³ Onun peşinden Enver Bey 3. Ordu askerilerini topladı ve oda Makedonya'da dağa  ıktı. Makedonya halkı İstanbul'u telgraf

¹ Soner Tursun, II. Meşrutiyet'in İlan ve 31 Mart Olayı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2013, s.8.

² Taner Aslan, 31 Mart Hadisesi  zerine Vilayetlerde  ıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.28, Ankara, 2010, s.6.

³ Tursun, a.g.m., s.9.

yağmuruna tutturmuştu, isyanlar patlak göstermişti. Aradan yirmi gün geçmesine rağmen isyan bir türlü bastırılamamıştı.⁴

İttihat ve Terakki Cemiyeti 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’in yeniden ilan edilmesi ve Meclisin açılması için telgraf çekerek bunu bildirmişti. Padişah cevabı geç gelince İttihat ve Terakki Cemiyet’i 23 Temmuz 1908’de II. Meşrutiyet’i ilan etmişti.⁵ Meşrutiyet’in ilanı ile halk büyük bir sevinç yaşamıştı. II. Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonra İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümetin işine karışmaya başlamıştı. Aralarında toplanıp bir kongre düzenlemişlerdi. II. Abdülhamid’in yönetiminin artık sonlanması için kararlar alınmıştı. Halkın vergi vermemek ve silahla direniş yoluyla yönetime karşı koyma kararları alındı. Meşrutiyet’in ilan edilmesi yönetimde çok bir değişikliğe sebep olmamıştı. Tam tersi şekilde orduda bazı sorunlara yol açmıştı. Orduda disiplinsizlik sıkıntıları baş göstermişti. Öte yandan Osmanlı Devlet’i dış devletler tarafından “Hasta Adam” olarak anılan Osmanlı Devleti’nin tekrar eskisi gibi güçleneceğini düşünmüş ve endişelenmişlerdi. Rumeli’de Hürriyeti ilan etmiş olan İttihat ve Terakki’ye karşı İstanbul, Anadolu, Arap bölgesinde II. Abdülhamit’in ilan etmiş olmasından kaynaklı onun padişahlığını kabullenmek zorunda kalmışlardı. Ama yönetime karşı olan tavrının devam etmesinden kaynaklı olarak bir kesim insan onların tutarsız, aslında amaçlarının farkı olduğu gibi söylemler yayılmıştı.⁶

Meşrutiyet’in ilan edilmesinden sonra düzenlemelere başlanmıştı. Düzenlemelerin ilki ordu da olmuştu. Harbiye Nazırı Ali Rıza Paşa’nın emriyle beraber siyasi suçlardan ceza alan subay ve erler affedilmiş, yetersiz olan personeller ordudan uzaklaştırılmıştı. Birçok asker ve görevli ile ilgili yenilikler yapılırken bir yandan da ordunun eğitimi için yeni bir sistem getirilmişti. Donanma cephesine

⁴ Nasır Yüceer, 31 Mart Vakası, Atatürk Ansiklopedisi, S.160, 2026, s.2.

⁵ Semra Bozkurt, Tarihi Süreç İçerisinde 31 Mart İsyanı ve II. Abdülhamid Algısı, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak, 2019, s.9.

⁶ Kamil Akyüz, İstanbul Basınına Göre 31 Mart Vak’ası, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kastamonu, 2011, s.5.

bakacak olursak onunda pek iyi durumda olduğu söylenemezdi. Hemen çalışmalara başlanmış, Donanma Cemiyet'i kurulmuş ve kampanya başlatılmıştı. Kampanyaya öncülüğü Tanin Gazetesi yapmıştı. Kampanya ile 22.865 lira bağış toplanmıştı. Bu bağışlar Donanma Cemiyeti'ne verilmişti.⁷

İlerleyen süreçte halk iyice Meşrutiyetçi olmuştu. Eski yönetim biçimine karşı halk nefretini kusuyordu. Halk sürekli olarak gösteriler ve yürüyüşler düzenliyordu. Fakat bu yürüyüşlerden iki tanesi beklenmedik şekilde sonuçlanacaktı. Fakat bu yürüyüşlerden iki tanesi beklenmedik şekilde sonuçlanacaktı. Bu olaylardan ilki, tarihe Kör Ali Olayı olarak geçmiştir. Bu olay, Meşrutiyet sonrası yaşanan gergin ortamın daha da büyümesine ve ilerleyen süreçte 31 Mart Vakası'nın ortaya çıkmasına zemin hazırlayan önemli gelişmelerden biri olmuştur. Kör Ali, dönemin halk arasında tanınan, askeri birliklerle ilişkisi olan ve siyasi gelişmelerle yakından ilgilenen bir kişiydi. Meşrutiyetin ilan edilmesinden sonra toplumda yaşanan değişimler, bazı kesimler tarafından olumlu karşılanırken bazı kesimler tarafından ise tepkiyle karşılanmıştır. Özellikle askerler arasında maaş sorunları, disiplin değişiklikleri ve yeni düzenlemeler huzursuzluk yaratmıştır. Bu huzursuzluk ortamında halk da gösteriler düzenleyerek tepkilerini dile getirmeye başlamıştır. Kör Ali Olayı, 1908 yılının Ekim ayında patlak verdiğinde aslında İstanbul'daki gerginliğin ilk somut dışavurumu olmuştu. Üsküdar'da yaşayan ve halk üzerinde etkisi olan Kör Ali, Meşrutiyet'in getirdiği yenilikleri kendi inançlarına bir tehdit olarak görmüş ve etrafına topladığı müridleriyle birlikte Yıldız Sarayı'na doğru yürümüşü. Bu yürüyüş sırasında atılan "şariat isteriz" sloganları, sadece dini bir talep değil, aynı zamanda ittifak ve Terakki'nin kurduğu yeni düzene karşı bir başkaldırı niteliği taşıyordu.⁸

Olay her ne kadar askeri birliklerin müdahalesiyle bastırılmış ve Kör Ali sürgüne gönderilmiş olsa da, toplumun bir kesiminde oluşan

⁷ Yusuf Taş, Memet Yetişgin, Osmanlı Basını ve Tanıkların Hatıratlarına Göre 31 Mart Vakası, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 48, 2024, ss, 879-911, s.882.

⁸ Tursun, a.g.t., s.26.

"din elden gidiyor" algısı bu olayla beraber daha da güçlendi. Bu huzursuzluk dalgası sadece halk arasında değil, ordunun içinde de karşılık buluyordu. Özellikle mektepli subayların Batılı tarzda disiplin uygulama çabaları, alaylı askerler arasında ciddi bir hoşnutsuzluk yaratmıştı. Kör Ali Olayı, bu askerlerin ve muhafazakar halkın birleşebileceği bir zemin hazırladı. Meşrutiyet yönetimine karşı olan muhalif basın da bu durumu kullanarak halkı kıskırtmaya devam etti. Kör Ali'nin yarattığı bu gergin hava, aslında birkaç ay sonra yaşanacak olan 31 Mart Vakası'nın toplumsal ve psikolojik altyapısını kurmuştu. İnsanlar arasında Meşrutiyet'in getirdiği özgürlük ortamının aslında bir "kaos" olduğu fikri yayılmaya başladı. Bu fikir, özellikle okuma yazma oranı düşük olan askerler ve medrese öğrencileri arasında hızla taraftar buldu.⁹

Kör Ali'nin sürgün edilmesi, o dönemki muhalefet için bir mağduriyet hikayesine dönüştü. Derviş Vahdeti'nin çıkardığı Volkan gazetesi gibi yayın organları, bu tarz olayları büyütürken halkın dini duygularını sömürmeye devam etti. Bu yayınlarda Meşrutiyet'in İslamiyet ile bağdaşmadığı, mektepli subayların namaz kılan askerlere engel olduğu gibi asılsız iddialar ortaya atıldı. Kör Ali Olayı sırasında saray önünde toplanan kalabalığın gösterdiği cesaret, 31 Mart'ta sokağa çıkacak olan Avcı Taburları için bir örnek teşkil etti. Ordudaki disiplin o kadar bozulmuştu ki, artık erler subaylarının emirlerini dinlememeye, onları "dinsiz" olarak yaftalamaya başlamıştı. Aynı dönemde Balkanlar'da yaşanan toprak kayıpları ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun Bosna-Hersek'i ilhak etmesi, hükümete olan güveni iyice sarstı. Halk, Meşrutiyet gelince her şeyin düzeleceğine inanmıştı ancak dış politikadaki bu başarısızlıklar hayal kırıklığı yarattı.¹⁰

Kör Ali Olayından sonra İstanbul sokaklarında asayiş tam anlamıyla sağlanamadı. Gece devriyeleri bile halkın tepkisinden korkar hale geldi. Bu durum, 31 Mart sabahı isyancıların hiçbir dirençle karşılaşmadan Meclis-i Mebusan binasına kadar yürüebilmesine

⁹ Ali Kuzu, 31 Mart Vakası ve II. Abdülhamit Han, Parola Yayınları, İstanbul, 2016, s.63.

¹⁰ Teoman Alpaslan, 31 Mart Ayaklanması 'Yüz Yılda Ne Değişti?', Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2009, s.2008.

neden oldu. Sonuç olarak, 31 Mart Vakası y na giden süreçte Kör Ali Olayı, bir nevi patlamadan önceki son büyük uyarıydı. Bu vaka, dini hassasiyetlerin ne kadar kolay bir şekilde siyasi bir silaha dönüştürülebileceğini ve ordunun içindeki ideolojik ayrışmanın ne kadar derin olduğunu kanıtladı. 31 Mart sabahı Avcı Taburları isyan edip sokağa döküldüğünde, isyancıların savunduğu fikirler ve attığı sloganlar Kör Ali Olayında yaşananlarla büyük benzerlik gösteriyordu. Hükümetin Kör Ali Olayı sadece basit bir asayiş vakası olarak görüp, arkasındaki toplumsal ve askeri tepkiyi doğru analiz edememesi, imparatorluğun en kanlı isyanlarından birine giden yolu tamamen açmış oldu. Bu süreç Osmanlı'nın son dönemindeki rejim kavgasının sadece bir başlangıcıydı.¹¹

Kör Ali Olayı'nın yarattığı bu gerginlik ve ordudaki disiplinsizlik, 12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan gece Taşkışla'da büyük bir patlamaya dönüştü. İstanbul'un güvenliğini sağlama amacıyla Rumeli'den getirilen ve İttihatçıların en güvendiği birlikler olan 4. Avcı Taburları, beklenmedik bir şekilde isyanın merkezi haline geldi.¹²

Taşkışla'daki askerler, gece yarısından sonra mektepli subaylarını kışlaya hapsederek veya etkisiz hale getirerek silahlandılar. Bu hareket, sadece basit bir asker ayaklanması değil, Kör Ali gibi figürlerin haftalarca işlediği "din elden gidiyor" ve "mektepli subaylar namazımızı engelliyor" propagandalarının bir sonucuydu. Taşkışla'dan sokağa fırlayan binlerce asker, "Şeriat isteriz" ve "Padişahım çok yaşa" nidalarıyla Sultanahmet Meydanı'na doğru yürüyüşe geçti. Hadisenin Taşkışla'da başlaması tesadüf değildi; çünkü bu birlikler mektepli subaylarla en çok karşı karşıya gelen, yeni eğitim sisteminden en çok huzursuz olan birimlerdi. Askerler, kendi subaylarının emir-komuta zincirinden tamamen çıkarak, sivil kıyafetli bazı hocaların ve provokatörlerin yönlendirmesiyle Meclis-i Mebusan binasını kuşattılar. Taşkışla Hadisesi sırasında mektepli

¹¹ Cevat Rifat Atilhan, 31 Mart Faciası, E-kitap, İstanbul, 2004, s.132.

¹² Necdet Aysal, Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.37-38, Ankara, 2006, ss.15-53, s.21

subayların bir kısmının şehit edilmesi, ordudaki alaylı-mektepli uçurumunun artık geri dönülemez bir noktaya ulaştığını kanıtlıyordu. Meydanda toplanan isyancı askerlerin talepleri, Kör Ali Olayı sırasında dile getirilen taleplerle birebir örtüşüyordu. Hükümetin istifasını, mektepli subayların ordudan uzaklaştırılmasını ve şeriat hükümlerinin tam olarak uygulanmasını istiyorlardı.¹³

Taşkışla'da yakılan bu ateş, kısa sürede İstanbul'daki diğer kıışlalara da sıçradı. Şehirde tam bir kaos hakim olmuştu; dükkanlar kapanmış, devlet otoritesi felç olmuştu. İttihat ve Terakki Cemiyeti üyeleri can güvenliklerini korumak için şehri terk etmek veya saklanmak zorunda kaldılar. Taşkışla Hadisesi, askerin siyasete dini duygularla alet edildiği ve devlet mekanizmasının silah zoruyla durdurulduğu en kanlı olaylardan biri olarak tarihe geçti.

Bu isyan dalgası, İstanbul'un dışına da büyük bir şok dalgası yaydı. Selanik'teki 3. Ordu, Taşkışla'daki bu kanlı kalkışmayı ve Meşrutiyet'in tehlikeye girdiğini haber alınca derhal harekete geçti. Mahmut Şevket Paşa komutasındaki Hareket Ordusu'nun İstanbul'a doğru yola çıkmasıyla süreç yeni bir evreye girdi. Ancak Hareket Ordusu şehre girene kadar geçen süreçte Taşkışla ve Sultanahmet çevresi tamamen isyancıların kontrolünde kaldı. Bu süreçte yaşananlar, ordunun siyasete müdahale etmesinin ve disiplinden kopmasının bir imparatorluğu nasıl bir iç savaşın eşiğine getirebileceğini tüm dünyaya göstermiştir.¹⁴

Söz konusu bu Taşkışla Hadisesi, Kör Ali Vakası ile ekilen nefret tohumlarının kanlı bir hasadı niteliğindeydi. Sadece bir askeri isyan değil, aynı zamanda II. Meşrutiyet'in temel değerlerine ve meclis iradesine karşı yapılmış en büyük saldırıydı. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a girip isyanı bastırmasıyla Taşkışla'daki direniş kırılmış olsa da bu olayın Türk siyasi hayatında bıraktığı derin izler ve

¹³ Suat Zeyrek, Hasan Hakan Ulutin, 31 Mart İsyanı Üzerine Bazı Düşünceler (13 Nisan 1909), Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, C.5, S.8, Tekirdağ, 2019, ss.572-601, s.586.

¹⁴ Ferdi Ertekin, İngiliz Askeri Ataşe Raporlarında 31 Mart Vakası ve Hareket Ordusu'nun İstanbul Kuşatması, Osmanlı Medeniyeti Araştırma Dergisi, S.21, İstanbul, 2024, ss.1-27, s.19.

"irtica" tartışmaları on yıllar boyunca devam edecektir. Taşkışla'da silah sesleriyle başlayan bu süreç, II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesi ve Osmanlı yönetiminde İttihat ve Terakki'nin mutlak hakimiyetiyle sonuçlanan yeni bir dönemin kapısını açmıştır. Taşkışla'daki isyanın kontrol edilemez bir boyuta ulaşması ve İstanbul sokaklarının silahlı askerlerle dolması, gözlerin isyanın asıl muhatabı olarak görülen Yıldız Sarayı'na çevrilmesine neden olmuştur.¹⁵

Taşkışla'da başlayan bu kanlı süreç, isyancı askerlerin Sultanahmet Meydanı'ndan sonra Yıldız Sarayı önünde toplanmasıyla "Yıldız Hadisesi" olarak adlandırılan gerilimi tırmandırmıştır. İsyancıların saray önünde "Padişahım çok yaşa" nidaları atarak II. Abdülhamid'den destek beklemesi, olayın sadece bir askeri başkaldırı değil, aynı zamanda saray ve hükümet arasındaki o ince dengenin de bir sınavı haline gelmesine yol açmıştır. Yıldız Sarayı çevresinde toplanan binlerce asker ve onlara katılan medrese öğrencileri, mektepli subayların ve İttihatçıların saray üzerindeki baskısının sona ermesini talep ediyorlardı. II. Abdülhamid ise, o kritik saatlerde tahtını ve can güvenliğini korumakla, isyancılara karşı sert bir tavır takınmak arasında kalmıştı. Saray koridorlarında yaşanan panik ve belirsizlik, isyancıların cesaretini daha da artırmış; askerler saray muhafızlarıyla karşı karşıya gelmiş, ancak padişaha olan sadakatleri nedeniyle doğrudan bir çatışmaya girmemişlerdi. Bu süreçte Yıldız Sarayı hem isyanın nihai hedefi hem de isyancıların meşruiyet aradığı bir merkez konumuna dönüşmüştü.¹⁶

Hadisenin en kritik noktası, isyancıların Yıldız Sarayı'ndan "şeriatın uygulanacağına dair" bir teminat beklmeleri idi. II. Abdülhamid'in isyanı bastırmak için silah kullanılmasına izin vermemesi, bazı tarihçiler tarafından "kardeş kanı dökülmesini istememesi" olarak yorumlanırken, bazıları tarafından ise isyancılara karşı gösterilen pasif bir destek olarak nitelendirilmiştir. Ancak bu kararsızlık, Taşkışla'da başlayan yangının Yıldız kapılarına dayanmasına ve meclisin otoritesinin tamamen sarsılmasına neden oldu. Yıldız Sarayı önündeki bu bekleyiş ve isyancıların taleplerinin kısmen

¹⁵ Ertekin, a.g.m., s.20.

¹⁶ Ecvet Gürsen, 31 Mart İsyanı, Cumhuriyet, İstanbul, 1998, s.32.

kabul edilmesi, Hareket Ordusu İstanbul'a girene kadar sürecektir olan otorite boşluğunun en somut örneğiydi.¹⁷

Yıldız Hadisesi, 31 Mart Vakası'nın siyasi ve sembolik zirvesini temsil etmektedir. Taşkılla'daki askeri patlama, Yıldız'daki bu siyasi tıkanıklıkla birleşince imparatorluk bir yönetim krizinin eşiğine gelmiştir. Padişahın isyancıları yatıştırma çabaları, Selanik'ten gelen Hareket Ordusu tarafından bir "suç ortaklığı" olarak görülecek ve isyan bastırıldıktan sonra II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesinin en büyük gerekçesini oluşturacaktır. Yıldız Sarayı çevresinde yaşanan bu olaylar, Osmanlı mutlakiyetinin son çırpınışları ve İttihatçıların tam hakimiyetine giden yolun en trajik aşamalarından biri olmuştur.¹⁸

23 Temmuz 1908 tarihinde Meşrutiyet'in yeniden ilan edilmesiyle birlikte, ülkenin en önemli gündem maddesi yapılacak olan genel seçimler olmuştur. Osmanlı halkı, uzun bir aradan sonra ilk kez sandık başına giderek kendi temsilcilerini seçme fırsatı bulmuştur. Görseldeki metinlerde de belirtildiği gibi, bu seçim süreci iki aşamalı bir sistemle yürütülmüştür. Halk önce ikinci seçmenleri, onlar da milletvekillerini (mebusları) seçmiştir. Seçimlere katılan iki ana oluşum vardır: Bunlardan birincisi Meşrutiyet'in ilanında büyük rol oynayan İttihat ve Terakki Cemiyeti, diğeri ise yeni kurulan muhalif Ahrar Fırkası'dır.¹⁹

İttihat ve Terakki, sahip olduğu organizasyon gücü ve "hürriyeti getiren grup" imajı sayesinde seçimlerden mutlak bir zaferle çıkmıştır. Meclis-i Mebusan'da ki 281 koltuğun 280'ini İttihat ve Terakki destekli adaylar kazanmıştır. Ancak bu durum, meclisin tamamen homojen bir yapıda olduğu anlamına gelmemektedir. Birçok mebus, aslında İttihatçı olduğu için değil, yerel nüfuzu nedeniyle cemiyetin çatısı altında seçime girmişti. Bu durum, meclis açıldıktan sonra İttihat ve Terakki'nin kendi içinde de görüş ayrılıkları yaşamasına ve muhalefetin meclis dışına kaymasına

¹⁷ Azmi Özcan, Otuzbir Mart Vak'ası, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul, 2007, ss. 9-11, s.9.

¹⁸ Zekeriya Türkmen, Hareket Ordusu, TDV İslam Ansiklopedisi, C.16, İstanbul, 1997, ss.125-127, s.126.

¹⁹ Tursun, a.g.t., s.29.

neden olmuştur. Meclisin açılmasıyla beraber İttihat ve Terakki, devlet yönetiminde ve orduda ciddi düzenlemelere gitmiştir. Özellikle orduda yapılan kadro yenilemeleri, "alaylı" denilen çekirdekten yetişme askerlerin emekliye sevk edilmesi veya rütbelerinin düşürülmesiyle sonuçlanmıştır. Bu düzenlemeler, kışlalarda İttihat ve Terakki'ye ve dolayısıyla meclise karşı büyük bir huzursuzluk yaratmıştır. Seçim zaferinin hemen ardından gelen bu sert reformlar, meclisin halkın ve askerinin bir kesimiyle arasındaki bağın kopmasına yol açmıştır.²⁰

Seçimlerden sonra mecliste oluşan bu güç dengesi, muhalif basının (özellikle Volkan gazetesi gibi yayınların) hedefi haline gelmiştir. Meclisin aldığı her karar, dini değerlere saldırı veya "dinsizlik" olarak yansıtılmaya başlanmıştır. Meclis-i Mebusan, seçimle kazandığı meşruiyeti sokağa ve kışlaya tam olarak anlatamamıştır. Bu durum, meclisin siyasi gücünün sadece kağıt üzerinde kalmasına ve askeri bir isyan karşısında savunmasız kalmasına zemin hazırlamıştır. Sonuç olarak, 1908 seçimleri İttihat ve Terakki için büyük bir zafer gibi görünse de, meclisin toplumsal ve askeri sorunları çözmekte yetersiz kalması krizi derinleştirmiştir. Meclis içindeki fikir ayrılıkları ve dışarıdaki askeri huzursuzluk, seçimlerden sadece birkaç ay sonra 31 Mart Vakası'nın patlak vermesine neden olmuştur. Seçimle kurulan bu yeni dönem, meclis binasının isyancı askerler tarafından kuşatılmasıyla en büyük sınavını verecektir.²¹

31 Mart Vakası'nın en kanlı ve isyanın gidişatını değiştiren olaylarından biri, 13 Nisan günü Meclis-i Mebusan binası önünde yaşanmıştır. Taşkılla'dan çıkan ve Ayasofya Meydanı'nı dolduran isyancı askerler, meclisin içine girerek İttihatçı mebusları ve yöneticileri ele geçirmek istiyorlardı. İsyancıların asıl hedef listesinin başında, İttihat ve Terakki'nin en güçlü isimlerinden biri

²⁰ Mehmet Şükrü Hanioglu, İttihat ve Terakki Cemiyeti, TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul, 2001, ss.476-484, s. 483.

²¹ Alpaslan, a.g.e., s.268.

olan Meclis Başkanı Ahmed Rıza Bey vardı.²² Askerler, Ahmed Rıza Bey'i ele geçirdiklerinde isyanın siyasi zaferini ilan edeceklerine inanıyorlardı. Tam bu kargaşa sırasında, dönemin Adliye Nazırı (Adalet Bakanı) Nazım Paşa, mecliste olup bitenleri anlamak ve belki de ortamı sakinleştirmek amacıyla meclis binasına gelmişti. Nazım Paşa binaya girmeye çalışırken, öfkeli ve ne yaptığını tam olarak bilmeyen isyancı askerler tarafından durduruldu. Askerlerin bir kısmı, Nazım Paşa'yı fiziksel benzerliğinden veya o anki kargaşadan dolayı hedefledikleri Meclis Başkanı Ahmed Rıza Bey sandılar. Hiçbir açıklama yapmasına fırsat vermeden, meclis kapısı önünde Nazım Paşa'ya ateş açtılar. Nazım Paşa, bu talihsiz isim benzerliği ve yanlış anlaşılma sonucunda isyancılar tarafından orada şehit edildi.²³

Aynı saatlerde yaşanan tek cinayet bu değildi; Lazistan Mebusu Arslan Bey de yine İttihatçı olduğu gerekçesiyle isyancılar tarafından öldürüldü.²⁴ Ancak bir devlet bakanının (Nazım Paşa) meclis kapısında öldürülmesi, isyanın artık sadece bir protesto olmadığını, devletin en üst kademesine kadar uzanan bir terör dalgasına dönüştüğünü gösterdi. Bu cinayet, meclisteki diğer milletvekilleri üzerinde büyük bir korku yarattı. Birçok milletvekili can güvenliği kalmadığı için meclis binasını terk ederek saklanmaya başladı. Devletin adalet bakanının bile korunamadığı bir ortamda, parlamenter sistemin tamamen çöktüğü açıkça görülüyordu. Nazım Paşa cinayeti, Selanik'teki Hareket Ordusu'nun İstanbul'a müdahale etme kararını hızlandıran en önemli olaylardan biri olmuştur. İstanbul'dan gelen "Bakanlar ve milletvekilleri sokak ortasında katlediliyor" haberi, meşrutiyet yanlısı subaylar arasında büyük bir infial yaratmıştır. Bu olay, isyancıların "din elden gidiyor" diyerek başlattıkları hareketin, aslında devlet adamlarını katleden ve meclisi basan hukuki bir kaos olduğunu kanıtlamıştır. Nazım Paşa'nın trajik

²² İsmail Hamdi Danişmend, Sadr-ı-a'zam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre: 31 Mart Vakası, İstanbul Kitapevi, İstanbul, 1961, s.65.

²³ Alpaslan, a.g.e., s.269.

²⁴ Cevdet Küçük, Babıali Baskını, TDV İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul, 1991, ss.389-390, s.389.

bir şekilde öldürülmesi, 31 Mart Vakası'nın sadece siyasi bir kriz değil, aynı zamanda Osmanlı siyasi tarihine kara bir leke olarak geçen askeri bir cinayet hadisesi olarak kaydedilmesine neden olmuştur.²⁵

1908 yılının son aylarında tamamlanan genel seçimlerin ardından, Osmanlı Devleti'nin kaderini belirleyecek olan halkın temsilcileri, 17 Aralık 1908 tarihinde İstanbul'da bir araya gelmiştir. Ayasofya Meydanı yakınlarında bulunan Meclis binasında gerçekleştirilen açılış töreni, sadece bir devlet töreni değil, aynı zamanda halkın hürriyet ve meşrutiyete olan inancının sergilendiği görkemli bir etkinlik olmuştur. Padişah II. Abdülhamid'in de bizzat iştirak ettiği bu açılıшта, meşrutiyet rejimine ve anayasaya (Kanun-i Esasi) sadakat mesajları verilmiştir. İstanbul sokaklarını dolduran binlerce kişi, mebusların meclis binasına girişini büyük bir umutla takip ederek, parlamenter sistemin yeniden hayata geçişini kutlamıştır.

Meclis açıldıktan hemen sonra, ülkenin içinde bulunduğu ekonomik zorluklar, dış borçlar ve ordunun modernizasyonu gibi hayati konular yasama organının temel gündem maddelerini oluşturmuştur.²⁶

İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin meclis içindeki ezici çoğunluğu, yasama faaliyetlerinin hızlıca ilerlemesini sağlasa da, bu durum aynı zamanda meclis içi muhalefetin sesinin kısılmasına yönelik eleştirileri de beraberinde getirmiştir. Mebuslar, bir yandan özgürlükçü yasalar üzerinde çalışırken, diğer yandan imparatorluğun uzak vilayetlerinden gelen toprak kaybı haberleri ve azınlık isyanları gibi ağır sorunlarla karşı karşıya kalmışlardır. Meclis kürsüsü, Osmanlı tarihinde daha önce görülmemiş bir şekilde sert siyasi tartışmalara ve farklı fikirlerin çarpışmasına sahne olmuştur.²⁷

Ancak meclis içindeki bu demokratik hava, kısa sürede yerini derin görüş ayrılıklarına bırakmıştır. Özellikle İttihat ve Terakki'nin devlet yönetiminde kurduğu sıkı denetim ve ordudaki alaylı subayların tasfiyesine yönelik "tensikat" kararları, meclis ile ordunun bir kesimi

²⁵ Kuzu, a.g.e., s.11.

²⁶ Bozkurt, a.g.t., s.29.

²⁷ Hanioglu, a.g.mad., s.485.

arasındaki bağları germeye başlamıştır. Meclisin aldığı her kararın kışlalarda ve medreselerde farklı şekilde yorumlanması, sivil siyasetin askeri disiplinle karşı karşıya gelmesine neden olmuştur.²⁸

Muhallif Ahrar Fırkası ve Volkan gazetesi çevresinde toplanan gruplar, meclisin icraatlarını "dini değerlere aykırı" veya "baskıcı" olarak nitelendirerek halkı ve askerleri meclise karşı kışkırtmaya başlamışlardır. Meclis-i Mebusan'ın bu ilk faaliyet dönemi, aslında yaklaşmakta olan büyük krizin habercisi niteliğindedir. Mebuslar, bir yandan anayasal düzeni yerleştirmeye çalışırken, diğer yandan sokaktaki ve kışladaki huzursuzluğu kontrol altına almakta yetersiz kalmışlardır. Siyasi tartışmaların meclis dışına taşması ve ordunun içine siyasetin girmesi, meclisin meşruiyetini sarsan en büyük etken olmuştur. Halkın büyük bir heyecan ve "Hürriyet" sloganlarıyla açılışını kutladığı Meclis-i Mebusan, seçimlerden sadece birkaç ay sonra, 13 Nisan sabahı (31 Mart) kendi askerlerinin kuşatması altında kalacak ve parlamenter sistem tarihinin en zorlu sınavıyla karşı karşıya kalacaktır. Bu süreçte meclis içindeki bölünmeler o kadar belirgin hale gelmiştir ki, meclis binası artık sadece yasama yapılan bir yer değil, siyasi kutuplaşmanın merkezi durumuna gelmiştir.²⁹

Meşrutiyet'in ilanıyla birlikte gelen özgürlük ortamı, basında daha önce görülmemiş bir patlamaya neden olmuştur. Ancak bu özgürlük, kısa sürede İttihat ve Terakki Cemiyeti ile muhalif gazeteler arasında çok sert bir hesaplaşmaya dönüşmüştür. Bu dönemin en dikkat çeken olaylarından biri, Padişah II. Abdülhamid'in ve saray çevresinin, basını kendi lehine çevirmek için bazı gazetelere para verdiği veya maddi destek sağladığı iddialarıdır. İttihatçılar, muhalif gazetelerin saraydan beslendiğini iddia ederek onları halkın gözünde "şantajcı" ve "satılmış" olarak göstermeye çalışmıştır. Öte yandan muhalif basın da, İttihat ve Terakki'nin basını susturmak için her türlü

²⁸ Muhammed Gültekin, 31 Mart Ayaklanmasının Bastırılmasında Hareket Ordusu'nun Etkisi, Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bitlis, 2025, s.65.

²⁹ Yunus Emre Tiryaki, Hatıratlarda II. Meşrutiyet'in İlanı Ve 31 Mart Vak'ası, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2016, s.246.

baskıyı kurduğunu ve kendi yandaş gazetelerine devlet imkanlarını sunduğunu savunmuştur. Bu karşılıklı "satılmışlık" suçlamaları, İstanbul halkı ve askerleri arasında meclise ve hükümete olan güveni temelden sarsmıştır.³⁰

Bu süreçte isyanın düşünsel zeminini hazırlayan en önemli isimlerden biri Mizancı Murat'tır. Murat Bey, yayınladığı *Mizan* gazetesiyle İttihat ve Terakki'nin yönetim anlayışını çok sert bir dille eleştiriyordu. Onun tutuklanması ve gazetesinin üzerindeki baskılar, muhalif çevrelerde "Hürriyet geldi dediler ama istibdat devam ediyor" algısını güçlendirmiştir. Mizancı Murat'ın fikirleri, özellikle medrese öğrencileri ve ordudaki alaylı subaylar üzerinde çok etkili olmuştur. İttihatçıların Mizancı Murat gibi popüler isimleri susturma çabası, halk nezdinde ters tepmiş ve muhalefeti daha radikal bir noktaya, yani sokağa taşımıştır. Bu dönemde basın, sadece haber veren bir araç olmaktan çıkmış, adeta isyanın provasını yapan bir savaş alanına dönüşmüştür.³¹

Basındaki bu gerginliğin bir diğer ayağı ise Serbesti gazetesi yazarı Hasan Fehmi Bey'in öldürülmesidir. İttihat ve Terakki'ye en sert eleştirileri yönelten Hasan Fehmi'nin Galata Köprüsü üzerinde suikasta uğraması, bardağı taşıran son damla olmuştur. Muhalifler bu cinayeti doğrudan İttihatçıların işlediğini iddia ederek, cenaze törenini devasa bir protestoya dönüştürmüştür. Basın yoluyla yapılan bu karşılıklı suçlamalar, şantaj iddiaları ve faili meçhul cinayetler, ordu içindeki disiplini de bozmuştur. Askerler, okudukları gazetelerin etkisiyle "Din elden gidiyor" ya da "Meclis bizi satıyor" gibi fikirlere kapılmaya başlamışlardır. Özellikle *Volkan* gazetesi ve Derviş Vahdeti'nin yazıları, bu askeri huzursuzluğu dini bir kılıfa sokarak 31 Mart sabahı yaşanacak patlamanın fitilini ateşlemiştir.

İsyanın hemen öncesinde yaşanan bu olaylar zinciri, meclisin ve hükümetin otoritesini tamamen sıfırlamıştır.³²

Basın yoluyla yürütülen bu "şantaj" ve "itibar suikastı" savaşları, toplumun her kesimini kutuplaştırmıştır. Padişahın basını kontrol

³⁰ Tursun, a.g.t., s.39.

³¹ Taş, Yetişgin, a.g.m., s.891.

³² Tiryaki, a.g.t., s.211.

etme çabaları ile İttihatçıların muhalefeti hapsedme girişimleri arasındaki bu çekişme, devleti yönetilemez hale getirmiştir. Meclis-i Mebusan binası önünde toplanacak olan kalabalığın elindeki en büyük koz, haftalarca gazetelerden okudukları bu yolsuzluk ve baskı iddiaları olmuştur. Sonuç olarak, 31 Mart sadece bir askeri ayaklanma değil, aynı zamanda aylardır süren bu acımasız basın savaşlarının sokaktaki kanlı sonucudur.³³

31 Mart Gecesi ve Sonuçları

12 Nisan'ı 13 Nisan'a bağlayan o karanlık ve tarihin en uzun gecelerinden biri olan gece yarısında, İstanbul'un kışlarında normal bir nöbet değişimi değil, asırlık bir imparatorluğun sarsılışı yaşanıyordu. Taşkılla'da bulunan 4. Avcı Taburu'na bağlı askerler, aylardır okudukları Volkan ve Mizan gibi gazetelerin manşetlerinden, camilerde "din elden gidiyor" diye bağırان vaizlerin kışkırtmalarından ve kışla içerisinde kendilerini her fırsatta "eğitimsiz" diyerek aşağılayan mektepli subaylara karşı içlerinde biriktirdikleri yoğun nefretin etkisiyle gece yarısı ayaklandılar. Bu askerler, askeri hiyerarşiyi tamamen yerle bir ederek kendilerine emir veren subayları derhal etkisiz hale getirip kışlaların demir kapılarını kırarak dışarı çıktıklarında, aslında sadece yerel bir askeri isyanı değil, devletin tüm sinir uçlarını felç edecek devasa bir kaos sürecini başlatmış oldular. Gece yarısından sabaha kadar İstanbul'un dar, karanlık ve labirent gibi sokaklarından geçerek, ellerindeki tüfeklerin dipçiklerini taşlara vura vura Ayasofya Meydanı'na akan bu silahlı kalabalık, havaya ateş açarak şehre tarif edilemez bir korku salıyordu. Gün ağardığında İstanbul, artık meşru devlet otoritesinin değil, bu öfkeli, ne yapacağı kestirilemeyen ve kimlerin maşası olduğu o an anlaşılamayan kışkırtılmış kalabalığın tam kontrolü altına girmişti.³⁴

13 Nisan sabahı güneş yükseldiğinde, Ayasofya Meydanı sadece binlerce silahlı askerle değil, onlara alkış tutan medrese öğrencileri, İttihat ve Terakki karşıtı sivil gruplar ve şehirdeki genel asayişsizlikten payını alan fırsatçı kalabalıklarla hınca hınç dolmuştu. İsyancıların talepleri başlangıçta maaşların artırılması ya

³³ Aysal, a.g.m., s.49.

³⁴ Kuzu, a.g.e., s.219.

da yemek kalitesinin iyileştirilmesi gibi basit askeri şikayetler gibi maskelenmiş olsa da, asıl hedef doğrudan halkın iradesiyle kurulan Meclis-i Mebusan'ın yapısını bozmak ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin getirdiği tüm yenilikçi düzeni yıkmaktı. "Şeriat isteriz", "Mektepli subayları orduda istemiyoruz", "Hükümet derhal istifa etsin ve vatan hainleri cezalandırılsın" çığlıkları Sultanahmet ve Ayasofya Meydanı'nda yankılanırken, meclis binası tam bir abluka altına alınmıştı. Devletin emniyet birimleri isyancılara müdahale etmekten korkuyor, kırsalardaki diğer birlikler ise ne yapacağını bilmeden bekliyor ya da doğrudan saf değiştirerek isyana katılıyordu. Bu tam yetkisizlik ve devletin tamamen kilitlendiği güvenlik zafiyeti içinde, dönemin Sadrazamı Hüseyin Hilmi Paşa, isyancıların bitmek bilmeyen tehditlerine ve can güvenliğinin kalmadığını anlamasına daha fazla dayanamayarak, padişaha istifasını sundu. Bu istifa ile birlikte İstanbul'da artık yasalar ve anayasa değil, sadece sokağın kör öfkesi ve tüfeklerin gücü tek geçerli kural haline gelmişti.³⁵

İşyanın en kara ve parlamenter tarihimize bir daha silinmemek üzere kazınan en trajik hadisesi ise Meclis-i Mebusan binasının tam giriş kapısında yaşandı. İsyancı askerlerin gözünde İttihatçıların lider kadrosu, tüm bu "ahlaki bozulmanın" ve ordu içindeki huzursuzluğun tek sorumlusu olarak kodlanmıştı. O esnada Adliye Nazırı Nazım Paşa, belki bir devlet adamı sorumluluğuyla isyancıları yatıştırabileceğini, belki de bir açıklama yaparak meclisin onurunu koruyabileceğini düşünerek binaya gelmişti. Ancak meydana kargaşa ve kontrolsüzlük o kadar vahşi bir boyuttaydı ki, gözü dönmüş askerler Nazım Paşa'yı o anki toz duman içinde, fiziksel benzerliğinden dolayı en çok nefret ettikleri isim olan Meclis Başkanı Ahmed Rıza Bey sandılar. Nazım Paşa'ya hiçbir açıklama yapmasına, kimliğini ispat etmesine veya kendisini savunmasına tek bir saniye bile fırsat verilmeden, devletin en yüksek makamlarından birini temsil eden Adalet Bakanı meclis kapısında kurşun yağmuruna tutularak şehit edildi. Nazım Paşa'nın bedeni meclis basamaklarına düştüğünde, bu işyanın artık sadece bir hak arama eylemi değil, devletin en üst kademesine kadar uzanan kanlı bir darbe ve terör

³⁵ Akyüz, a.g.t., s.33.

dalgasına dönüştüğü herkes tarafından anlaşıldı. Bu cinayetin hemen ardından Lazistan Mebusu Arslan Bey'in de benzer bir nefretle, sadece "İttihatçı" etiketiyle katledilmesi, meclisteki diğer milletvekillerinin büyük bir can korkusuyla saklanmasına, kılık değiştirerek İstanbul'u terk etmesine ve halk iradesinin temsil edildiği parlamenter sistemin tamamen felç olmasına yol açtı.³⁶

Bu kanlı saatler yaşanırken Yıldız Sarayı'nda Padişah II. Abdülhamid, dışarıdaki isyancıların kendisine "Padişahım çok yaşa" diye bağırmasıyla bir güven hissi duysa da, devletin içine düştüğü derin uçurumun boyutlarını fark etmekteydi. Padişah, kendisine bağlı sadık birliklere kesin bir emir vererek kendi askerinin üzerine ateş açılmasına ve Müslüman kanı dökülmesine rızası olmadığını kesin bir dille belirtti. Ancak bu insani ve barışçıl görünen tavır, meydandaki isyancılar tarafından bir destek mesajı veya "İttihatçı hükümetin gitmesine padişahın da onay verdiği" şeklinde büyük bir yanılgıyla algılandı. İsyancılar, padişahın ve sarayın kendilerine müdahale etmeyeceğini anlayınca İstanbul'da tam anlamıyla bir "İttihatçı avı" başlattılar. Sokaklarda rütbeli mektepli subaylar kovalanıyor, cemiyete yakınlığıyla bilinen gazetecilerin evleri talan ediliyor, mebuslar ise tanınmamak için ulema kıyafetlerine bürünerek ya da küçük sandallarla Boğaz'ın karanlık sularına açılarak yabancı elçiliklere veya gizli evlere sığınmaya çalışıyorlardı. İstanbul, bir zamanların ihtişamlı imparatorluk başkentinden çok, her köşesinde bir çatışma, yağma veya her an kapının çalınabileceği bir ölüm korkusunun olduğu karanlık bir sessizliğe gömülmüştü. Fırınlar ekmek çıkarmayı bırakmış, dükkanlar yağma korkusuyla kepenk indirmişti; masum halk sadece evlerine kapanıp bu büyük kaosun ne zaman ve nasıl biteceğini korkuyla bekliyordu.³⁷

İsyanın bu korkunç ve devletin çöktüğüne dair detayları telgraf hatları üzerinden Selanik'e ulaştığında, oradaki tepki İstanbul'daki çaresizliğin tam aksine, çok kararlı ve askeri bir sertlikte oldu. İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kalesi ve İkinci Meşrutiyet'in merkezi sayılan Selanik'te, meclisin basılması ve anayasanın (Kanun-i Esasi)

³⁶Aslan, a.g.t., s.10.

³⁷ Bozkurt, a.g.t., s.45.

çiğnenmesi doğrudan bir savaş ilanı olarak kabul edildi. Mahmut Şevket Paşa komutasında, içinde Balkanlar'ın en seçkin, en eğitimli askerlerinin, meşrutiyete gönülden bağlı subayların ve vatanın elden gittiğine inanan gönüllü sivillerin bulunduğu "Hareket Ordusu" derhal teşkil edildi. Bu stratejik ordunun kurmay başkanlığını yürüten, vizyonuyla ve disipliniyle öne çıkan genç Mustafa Kemal, ordunun İstanbul'a giriş planlarını, taktiklerini ve halka yayınlanacak olan tarihi beyannameleri bizzat hazırlıyordu. Hareket Ordusu, trenlerle büyük bir süratle İstanbul'a doğru akarken, İstanbul'daki isyancılar arasında büyük bir panik ve moral çöküntüsü yayılmaya başladı. 19 Nisan'da Yeşilköy'e varan ordu, burada İstanbul'dan kaçmayı başaran ve milli iradeyi temsil eden mebuslarla buluştu. Artık milletin geleceği Ayasofya Meydanı'ndaki disiplinsiz tüfeklerin değil, Hareket Ordusu'nun disiplinli karargahındaki subayların kaleminden ve süngüsünden çıkıyordu.³⁸

24 Nisan sabahı şafak vaktinde Hareket Ordusu üç farklı koldan İstanbul'a girmeye başladığında, şehir tarihinin gördüğü en büyük ve en kanlı sokak savaşlarından birine tanık oldu. Özellikle Taksim Kışlası, Taşkışla ve Yıldız hattı boyunca isyancı askerler ile Hareket Ordusu birlikleri arasında saatlerce süren, top seslerinin binaları sarstığı ve tüfek atışlarının birbirine karıştığı şiddetli çatışmalar yaşandı. Disiplinli, eğitimli ve ne için savaştığını çok iyi bilen Hareket Ordusu, isyanın kalbi sayılan kışlaları ve tüm stratejik noktaları birer birer düşürerek kontrolü tamamen ele geçirdi. İsyancıların elebaşları tek tek yakalandı, halkı kışkırtan provokatörler tespit edildi ve şehirde derhal sıkıyönetim ilan edilerek kamu düzeni yeniden sağlandı. Olaylar tamamen yatıştıktan sonra, meclis üyeleri (Meclis-i Milli) tarihi bir karar için toplandılar. Yapılan uzun görüşmeler ve müzakereler sonucunda, isyanın çıkışına engel olamayan, süreci yönetemeyen ve isyancılara karşı pasif kalarak anayasal düzenin bozulmasına zemin hazırladığı iddia edilen II. Abdülhamid'in tahttan indirilmesine ve yerine kardeşi V. Mehmed Reşad'ın getirilmesine karar verildi. 31 Mart Vakası, meclis binasının önündeki o kanlı cinayetlerle büyük bir kriz olarak başlamış olsa da, sonunda parlamentonun gücünün padişahlık

³⁸ Aslan, a.g.t., s.11.

makamı üzerinde kesin olarak tescillendiği ve Türk modernleşme tarihinin en büyük, en dramatik dönüm noktalarından biri olarak kayıtlara geçti.³⁹

Hareket Ordusu'nun 24 Nisan sabahı İstanbul'un sokaklarında isyancı birlikleri etkisiz hale getirmesiyle başlayan süreç, sadece askeri bir zafer değil, Osmanlı Devleti'nin yönetim kodlarının tamamen yeniden yazıldığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. İsyanın bastırılmasının hemen ardından İstanbul'da ilan edilen örfi idare (sıkıyönetim), şehrin her köşesinde devlet otoritesinin ne kadar sertleşeceğinin ilk sinyallerini vermiştir. Şehrin kilit noktalarına yerleşen Hareket Ordusu birlikleri, isyanın elebaşlarını, kışlalarda subaylarını şehit eden erleri ve halkı Galata Köprüsü'nde, meydanlarda kışkırtan provokatörleri tek tek toplamaya başlamıştır. Bu süreçte kurulan üç ayrı "Divan-ı Harp" (Askeri Mahkeme), modern Türk yargı tarihinin en hızlı ve en tartışmalı kararlarından bazılarına imza atmıştır. Başta isyanın fikri babası olarak görülen Derviş Vahdeti olmak üzere, Volkan gazetesi çevresindeki yazarlar, bazı medrese öğrencileri ve isyana öncülük eden çavuşlar, kısa süreli yargılamaların ardından Beyazıt Meydanı ve Ayasofya civarında kurulan darağaçlarında idam edilmişlerdir. Bu idamlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artık devlete tamamen hakim olduğunu ve anayasal düzene karşı yapılacak herhangi bir girişimin en ağır şekilde cezalandırılacağını topluma ilan eden bir gövde gösterisine dönüşmüştür.⁴⁰

Mahkemeler sadece isyancıları değil, isyana mali destek sağladığı iddia edilen kesimleri ve saray görevlilerini de hedef alarak geniş çaplı bir tasfiye hareketi yürütmüştür. İsyanın en sarsıcı ve geri dönülemez sonucu ise 27 Nisan 1909 günü Meclis-i Milli'nin (Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'ın ortak toplantısı) Yeşilköy'de aldığı tarihi karardır. Meclis, isyanın çıkmasında Padişah II. Abdülhamid'in ihmali olduğunu, hatta isyancıları sessiz kalarak cesaretlendirdiğini ileri sürerek padişahın hal' edilmesine (tahttan indirilmesine) karar vermiştir. Şeyhülislam'dan alınan hal' fetvası, Osmanlı tarihinde ilk kez bir padişahın doğrudan bir meclis kararıyla

³⁹ Bozkurt, a.g.t., s.75.

⁴⁰ Gültekin, a.g.t., s.24.

ve "millet iradesi" gerekçesiyle tahttan indirildiğini resmileştirmiştir. Bu olay, 600 yıllık Osmanlı hanedan geleneğinde padişahın kutsallığının ve mutlak otoritesinin sona erdiğinin, egemenliğin artık saraydan meclise geçtiğinin en somut kanıtı olmuştur. II. Abdülhamid'in bir gece yarısı operasyonu ile Selanik'e sürgüne gönderilmesi ve yerine sembolik yetkilere sahip kardeşi V. Mehmed Reşad'ın getirilmesiyle, "Meşrutiyet" rejimi artık kağıt üzerinde bir yönetim biçimi olmaktan çıkıp, İttihat ve Terakki'nin mutlak kontrolündeki bir yapıya bürünmüştür. Padişahlık makamı, bu tarihten itibaren devlet işlerinde son sözü söyleyen merci olmaktan çıkmış, sadece törensel ve sembolik bir makama dönüşmüştür. Bu durum, meclisin artık hükümeti kurma ve denetleme konusundaki tek yetkili güç olduğunu tescil etmiştir.⁴¹

31 Mart Vakası'nın siyasi ve hukuki etkileri sadece padişah değişikliğiyle sınırlı kalmamış, 1909 yılında Anayasa'da (Kanun-i Esasi) yapılan köklü değişikliklerle perçinlenmiştir. Bu anayasa değişiklikleri, yürütme gücünü padişahın elinden alarak doğrudan meclise karşı sorumlu olan bir hükümete devretmiştir. Padişahın meclisi kapatma yetkisi neredeyse imkansız hale getirilmiş, meclisin üstünlüğü hukuki bir çerçeveye oturtulmuştur. Ancak bu demokratikleşme hamlesinin hemen arkasında, İttihat ve Terakki'nin ordu ve bürokrasi üzerindeki "tek parti" hakimiyeti güçlenmeye başlamıştır. İsyanın bastırılması, ordu içindeki disiplinsizliği ve "mektepli-alaylı" ayrımını bitirmek için bir fırsat olarak görülmüş; binlerce alaylı subay ordudan tasfiye edilerek yerlerine cemiyete sadık genç subaylar getirilmiştir. Bu durum, ordunun modernize edilmesini sağlasa da, aynı zamanda ordunun siyasetin tam merkezine oturmasına ve ilerleyen yıllarda yaşanacak askeri müdahalelerin ideolojik ve pratik temelini atılmasına neden olmuştur. Ordunun kendi içinde homojen bir yapıya kavuşması amaçlanırken, siyasi bağlılıkların askeri disiplinin önüne geçtiği yeni bir dönem kapılanmıştır.⁴²

Toplumsal açıdan bakıldığında, 31 Mart sonrası İstanbul ve Anadolu'da derin bir kutuplaşma meydana gelmiştir. İsyanın "irtica"

⁴¹ Gültekin, a.g.t., s.92.

⁴² Tiryaki, a.g.t., s.256.

(gericilik) etiketiyle bastırılması, muhafazakâr kesimler üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş, laik ve modernleşmeci subaylar ile dini değerleri ön planda tutan kesimler arasındaki uçurum iyice derinleşmiştir. Basın özgürlüğü, isyan öncesindeki sınırsız halinden uzaklaşarak, cemiyetin çizdiği sınırların dışına çıkamaz hale gelmiştir. Bu baskıcı ortam, Meşrutiyet'in ilanındaki "hürriyet, müsavat (eşitlik), uhuvvet (kardeşlik)" sloganlarının yerini "disiplin ve devlet otoritesi" anlayışına bırakmasına yol açmıştır. Ayrıca, bu olayla birlikte Osmanlı Devleti içindeki azınlık gruplar da merkezi yönetimin sertleşen tavrını endişeyle takip etmeye başlamış, imparatorluğun çok sesli yapısı yerini daha milliyetçi ve merkezîyetçi bir yönetime bırakmıştır. Cemiyet, artık devletin bekasını her türlü bireysel özgürlüğün üzerinde görmeye başlamıştır. Uzun vadeli bir perspektifle değerlendirildiğinde, 31 Mart Vakası Türk demokrasi tarihinin en kritik ve etkileri günümüze kadar uzanan travmalarından biridir. Bu olayla birlikte "rejim tehlikesi" ve "irtica" kavramları Türk siyasetinin değişmez ve en hassas gündem maddeleri haline gelmiştir. Hareket Ordusu'nun İstanbul'a müdahalesi, Türk ordusuna "rejimi koruma ve kollama" misyonunu gayriresmi olarak yüklemiş; bu misyon 1960, 1971 ve 1980 askeri müdahalelerinin de ideolojik zeminini oluşturmuştur.⁴³

Mustafa Kemal'in Hareket Ordusu içindeki kurmaylık görevi, onun modern Türkiye'yi kurarken ordunun siyaset üzerindeki rolü, laiklik ilkesi ve parlamentonun üstünlüğü konusundaki düşüncelerini şekillendiren en önemli hayat tecrübelerinden biri olmuştur. 31 Mart, sadece bir imparatorluğun son yıllarındaki bir isyan değil; modernleşme sancıları çeken bir toplumun kendi içindeki çatışmalarının, ordu-siyaset ilişkisinin ve milli egemenlik yolundaki zorlu yürüyüşünün en kanlı ve en öğretici sahnesidir. Bu krizden sağ çıkan Meclis-i Mebusan, her ne kadar zaman zaman cemiyetin gölgesinde kalmış olsa da, milli iradenin her türlü silahlı güçten daha üstün olduğu fikrinin tohumlarını o gün ekmiştir.⁴⁴

⁴³ Zeyrek, Ulutin, a.g.m., s.595.

⁴⁴ Akyüz, a.g.t., s.116.

Sonuç

Hareket Ordusu'nun 24 Nisan sabahı İstanbul'un sokaklarında isyancı birlikleri etkisiz hale getirmesiyle başlayan süreç, sadece askeri bir zafer değil, Osmanlı Devleti'nin yönetim kodlarının tamamen yeniden yazıldığı bir dönemin başlangıcı olmuştur. İsyanın bastırılmasının hemen ardından İstanbul'da ilan edilen örfi idare (sıkıyönetim), şehrin her köşesinde devlet otoritesinin ne kadar sertleşeceğinin ilk sinyallerini vermiştir. Şehrin kilit noktalarına yerleşen Hareket Ordusu birlikleri, isyanın elebaşlarını, kışlalarda subaylarını şehit eden erleri ve halkı Galata Köprüsü'nde, meydanlarda kışkırtan provokatörleri tek tek toplamaya başlamıştır. Bu süreçte kurulan üç ayrı "Divan-ı Harp" (Askeri Mahkeme), modern Türk yargı tarihinin en hızlı ve en tartışmalı kararlarından bazılarına imza atmıştır. Başta isyanın fikri babası olarak görülen Derviş Vahdeti olmak üzere, Volkan gazetesi çevresindeki yazarlar, bazı medrese öğrencileri ve isyana öncülük eden çavuşlar, kısa süreli yargılamaların ardından Beyazıt Meydanı ve Ayasofya civarında kurulan darağaçlarında idam edilmişlerdir. Bu idamlar, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin artık devlete tamamen hakim olduğunu ve anayasal düzene karşı yapılacak herhangi bir girişimin en ağır şekilde cezalandırılacağını topluma ilan eden bir gövde gösterisine dönüşmüştür. Mahkemeler sadece isyancıları değil, isyana mali destek sağladığı iddia edilen kesimleri ve saray görevlilerini de hedef olarak geniş çaplı bir tasfiye hareketi yürütmüştür.

İsyanın en sarsıcı ve geri dönülemez sonucu ise 27 Nisan 1909 günü Meclis-i Milli'nin (Meclis-i Mebusan ve Meclis-i Ayan'ın ortak toplantısı) Yeşilköy'de aldığı tarihi karardır. Meclis, isyanın çıkmasında Padişah II. Abdülhamid'in ihmali olduğunu, hatta isyancıları sessiz kalarak cesaretlendirdiğini ileri sürerek padişahın hal' edilmesine (tahttan indirilmesine) karar vermiştir. Şeyhülislam'dan alınan hal' fetvası, Osmanlı tarihinde ilk kez bir padişahın doğrudan bir meclis kararıyla ve "millet iradesi" gerekçesiyle tahttan indirildiğini resmileştirmiştir. Bu olay, 600 yıllık Osmanlı hanedan geleneğinde padişahın kutsallığının ve mutlak otoritesinin sona erdiğinin, egemenliğin artık saraydan meclise geçtiğinin en somut kanıtı olmuştur. II. Abdülhamid'in bir gece yarısı operasyonuyla Selanik'e sürgüne gönderilmesi ve yerine

sembolik yetkilere sahip kardeşi V. Mehmed Reşad'ın getirilmesiyle, "Meşrutiyet" rejimi artık kağıt üzerinde bir yönetim biçimi olmaktan çıkıp, İttihat ve Terakki'nin mutlak kontrolündeki bir yapıya bürünmüştür. Padişahlık makamı, bu tarihten itibaren devlet işlerinde son sözü söyleyen merci olmaktan çıkmış, sadece törensel ve sembolik bir makama dönüşmüştür. Bu durum, meclisin artık hükümeti kurma ve denetleme konusundaki tek yetkili güç olduğunu tescil etmiştir.

31 Mart Vakası'nın siyasi ve hukuki etkileri sadece padişah değişikliğiyle sınırlı kalmamış, 1909 yılında Anayasa'da (Kanun-i Esasi) yapılan köklü değişikliklerle perçinlenmiştir. Bu anayasa değişiklikleri, yürütme gücünü padişah'tan alarak doğrudan meclise karşı sorumlu olan bir hükümete devretmiştir. Padişahın meclisi kapatma yetkisi neredeyse imkansız hale getirilmiş, meclisin üstünlüğü hukuki bir çerçeveye oturtulmuştur. Ancak bu demokratikleşme hamlesinin hemen arkasında, İttihat ve Terakki'nin ordu ve bürokrasi üzerindeki "tek parti" hakimiyeti güçlenmeye başlamıştır. İsyanın bastırılması, ordu içindeki disiplinsizliği ve "mektepli-alaylı" ayrımını bitirmek için bir fırsat olarak görülmüş; binlerce alaylı subay ordudan tasfiye edilerek yerlerine cemiyete sadık genç subaylar getirilmiştir. Bu durum, ordunun modernize edilmesini sağlasa da, aynı zamanda ordunun siyasetin tam merkezine oturmasına ve ilerleyen yıllarda yaşanacak askeri müdahalelerin ideolojik ve pratik temelini atılmasına neden olmuştur. Ordunun kendi içinde homojen bir yapıya kavuşması amaçlanırken, siyasi bağlılıkların askeri disiplinin önüne geçtiği yeni bir dönem kapılanmıştır.

Toplumsal açıdan bakıldığında, 31 Mart sonrası İstanbul ve Anadolu'da derin bir kutuplaşma meydana gelmiştir. İsyanın "irtica" (gericilik) etiketiyle bastırılması, muhafazakar kesimler üzerinde büyük bir baskı oluşturmuş, laik ve modernleşmeci subaylar ile dini değerleri ön planda tutan kesimler arasındaki uçurum iyice derinleşmiştir. Basın özgürlüğü, isyan öncesindeki sınırsız halinden uzaklaşarak, cemiyetin çizdiği sınırların dışına çıkamaz hale gelmiştir. Birçok muhalif gazete kapatılmış, cemiyete muhalifliği ile bilinen yazarlar ve entelektüeller sürgüne gönderilmiştir. Bu baskıcı ortam, Meşrutiyet'in ilanındaki "hürriyet, müsavat (eşitlik), uhuvvet

(kardeşlik)" sloganlarının yerini "disiplin ve devlet otoritesi" anlayışına bırakmasına yol açmıştır. Ayrıca, bu olayla birlikte Osmanlı Devleti içindeki azınlık gruplar da merkezi yönetimin sertleşen tavrını endişeyle takip etmeye başlamış, imparatorluğun çok sesli yapısı yerini daha milliyetçi ve merkezîyetçi bir yönetime bırakmıştır. Cemiyet, artık devletin bekasını her türlü bireysel özgürlüğün üzerinde görmeye başlamıştır. Uzun vadeli bir perspektifle değerlendirildiğinde, 31 Mart Vakası Türk demokrasi tarihinin en kritik ve etkileri günümüze kadar uzanan travmalarından biridir.

Kaynakça

- AKYÜZ, Kamil, İstanbul Basınına Göre 31 Mart Vak'ası, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Kastamonu, 2011.
- ALPASLAN, Teoman, 31 Mart Ayaklanması 'Yüz Yılda Ne Değişti?' , Kum Saati Yayınları, İstanbul, 2009
- ASLAN, Taner, 31 Mart Hadisesi Üzerine Vilayetlerde Çıkan Olaylar Karşısında Alınan Tedbirlere ve Askerî Faaliyetlere Dair Yazışmalar, Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi, S.28, Ankara, 2010.
- ATILHAN, Cevat Rifat, 31 Mart Faciası, E-kitap, İstanbul, 2004.
- AYSAL, Necdet, Örgütlenmeden Eyleme Geçiş: 31 Mart Olayı, Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Atatürk Yolu Dergisi, S.37-38, Ankara, 2006, ss.15-53.
- BOZKURT, Semra, Tarihi Süreç İçerisinde 31 Mart İsyanı ve II. Abdülhamid Algısı, Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Zonguldak, 2019.
- DANIŞMEND, İsmail Hamdi, Sadr-ı-a'zam Tevfik Paşa'nın Dosyasındaki Resmi ve Hususi Vesikalara Göre: 31 Mart Vakası, İstanbul Kitapevi, İstanbul, 1961.
- ERTEKİN, Ferdi, İngiliz Askeri Ataşe Raporlarında 31 Mart Vakası ve Hareket Ordusu'nun İstanbul Kuşatması, Osmanlı Medeniyeti Araştırma Dergisi, S.21, İstanbul, 2024, ss.1-27.
- GÜLTEKİN, Muhammed, 31 Mart Ayaklanmasının Bastırılmasında Hareket Ordusu'nun Etkisi, Bitlis Eren Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Bitlis, 2025.

- GÜRSEN, Ecvet, 31 Mart İsyanı, Cumhuriyet, İstanbul, 1998.
- HANİOĞLU, Mehmet Şükrü, İttihat ve Terakki Cemiyeti, TDV İslam Ansiklopedisi, C.23, İstanbul, 2001, ss.476-484.
- KUZU, Ali, 31 Mart Vakası ve II. Abdülhamit Han, Parola Yayınları, İstanbul, 2016.
- KÜÇÜK, Cevdet, Babıali Baskını, TDV İslam Ansiklopedisi, C.4, İstanbul, 1991, ss.389-390.
- ÖZCAN, Azmi, Otuzbir Mart Vak'ası, TDV İslam Ansiklopedisi, C. 34, İstanbul, 2007, ss.9-11.
- TAŞ Yusuf, YETİŞGİN, Memet, Osmanlı Basını ve Tanıkların Hatıratlarına Göre 31 Mart Vakası, Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, S. 48, 2024, ss. 879-911.
- TİRYAKİ, Yunus Emre, Hatıratlarda II. Meşrutiyet'in İlanı ve 31 Mart Vak'ası, Hacettepe Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara, 2016.
- TURSUN, Soner, II. Meşrutiyet'in İlan ve 31 Mart Olayı, Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Edirne, 2013.
- TÜRKMEN, Zekeriya, Hareket Ordusu, TDV İslam Ansiklopedisi, C.16, İstanbul, 1997, ss.125-127, s.126.
- YÜCEER, Nasır, 31 Mart Vakası, Atatürk Ansiklopedisi, S.160, 2026.
- ZEYREK, Suat, ULUTİN, Hasan Hakan, 31 Mart İsyanı Üzerine Bazı Düşünceler (13 Nisan 1909), Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi, C.5, S.8, Tekirdağ, 2019, ss.572-601.

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Derleme Makale / Compilation Article

DİLİN DOĞUŞU VE EVRİMİ

Fatma KAYA*

Özet: Bu makalenin amacı dilin doğuşu ile ilgili olan teorileri ve görüşleri değerlendirerek evrimsel açıdan bir bakış sergilemektedir. Dil düşüncelerin bir araya gelerek meydana getirmiş oldukları sözcüklerin sesli ifade şeklidir. Bu sayede insanlar arasında iletişimi sağlayan bir araçtır. Beyindeki işlevi Brocha ve Wernike bölgesi ile ilişkili olduğu kanıtlanmıştır. Dilin kökenine bakıldığında farklı görüşler farklı teoriler vardır. Bunlardan Bow-Bow teorisi, Ünlem teorisi, Yo-He-Yo teorisi Afrika'dan Çıkış Teorisi, Çok Bölgesellik Teorisi ve Güneş dil teorisi ele alınmıştır. Evrimsel açıdan dilin kökenine bakıldığında Darwin'in 'insanın türeyişi' adlı eserinde bahsetmiş olduğu toplumsal ihtiyaçlar doğrultusunda insansı maymunların değişimi ile dilin oluşumu ve farklılaşmasından bahsetmektedir. Dilin oluşumu konusunda Kuran-ı Kerim'e bakıldığında ayetlerde dilin kayağı ile ilgili insanoğlunun bilmesi gereken bilgileri sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Dil, Darwin, Köken Arayışı, Evrim.

THE BIRTH AND EVOLUTION OF LANGUAGE

Abstract: The aim of this article is to present an evolutionary perspective by evaluating the theories and views regarding the emergence of language. Language is the vocal expression of words formed by thoughts coming together. In this way, it is a tool that enables communication between people. It has been proven that its function in the brain is related to the Brocha and Wernike areas. There are different opinions and different theories when looking at the origin of language. Among these, Bow-Bow theory, Exclamation theory, Yo-He-

* Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Tarımsal Biyoteknoloji Yüksek Lisans Öğrencisi.

Yo theory, Out of Africa Theory, Multi-Regional Theory and Sun language theory were discussed. When looking at the origin of language from an evolutionary perspective, it mentions the formation and differentiation of language along with the change of apes in line with the social needs mentioned by Darwin in his work "Descent of Man". When we look at the Holy Quran regarding the formation of language, the verses provide information that human beings need to know about the origin of language.

Key Words: Language, Darwin, Search for Origins, Evolution.

Giriş

İletişim canlılara özgü bir özellik olarak, kendi türleri arasında bilgi aktarımında, birbirleri arasında anlaşmada önemli rol üstlenen bir araç olarak görev yapmaktadır (Kerimoğlu, 2016). Örneğin bir bitki ele alınacak olursa hücre çeperi yaşlandığında parçalanmaya gidildiğinde patojen istilalarına karşı diğer hücrelere sinyal yoluyla haber gönderir. Bu durumu diğer canlı türleri arasında da görmek mümkündür. İnsan iletişimine bakıldığında diğer iletişim şekillerinden farklılık gösterdiği görülmektedir. Farklılıklar insanoğlunun gelişmişliği dilinin çift eklemliliği kelime dizimi gibi farklı özellikleriyle ortaya çıkmıştır. Farklı türdeki canlıların iletişim formları arasında yer almaz (Kerimoğlu, 2016). Örneğin karşımızdaki kişiye ‘‘ Nasılsın? ‘‘ sorusu yöneltildiğinde kişinin soruyu kavrayıp anlamlandırıp ve o duruma uygun cevaplar verdiği gözlemlenmektedir. Yani genel anlamda insan diline bakıldığında diğer dillerden bir üstünlüğü olduğu bu durumda gelişmişlikle alakalı olduğu görülmektedir. Ama her canlının kendi türüyle anlaşabilecek bir iletişim aracı geliştirmesi hayatsal faaliyetler açısından önemli bir durumdur.

Dil kaynağı nedir? İlk söylenen sözcük hangisidir? Tek bir kökenden mi meydana gelmiştir yoksa farklı kökenler de var mıdır? Bu gibi sorulara cevap aramak için öncelikle dili tanımlamak gerekmektedir. Dil nedir? Böyle bir soru ile karşılaşıldığında genel anlamda sözcüklerin belirli bir sıraya, düzene göre bir araya gelerek oluşturmuş oldukları cümlelerin sesli veyahut yazılı olarak ifade edilme şekli olarak tanımlanabilir. Peki dil bu kadar basit bir kavram mıdır? Bunun gibi uçsuz bucaksız bir sürü sorunun cevabı

araştırmacılar tarafından çeşitli yöntemlerle tanımlandırılmaya çalışılmıştı (Christiansen ve Kirby, 2003b). Araştırmacıların dil ile ilgili yapmış olduğu çalışmalarda öncelikleri de dili tanımlamak olmuştur. Tanımlar aslında dilin kaynağı sorusuna cevap için araştırmacılara öncülük etmişlerdir.

Dilin tanımlaıyla ilgili farklı görüşler mevcuttur. Pinker ve Chomsky dilin insanda doğuştan gelen insiyak (içgüdü) olduğunu ve insanın dünyaya gelirken biliş sahibi ve dil yetisiyle birlikte geldiğini savunur. (Harrub, Thompson ve Miller ,2003). Bu da demektir ki insan dil öğreniminde ekstra eğitimlere ihtiyaç duymaz çünkü onun genlerinde doğuştan kodlanmış bir iletişim aracı olarak dil tanımlıdır.

Jacob Grim ve Leon Rosny ise dilin sadece insana özgü bir unsur olduğunu ileri sürer. Bundan dolayı dil ögesini hayvanlarda aramak anlamsızdır. Bu tanıma göre bakıldığında dilin kökeninde insan merkezli bir görüş yatmaktadır. İlk sesler nasıl ortaya çıkmıştır sorusu yöneltildiğinde ise emzirilen bir çocuğun çıkarmış olduğu uğultulardan meydana gelmiş olarak cevaplamak mümkündür. Bu seslerin harflerle bütünleştğinde ise anlamlar kazandığını ileri sürer (Yaguello, 2008; Özdem, 1944).

Evrin merkezli araştırmacıların görüşlere bakıldığında dil iletişimin karmaşıklaşmasıyla bir evrimsel sürece tabi olmuştur. Evrimleşme insanların ihtiyaçları doğrultusunda meydana gelmiştir. Sınırları ise insanların tecrübeleri ve donanımlarına göre belirlenmektedir (Fischer, 2015). Bu görüşe göre dil insanlar arasında iletişimi sağlamak için ortaya çıkmış bir araçtır.

Önemli dilbilimcilerinden İbni Cinni'ye göre dil tüm toplumların kendilerini düşüncelerini birbirlerine ifade etmek için kullanılır (Önem, 2018). Bir başka deyişle: Dil zihindeki düşünce ve duyguları bireyler arasında anlamsal olarak belirli kurallar çerçevesinde başka bireylere aktarımında öncülük eden çok yönlü ve gelişmiş bir sistemdir (Aksan, 1998).

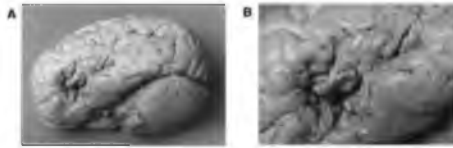
Dilin Beyindeki Merkezi

Dilin beyindeki konumu arayışında “klasik model” veya Broca-Wernicke modeli ön plana çıkmıştır (Ruhlen, 2012).”Broca-Wernicke” olarak adlandırılan iki bölgeden işe koyulmak beyindeki dilim konumunu anlamak için önemli bir basamaktır.1926’da

Fransız araştırmacı Dax beynin ön bölgelerinde oluşabilecek bir hasarın konuşma kaybına yol açabileceğini ileri sürmüştür

Beyin vücuttaki en önemli organlardan biridir ve davranışlarımızın kontrolünü sağlar. Peki hangi davranışlar beynin hangi bölümünde kontrol ediliyor? Beyin bütün olarak mı davranışlarımızı kontrol eder yoksa bölüm olarak mı işlev görür? dilin beyindeki merkezi neresidir? Bu sorulara cevap aramak için ilk adım 1936 yılında Fransız araştırmacı Dax'ın beynin ön bölgesinde oluşabilecek bir hasarın konuşma yetisinin kaybına yol açabileceğini öne sürmesiyle başlamıştı. Bu görüş doğrultusunda Fransız hekim Paul Broca araştırmalar yapmış (Öktem vd.2019) ve 1861 yılında konuşma ve dil yetisinin beynin sadece sol hemisferin yarısı ile ilgili olduğu düşüncesini iki felçli hastasından yola çıkarak geliştirici ve destekleyici çalışmalar yapmıştır (Kerimoğlu, 2022).

Paul Broca'nın her iki hastası da vücudunun sağ tarafı kullanamamakta ve konuşma yetilerini kaybetmiş kişilerdir (Peterson, 2009). Broca soruların doğru cevabını ancak hastaları öldükten sonra beyinlerinde yapmış olduğu cerrahi işleme sonucu bulmuştur. Cerrahi işlem sonucunda görmüş olduğu manzara (Şekil 1) hastanın beyninin bir bölgesinde hasar olduğunu görmüştür ve benzer bir şekilde ikinci hastanın ölümünden sonra yapılan cerrahi işlemde aynı bölgede lezyonlara rastlanmıştır (Aboitiz, 2017). Bu tespitlerle birlikte Fransız Dax'ın önermesi olan dil yeteneğinin beynin ön bölgesi ile ilişkili olduğunu kanıtlamıştır. Dil ile ilişkili olduğu bilinen bu bölge şuan Broca bölgesi olarak kabul edilmektedir (LaPointe, 2013). Bunlardan yola çıkarak Broca bölgesinin motor becerileri oluşturmada görev aldığını ifade etmek mümkündür.

Şekil 1: Paul Broca'nın bir hastasının beyninin yakından ve uzaktan görüntüsü (Dronkers vd. 2007)

Bu gelişme ile bu konu kapsamında merak duygusu daha çok ön plana çıkmış ve yapılan araştırmalar hız kazanmaya başlamıştır. Bu kapsamda 1874 yılında bilim insanı Carl Wernicke yapmış olduğu

otopsi sonucunun verileri bağlamında şu an Wernicke bölgesi olarak adlandırılan bölgenin konuşulanların tekrarlanabilmesi için gerekli olduğunu ifade etmiştir (Kerimoğlu, 2022; Bogen & Bogen, 1976) Araştırmacıların savunduğu gibi dil beyinde birçok bölge ile ilişkilendirilebilir mi?

Sonraki yıllarda sunulan görüşlere göre bu bölgelerin dil dışında farklı bir görevi var mıdır? Araştırmacıların yapmış oldukları çalışmalar doğrultusunda dilin beyinde tek bir bölge ile ilişkilendirilemeyeceği ortaya konulmuştur. Sonraki yapılan çalışmalar ile Wernicke bölgesinin çok önemli bir bölge olduğu belirlenmiş ancak Carly Wernicke'nin de dediği gibi anlamlandırma ile ilgili olduğu kanısı zayıflamıştır (Binder 2015; Binder, 2017). Bu bölgenin daha çok ses ile ilgili süreçlerde rol oynayan ve kendini ifade etmede görev alan bir bölge olduğu düşüncesi son dönemlerde daha ağır basmaktadır.

2000'li yıllardan sonra dilin köken arayışı hakkında yapılan araştırmalarda FOXP2 geni ortaya çıkmaya başlamıştır (Fisher & Schaff, 2009). FOXP2 geninin dilin gelişiminde önemi bir kaynak olduğu ortaya çıkmıştır. Bu gen de oluşabilecek herhangi bir mutasyonun konuşma veya dil bozukluklarına neden olabileceği tespit edilmiştir (Lai vd., 2001)

Dilin Köken Arayışı

Tür geliştikçe dil de gelişme olur mu? Hayvanlar birbirleri arasında iletişim kurmak için çıkarmış oldukları sesler nasıl ortaya çıkmıştır? Türler arası gelişmişlik artıkça canlılar arasında iletişimde ne tür değişiklikler ortaya çıkar? Bu sorularla bakıldığında dilin kökenini bulmak zor hatta hala tartışma konusudur (Christiansen & Kirby 2003b). Zorluklar araştırmacıları daha da kamçılammış ve bilim dünyasında merak duygusunu zirveye taşımıştır. 1950'lerden bu yana dilin kökeni araştırmaları şimdiki şeklini almaya başlamıştır.

1996 yılında Edinburgh 'da gerçekleşen "Evolution of Language" konferansı dil bilimi için önemli bir dönüm noktasıdır. Dil ile ilgili araştırmalar evrim ve dil bilgisi kitaplarında yerini almaya başlamıştı. Hangi kitaplarda nasıl tartışıldı? Hangi sonuçlara ulaşıldı? Bu konuda nasıl teoriler ortaya çıkmaya başladı? Bilim dallarıyla arasındaki ilişki nasıl oldu? Bu soruların cevabı için araştırmacılar farklı bilim dallarından ihtiyaç duymuş oldukları

bilgileri ele alarak dilin kökeni hakkında görüşlerini dile getirmişlerdir.

Rousseau'ya göre insan dilinin kökenini oluşturan unsurlar doğadaki hareketler ve duygusal normların taklitleri sonucu meydana geldiğini ileri sürer. Tabiatı olan bu kurulu düzen insanlara ışık tutmuş, önderlik etmiştir. İnsanlar kendi fizyolojilerinin farkına varıp tabiatı gözlemler yaparak duyguları ve hareketleriyle dili geliştirmişlerdir. (Özdem, 1944; Demir, 2008; Fitch, 2010)

Renan'a göre ise insan doğuştan bir donanım sahibidir yani insan dilinin doğuştan var olduğunu ve ilk doğduğu andan itibaren insanın belleğinde hazır bulunduğunu savunur (Renan, 2021)

Müller ise insanlar ile hayvanlar arasında tek farkın dil olduğunu söyler. Canlılar gözlemlendiğinde her iki canlı içinde dilden bahsetmek mümkündür. İnsanların hayvanlardan farklı olmasının temel sebebi dilin kullanımı ve anlamlandırmasıdır. Bu kapsamda düşünceyi anlamlandırma becerisini dilden ayrı incelemek doğru değildir (Yıldızlı, 2017)

Dil köken arayışında ve farklı teorileri kanun olarak sunmak için çalışmaları, görüşleri değerlendirilmektedir.

Dilin Köken Arayışı İle İlgili Teoriler

Bow- Bow Teorisi

Herder'in ortaya koymuş olduğu bu teori yansıma teorisi olarak da bilinmektedir. (Fitch, 2010). Herder'e göre "İnsan kendine özgü olan akıllılık durumunu gözden geçirip bu akıllılığı ilk kez özgürce kullanarak dili icat etmiştir." düşüncesi kapsamında zihinsel yeti ile dil arasında paralel bir ilişki olduğu görüşünü benimsemiştir. Dil ile düşünce arasında bir bağlantı olduğunu ve ilk kelimelerin özün yani ruhun kelimeleri olduğu düşüncesini savunur. Bahsetmiş olduğu ruh sözcüğü aslında dilin kaynağının yansıma seslerden ortaya çıktığını açıklarken aynı zamanda da zihindeki düşünceleri simgelemektedir. Bu düşünceden yola çıkarak "ilk kelime nasıl ortaya çıkmıştır?" bu sorunun cevabı Herder'e göre insanlar duymuş oldukları seslerin nereden geldiğini hatırlayıp zihinlerinde sürekli tekrar ederek belleklerine yerleştirmişlerdir. Bu sayede de ilk kelimeyi bulma yolunda ilerleme katetmişlerdir. İnsanların duymuş olduğu sesler bazen bir köpeğin havlaması, şelalenin sesi, yaprağın hışırtısı olmuştur. Yansıma teorisine göre insanoğlu bu seslerden tabiatı

öğrenerek ruhlarında bırakmış olduğu izleri dile dökmüşlerdir (Herder, 2011).

Bu görüşün açıklayamadığı hayvan seslerini veyahut tabiattaki sesleri taklit ederek dilleri ortaya çıkmışsa bunu hangi lisana göre yapmıştır? Hangi dil ailesi daha erken dönemde ortaya çıkmıştır? Bu sorulara cevap arandığında hangi dile göre değerlendirileceği tartışılabilir. Çünkü farklı dillerde hayvan seslerinde farklılık vardır. Köpek Türkçe ‘hav hav’ İngilizce ‘bow bow’ olarak havlamaktadır.

Yo-He-Ho Teorisi (Toplumsallık- İş Teorisi)

Bu teoriye göre insanlar bir arada toplu veyahut gruplar halinde çalışırken (Şekil 2) birbirleriyle anlaşabilmek amacıyla çıkarmış olduğu anlamlı ve anlamsız seslerden dilin oluştuğunu savunur. Yapılan işlerde farklı nefes çeşitlerinin ortaya çıkması anlamlı, anlamsız seslerin oluşumuna yardımcı olmuştur. Örneğin hareketli bir işte çalışırken ‘İh, ah, hah ‘ gibi sesler dilin ilk şekil almış halidir. (Demir, 2008).

Şekil 2: İnsanların bir arada çalışırken görüntüsü (Yakar, 2023)

Yani dil ilk başta insanlar arasında sosyal etkileşimden sorumlu bir öge iken zaman içinde düşünce, anlamlandırma ve iletişim amacıyla daha akılcı bir şekil kazanmıştır (Demir, 2008; Fitch, 2010). Dilin öncelikli işlevi insanlar arasında iletişime aracılık etmek iken zaman içinde çok sayıda kelime ve dil bilgisi kurallarıyla daha karmaşık ifadelerin söylenmesini ve anlaşılmasını sağlayan bir araç olmuştur.

Ünlem Teorisi

Bu teorinin temellerinde ünlemler yatar.

Yani dilin kökeni ve insanların kullanmaya başlamış oldukları ilk sözcükler insanların sevinç, acı, korku gibi durumlarda istemsiz olarak çıkarmış oldukları seslerden köken almaktadır. Dildeki

farklılıklar ve yeni kelimeler zaman içinde sözcüklerin değişime uğraması ve eklenmesiyle meydana gelmiştir (Başkan, 1969)

Ünlemler olarak adlandırılan bu sesler kültürden kültüre farklılık gösterir. Türkçe dilinde bir durum ile karşılaşıldığında ‘‘ Ah, vah ‘‘ gibi sesler ortaya çıkarken İngilizce dilinde ‘‘pooh pooh ‘‘ gibi sesler ortaya çıkmıştır. Bu da görünüyor ki aynı duyguların farklı dillerde farklı ifadeleri vardır. O zaman ilk çıkan sesler hangi dilin ifadesine göre ortaya çıkmıştır?

Güneş Dil Teorisi

Türkçe bir dönem Arapça ve Farsça dillerinin yoğun tesiri altında kalmıştı. Dolayısıyla Türkçede yabancılaşma oranı çok yüksek sayılara ulaşmaktadır. Mustafa Kemal Atatürk bu yabancılaşmayı en aza indirmek için Türkçe dilindeki Arapça ve Farsça sözcükleri uzaklaştırarak özüne dönme çalışmaları yapaya başlamıştır. 1930’ da Türkçe’nin yabancı dillerin tesirinden kurtulması ve özüne dönmesi amacıyla ‘‘ Türk Dil Tetkik Kurumu ‘‘ ardından ‘‘Türk Dil Araştırma Kurumu’’ ve kapsamlı olarak ‘‘Türk Dil Kurumu ‘‘ kuruldu. Yapılan çalışmalarda bazı sorunlar ortaya çıkmıştır. Yabancı asıllı olan bazı kelimelerin çıkarılması düşünülmekteydi bu durum Türkçe dilini çıkmaza sürüklemektedir.

Bu durumu çözmek için Dr. Hermann Kvergitsch Atatürk'e bir çalışma sunmuştur. Araştırmacı yapmış olduğu çalışma ile güneş dil teorisinin temellerini atmıştır. Bu teori Türk dilini diğer dünya dilleri arasında daha üstün kabul etmekte ve yabancı kökenli kelimelerin bu teori doğrultusunda aslında Türkçe bir kökene dayandığını ve Türk toplumunun diğer toplumlardan önce geldiğini ve dilin eski bir dil olduğunu Türk halkına ve diğer toplumlara dayatmaya çalışılmıştır. Yani Türkçe’nin tarihi eski zamanlara dayanmaktadır. Bu da Türkçe’nin çok fazla dile kaynaklık ettiğinin göstergesidir.

Kelimelerin oluşumu ise güneşin oluşumuna benzetilir onun kadar eski olduğunu ifade eder. Dil neden Güneşin oluşumuna benzetildi? İnsanoğlunun eşsiz gördüğü objeden esinlenerek elde edilmiştir güneşi merkeze almışlardır güneşin simgelerini kendi düşünce şekillerine benzetmişlerdir bu durum mümkün müdür? Bu durum şöyle ilişkilendirilmektedir; güneşe vermiş oldukları anlamlarla birbirlerine maddi ve fikri varlıkları anlatmışlardır örneğin güneşin yaydığı ışık; parlaklık, güneşin yaydığı sıcaklık; ateş gibi anlamları

yüklemişlerdir (Karakuş, 2024; Kafkas, 2011). Bu teoriye bakıldığında sağlam temellerden yoksundur.

Afrika'dan Çıkış ve Çok Bölgecilik Teorileri

Afrika'da çıkış teorisine göre *H.sapiens* türü günümüzden yüz binlerce yıl önce Afrika'da ortaya çıktığını ve bugün Afrika dışında yaşayan insan topluluklarının geçmiş yıllarda Afrika'dan göç ile ayrılan toplulukların torunu olduğunu söylemektedir (Ayöz, 2014). Bu teoriye göre bakıldığında insanoğlunun ortak bir dil geçmişi vardır ve bu dilin ana kaynağı Afrika'ya dayanmaktadır. Çoklu bölge teorisine göre Avrupa, güneydoğu ve kuzeydoğu Asya'da eski zamanda yaşamış olan insan türleri anatomik olarak özelliklerini sırasıyla Avrasya, Avustralya ve doğu Asya'ya yani şu an yaşayan insan türüne bırakmıştır. Yani Avrupa'daki insanların görünümü güneydoğu ve kuzeydoğu Asya'daki türlerden farklıdır. Avrupa'dakilerin görünümünü şu an Avrasya'da yaşayan insan ırkları devam ettirmektedir. Bu görüş doğrultusunda dilin kökenine bakıldığında ise dilin tek bir kökenden değil aynı anda farklı bölgelerde ortaya çıkan birçok kökenden ortaya çıktığı görülmüştür. (Ruhlen & Ulutaş, 2006)

Evrime Göre Dilin Kökeni

Evrime dil ile insanların ihtiyaçlarını bağdaştırır ve dilin ortaya çıkışının insanların ihtiyaçlarına paralel olduğunu savunur. Bununla ilgili olarak Darwin (Şekil 2) "İnsanın Türeyişi" adlı eserinde evrim teorisine göre insanın yaşamış olduğu süreci şöyle ifade etmiştir: Beslenme ile evrime uğramış olan maymunlar insanlar olarak diğer maymun türlerinden ayrılmaya başladılar. Bu insansı maymunlar olarak adlandırılan grup çoğunlukla avlanma ve beslenme ihtiyaçları için daha çok çayır gibi yerlerde bulunmaya başladılar. Darwin'e göre insansı maymunlarda oluşan bu hareketlilik onları fizyolojik ve biyolojik olarak bir değişime sürüklemiştir. Ona göre bu değişimi evrim olarak adlandırmak mümkündür. Bu değişim parametreleri nelerdir şeklinde bakıldığında kafatası büyümesi, beyin gelişimi vb. fizyolojik gözle görülebilecek değişikliklerden bahsetmektedir. Ona göre bu değişimin sadece fizyolojik olduğunu söylemek çok doğru bir söyleniş değildir. Çünkü artan ihtiyaçlar doğrultusunda toplu hareket etmek zorunda kaldılar. Toplu hareket, beraber yaşam gibi işleri kolaylaştırmak için bir iletişim, anlaşma şekli onlar için bir

ihtiyaç haline gelmiştir. Bu ihtiyaçlarını karşılayabilmek için de bir evrime tâbi tutulmuşlardır, bunları yapabilmeleri için beyin kapasitelerini geliştirmeleri gerekmektedir (Darwin, 1975)

Şekil 3: Charles Darwin (Şahin, 2023)

Homo Erectus'un ortaya çıkışıyla birlikte yiyecek sıkıntılarını ve düzensiz göç oluşumunu beraberinde getirdi. Bu göçlerle birlikte daha karmaşık beyin hareketleri ve daha fazla iletişimi meydana getirdi. Farklı göçlerle birlikte temel besin ihtiyaçları değişti. Proteine daha ağırlık verdiler bu da beyinlerinin daha da gelişmesine imkân tanıdı. Beynin daha fazla gelişimi ile basit kelimeler ortaya çıktı. (Darwin 1975; Fischer,2015). Bu süreç yüzbinlerce yıl değişime uğrayarak devam etti. *Homo sapiens* ile göçlerin boyutları büyüdü ve kıtalar arası göçler başladı. Bununla birlikte ilişkiler daha karmaşık bir hal almaya başladı. Bu durumda iletişimde bundan etkilenererek daha karmaşık ve hareketli bir hal almaya başladı. Böyle devam eden durumda insanın fizyolojik ve bilişsel acıdan sürecinin tamamlaması en az yüzbinlerce yıl aldı.

İslam Alimlerine Göre Dilin Kökeni

“Allah Hz. Âdem peygambere tüm her şeyin ismini öğretti. Sonra o eşyaları meleklerle gösterip eğer sözünüzde doğruysanız bu eşyaların isimlerini (özelliklerini) bana söyleyin buyurdu” (Bakara suresi, 31). Melekler şöyle cevap verdi ya rab! Seni tenzih ederiz! Bize senin öğrettiğinden başka hiçbir bilgiye sahip değiliz. Senin gösterdiğinden başka bir şey bilmeyiz. Âlim (Her şeyi bilensin) ve Hâkim (her işi hikmetli olan) sahibi tek sensin (Bakara suresi, 32). Allah (cc) Hz. Âdem Aleyhisselam'a buyurur "Ey Âdem eşyaların isimlerini meleklerle bildir, öğretir" dedi. Hz. Âdem Aleyhisselam eşyaların nesnelerin ismini meleklerle haber ettikten sonra Allah (cc)" size söylemedim mi? göklerin ve yerin gaybını kesinlikle

bilirim; sizin gizlediklerinizi ve açığa vurduklarınızı da yalnız ben bilirim "dedi (Bakara suresi, 33).

Bu ayetler ile ilgili İslam Alimleri'nin farklı görüşleri vardır. Taberi'ye göre Allah (cc) Hz. Adem'e meleklerin ismini ve Hz. Adem'in soyundan gelecek olanların isimlerini öğretti. İbni Abbas ve bazı alimlere göre ise Allah (cc) Hz. Adem'e tüm anlamlı anlamsız her şeyin ismini öğretmiştir. Başka bir görüşe göre ise Allah(cc) Hz. Adem'e soyundan gelecek olanların isimlerini bilecek kadar öğretilmiştir. İslam alimleri farklı görüşler sunsa da ortak noktaları Allah (cc) Hz. Adem'e her şeyi öğretmiştir bu da demek oluyor ki dilin kökeni ilk insan olan Hz. Adem'e dayanmaktadır. Dilin kökeni ile farklı dillerin oluşumu ile ilgili Kuran-ı Kerimde farklı ayetlerde vardır.

Bir ayette ise 'Allah'ın delillerinden biri de gökleri ve yeri yaratmasıdır ayrıca dillerinizin ve renklerinizin farklı olması onun kanıtlarındandır. Kuşkusuz bunda bilenler için ibretler vardır ' (Rum suresi, 22). Bu ayette belirtilen insanlara verilen farklı dil yetileri, farklı lehçeler Allah'ın kudretinin hikmetidir. Farklı bir ayette ise

'İstisnasız tüm peygamberi ancak kendi kavminin diliyle gönderdik ki onlara apaçık anlatsın; bundan sonra Allah dilediğini sapkınlık içerisinde bırakır, dilediğini de hidayete erdirir. O, daima Aziz ve hikmet sahibidir' (İbrahim suresi, 4). Bu ayeti destekleyen ayetler Meryem suresi ve Şuara suresinde görülmektedir. Meryem suresinde 'Biz Kuran-ı Kerim'i senin dilinle kolay anlaşılır indirdik ki Allah'tan korkanları, günahıtan sakınanları onunla müjdeleyesin ve inatla direnenleri uyarasın!' (Meryem suresi, 97). Şuara suresinde ise (Resûlüm!) Onu Cebrail aracılığıyla açık açık Arap diliyle, senin kalbine indirmiştir (Şuara suresi, 193).

Dilin kaynağı ile ilgili düşünceler Kur'an-ı Kerim merkezli bir yaklaşım şeklinde incelendiğinde düşüncelerin akli ve dini temellerden oluştuğu görülmektedir (Aydın, 2011), İslam Âlimleri'nin görüşleri merkeze alındığında evrim diye bir şey yoktur fakat Peygamber efendimiz (sav) bir hadisinde şöyle bahsetmektedir: 'Allah (cc) Hz. Âdem peygamberi yarattı. Boyu 60 ziraidi.' Yani boyu 35-40 metre idi. Peygamber efendimize kadar bu oran git gide azalarak devam etti. Bu durum da insan ile çevre

birbirine paralellik gösterir. Yani çevre insandan, insan da çevreden etkilenir.

Sonuç

Yapılan literatür taramaları sonucunda Allah Hz. Ademe her şeyi öğretti. Onu dünyaya her şeyi bilerek gönderdi. Diğer kıssalara bakıldığında da genel vurgu bu yöndedir. Evrimci görüşe bakıldığında ise ilk teorisi bile kendi içinde kanıtlanamamıştır. Yani bir çelişki içerisindedir. Kur'an-ı Kerim'de ya da diğer kutsal kitaplarda evrimin olduğuna dair bir işarete yoktur. Şuan da bilimsel açıdan evrimin kanıtlanabilir bir yanı yok, yanı hala teori olarak bilinmektedir. Ama Kuran-ı Kerim'e bakıldığında Allah'u Teala'nın insanı nasıl yarattığı, onu nasıl bu şekilde getirdiği Alak suresinde, dilin doğuşu nasıl olduğundan da Bakara suresinde bahsedilmektedir. Yani bakıldığında insanın yaratılışı ve dilin doğuşu ile alakalı Kuran'ı Kerim'de metafiziksel olarak açıklamalara yer verilmiştir ama evrimle ilgili metafiziksel veyahut bilimsel hiçbir açıklama yoktur. Şöyle bir düşünce ile karşılaşılabılır: bazı İslam Âlim'leri kendi aralarında görüş farklılığı yaşamaktadır. Bu da şu şekilde açıklanabilir âlimlerin fikirleri arasındaki ihtilaf ameli bir hüküm olmadığı için taklit etmemize gerek bir müçtehitte yok. Âlimler arasında ne kadar görüş farkı olsada dilin kaynağını Allah (cc) Hz. Adem peygambere öğretti apaçık ortada olan, ortak bir fikir olarak karşımıza çıkmaktadır. Zaten Kur'an'ı Kerim'de Bakara suresinde açık ve net olarak görülmektedir.

Güneş teorisi, ünlem teorisi gibi teorilere bakıldığında açıklanamayan eksik kalan veyahut başından bir safsata olarak doğmuş teorilere itibar etmek benim açımdan doğru değildir. Örneği Darwin'in görüşünde yer alan, dilin kaynağını tanımlarken kullanmış olduğu insansı maymunlar o işin başında yapılan en büyük hatadır. Böyle bir hatanın sonundan doğruların gelme ihtimali bence değerlendirilmeye açık bir durum değildir.

Darwin'in veyahut diğer araştırmacıların teorilerindeki gibi bir evrim yoktur ama türler kendi arasında çevrenin etkisiyle birlikte bir değişime uğrar. Dil de canlı bir öge olarak bu değişimlerden ve farklı dillerin birbirine etkilerinden meydana gelen değişimlerden yeni sözcükler, kelime grupları ortaya çıkabilir.

Kaynakça

- ABOITIZ, F. (2017). A brain for speech: A view from evolutionary neuroanatomy. Springer.
- AKSAN, D. (1995). Her yönüyle dil: ana çizgileriyle dilbilim. (No Title).
- AYDIN, İ. (2011). Kur'an Perspektifinden Dillerin Kökeni Meselesi. Din bilimleri Akademik Araştırma Dergisi, 11(1), 95-115.
- AYÖZ, S., (2019) Afrika'dan Çıkış Kuramı ve Çok Bölgelilik Kuramı: İkisi De Doğru Olabilir Mi?, (Çevrimiçi: <https://evrimagaci.org/afrikadan-cikis-kurami-ve-cok-bolgelilik-kurami-ikisi-de-dogru-olabilir-mi-1905>), Erişim Tarihi : 25 Ocak 2014
- BAŞKAN, Ö. (1969). Yabancı-dil öğretimi: İlkeler ve çözümler. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi yayınları.
- BINDER, J. R. (2015). The Wernicke area: Modern evidence and a reinterpretation. Neurology, 85(24), 2170-2175.
- BINDER, J. R. (2017). Current controversies on Wernicke's area and its role in language. Current neurology and neuroscience reports, 17, 1-10.
- BOGEN, J. E., & Bogen, G. M. (1976). Wernicke's region—where is it. Ann NY Acad Sci, 280(1), 834-843.
- CHRISTIANSEN, M. H., & Kirby, S. (2003). Language evolution: Consensus and controversies. Trends in cognitive sciences, 7(7), 300-307.
- CHRISTIANSEN, M. H. & Kirby, S. (Eds.). (2003). *Language evolution* (pp. 272-294). Oxford: Oxford University Press.
- DARWIN, C. (1975). İnsanın Türeyişi, (Çev. Ö. Ünalın), 1. Basım, Onur Yayınları, Ankara.
- DEMİR, R. (2008). Arap dilbilimcilerine göre dillerin kaynağı meselesi (Doctoral dissertation, Marmara Üniversitesi (Turkey)).
- DRONKERS, N. F., Plaisant, O., Iba-Zizen, M. T., & Cabanis, E. A. (2007). Paul Broca's historic cases: high resolution MR imaging of the brains of Leborgne and Lelong. Brain, 130(5), 1432-1441.
- FISHER, S. E., & Scharff, C. (2009). FOXP2 as a molecular window into speech and language. Trends in Genetics, 25(4), 166-177.
- FISCHER, S. R. (2015). Dilin Tarihi (Çev: Muhtesim Güvenç). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (Eserin Orijinali 1999'da yayımlandı.)

- FITCH, W. T. (2010). The evolution of language. Cambridge University Press.
- KAFKAS, G.,(2011), Atatürk ve ‘‘Güneş Dil Teorisi’’çevrimiçi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/ataturk-ve-gunes-dil-teorisi-213830>, Erişim Tarihi: 17.01.2011
- HARRUB, B., Thompson, B., & Miller, D. (2003). The origin of language and communication. Journal of Creation, 17(3), 93-101.
- HUMBOLT, W. V. (2011). Klasik Alman dil felsefesi metinleri (Çev. G. Aytaç). Ankara: Phoenix Yayınevi.
- KARAKUŞ, İ. (2024), Güneş Dil Teorisi, çevrimiçi: <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/gunes-dil-teorisi/?pdf=3638> , Erişim Tarihi: 01/04/2024
- KERİMOĞLU, C. (2016). dilin kökeni arayışları i: dilin kökeniyle ilgili akademik tartışmalar. Dil Araştırmaları, 10(18), 47-84.
- KERİMOĞLU, C. (2022). Dilin Kökeni Arayışları-5: Beyin ve Dil. Journal of Dil Araştırmaları, 16(30).
- LAI, C. S., Fisher, S. E., Hurst, J. A., Vargha-Khadem, F., & Monaco, A. P. (2001). A forkhead-domain gene is mutated in a severe speech and language disorder. Nature, 413(6855), 519-523.
- LAPOINTE, L. L. (2012). Paul Broca and the origins of language in the brain. Plural Publishing.
- ÖKTEM, Ö., Bahar, S. Z., & Aktin, E. (2004). Afazi, apraksi, agnozi. Nöroloji içinde. İstanbul: Nobel Tıp Kitapevi, 85-92.
- ÖZDEM, R. (1944). Dil türeyişi teorilerine toplu bir bakiş. Türk Dil Kurumu.
- ÖNEN, Ö. Ü. H. (2018) kur'an'da lisan kavramı ve lisanın kökeni
- PETERSON, B. (2009). Dilin evrimi. Bilim ve Teknik, 207, 56-61.
- RENAN, E., & Altınörs, A. (2011). Dilin kökeni üzerine. Bilge kültür sanat.
- RUHLEN, M., & Ulutaş, İ. (2006). Dilin kökeni: ana dilin evriminin izinde. Hece Yayınları.
- RUHLEN, M. (2012). Dilin Kökeni: Geçmiş ve Geleceğe Bakış. Dil Araştırmaları, 10(10), 167-182.
- ŞAHİN, B.,(2023), Darwin, Chomsky, dilin kökeni ve evrimi, çevrimiçi: <https://www.cumhuriyet.com.tr/kultur-sanat/darwin-chomsky-dilin-kokeni-ve-evrim-2027959> , Erişim Tarihi: 07.02.2023
- YAGUELLO, M. (2008). Hayali Diller, çev. Necmettin Kâmil Sevil, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul.

- YAKAR, U., (2023), Nasıl Oldu Da Anlamsız Seslerle İletişim Kurarken Bir Anda ‘Dil’ Dediğimiz Şey Ortaya Çıktı?, çevrimiçi: <https://www.webtekno.com/diller-nasil-olusmustur-h132152.html>, Erişim Tarihi: 13.07.2023
- YILDIZLI, M. E. (2017). Güneş dil teorisi üzerine bir inceleme.

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Araştırma Makalesi /Research Article

SESSİZ İSTİFA: MODERN ÇALIŞMA YAŞAMINDA GÖRÜNMEYEN TÜKENİŞ

Hazal KAVAK*

Özet: Günümüz iş yaşamı, teknolojik gelişmeler ve COVID-19 pandemisi ile büyük bir dönüşüm sürecine girmiştir. Bu dönüşümün bir sonucu olarak "sessiz istifa" kavramı literatürde önemli bir yer tutmaya başlamıştır. Sessiz istifa, çalışanların iş yerinde bulunmalarına rağmen görev tanımlarının dışında herhangi bir ekstra sorumluluk üstlenmemeleri, yalnızca gerekli minimum katkıyı sunarak örgütsel bağlarını zayıflatmaları durumudur. Kavram, pandemi ile daha fazla görünür hale gelmiş ve çalışanlar arasında iş-yaşam dengesi, psikolojik iyi oluş gibi faktörler yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Sessiz istifanın etkileri, bireysel motivasyon kayıplarından, örgütsel verimlilik ve performans düşüşlerine kadar geniş bir yelpazede kendini göstermektedir. Ayrıca, bu durumun hem kişisel hem de örgütsel boyutları vardır ve genellikle kötü yönetim anlayışları, örgüt kültüründeki bozulmalar ve ekonomik zorluklar gibi faktörler tarafından tetiklenmektedir. Sessiz istifayı önlemek için yönetim tarafından dikkat edilmesi gereken noktalar arasında çalışanlara değer verilmesi, adil bir yönetim anlayışının benimsenmesi, iş-yaşam dengesinin sağlanması gibi stratejiler yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sessiz İstifa, Çalışan Motivasyonu, Örgütsel Performans, İş-Yaşam Dengesi, Yönetim, Örgüt Kültürü.

* Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Psikoloji Bölümü, Mezun, psk.hazalkavak@gmail.com.

SILENT RESIGNATION: THE INVISIBLE BURNOUT IN MODERN WORKING LIFE

Abstract: Today's work life is undergoing a significant transformation due to technological developments and the COVID-19 pandemic. One of the outcomes of this transformation is the increasing prominence of the concept of "quiet quitting" in the literature. Quiet quitting refers to employees remaining at their workplace but refraining from taking on any extra responsibilities outside their job description, providing only the minimum necessary contribution and weakening their organizational bonds. The concept became more visible with the pandemic and sparked a reevaluation of work-life balance, psychological well-being, and other related factors among employees. The effects of quiet quitting range from individual motivation loss to organizational decline in productivity and performance. This phenomenon has both personal and organizational dimensions, typically triggered by factors such as poor management practices, organizational culture deterioration, and economic difficulties. To prevent quiet quitting, key strategies for management include valuing employees, adopting a fair management approach, and ensuring work-life balance.

Key Words: Silent Resignation, Employee Motivation, Organizational Performance, Work-Life Balance, Management, Organizational Culture

Extended Abstract

The rapid transformation of contemporary work life driven by technological advances, globalization, and the COVID-19 pandemic has not only changed the structural dynamics of organizations but also deeply affected employees' attitudes toward their jobs. Among the most significant and widely discussed outcomes of this shift is the phenomenon of "quiet quitting," known in Turkish as *sessiz istifa*, which refers to a situation in which employees, while physically present at the workplace, consciously choose to disengage from any work that exceeds their formal job requirements. In other words, they limit their contributions to the bare minimum expected, withdrawing from discretionary behaviors such as working overtime, engaging in proactive problem-solving, or participating in

extra-role assignments. This form of disengagement, which often flies under the radar of traditional HR metrics, is now recognized as a serious threat to employee well-being and long-term organizational performance.

Although quiet quitting is not entirely new—it is closely related to earlier constructs like “inner resignation” and “work withdrawal”—the COVID-19 pandemic and its associated work-from-home culture have brought the issue into sharper focus. Many employees began to reevaluate their relationship with work after being forced into new routines that blurred the boundaries between work and personal life. The pandemic highlighted the importance of work-life balance and mental well-being, encouraging employees to ask themselves why they work as hard as they do, especially if they perceive that their additional contributions go unrecognized or unrewarded. This reevaluation has led to a discernible shift toward a minimalist work ethic, one that is not necessarily driven by laziness or lack of ambition, but rather by a desire to protect one’s psychological health and to reclaim personal time.

The reasons behind quiet quitting are multifaceted. On an individual level, feelings of burnout, stress, lack of recognition, and diminished personal fulfillment contribute to disengagement. Employees who perceive that their efforts do not meaningfully impact their career advancement or who feel undervalued by their managers are more likely to mentally check out, even if they continue to show up physically. Organizational factors also play a substantial role. Poor leadership practices, lack of transparency, and absence of a supportive, trust-based culture all contribute to this phenomenon. Leaders who fail to recognize the contributions of their teams, who distribute workloads unfairly, or who tolerate unhealthy working conditions inadvertently encourage their employees to disengage. Finally, socioeconomic uncertainties, including fears about job security, inflation, and rapidly changing skill requirements, make employees less inclined to invest emotionally in their work.

Research in both Turkey and the international literature confirms that quiet quitting is not an isolated phenomenon. According to Gallup’s 2022 “State of the Global Workplace” report, more than half of all employees worldwide (59%) report behaviors consistent

with quiet quitting, signaling a broad and deep shift in employee engagement. Additional research in Turkey (e.g., Arar, Çetiner & Yurdakul, 2023; Gürer, Solmaztürk & Gökçe, 2023; Avcı, 2023) illustrates that quiet quitting is equally prevalent across different sectors, including public and private organizations. Furthermore, the number of academic studies examining this issue has grown rapidly, with scholars delving into its psychological, social, and managerial underpinnings and attempting to identify strategies for mitigating its adverse effects.

The consequences of quiet quitting can be profound. On the individual level, although it may protect the employee's mental health and promote work-life balance in the short term, it can also restrict their career development in the long run, potentially limiting promotions or new opportunities. On the organizational level, this disengagement translates into diminished creativity, lower productivity, reduced innovation, and deteriorating team morale. Employees who disengage often set a precedent for others, subtly altering the work culture and creating a ripple effect that reduces overall performance and cohesion. This is especially troubling in knowledge-intensive industries that rely on collaboration, proactive problem-solving, and innovation.

Recognizing the seriousness of the issue, many researchers and HR professionals argue that preventing or reducing quiet quitting requires deliberate action on multiple fronts. A first step is creating a supportive and transparent culture. Employees need to feel that they matter—that their contributions make a difference and that they have a voice in decisions that affect them. Frequent and meaningful feedback, recognition of achievements, fair workload distribution, and clear career development paths all play an important role in fostering a sense of commitment and belonging. Equally important is the need for managers to practice empathetic leadership. Leaders who take time to listen to their team members, understand their personal and professional challenges, and advocate for their well-being can significantly reduce the risk of quiet quitting.

Additionally, organizations must ensure that work design promotes autonomy and skill variety so that employees feel challenged and engaged rather than burned out or bored. Policies that enhance work-

life balance, such as flexible work schedules, mental health support, and sufficient paid time off, can also make a substantial difference. These measures are not simply perks; they signal that the organization acknowledges employees as whole persons with lives and aspirations outside of work.

Finally, it is vital for organizations to revisit their performance and reward systems to ensure that employees feel fairly compensated and that there are clear links between their contributions and career advancement. Similarly, managers should encourage open communication channels so that issues related to workload, interpersonal conflict, or lack of career prospects can be discussed and resolved before they fester into disengagement.

In sum, quiet quitting is a complex, multidimensional issue with profound implications for modern work life. It cannot be dismissed as mere employee laziness or a transient trend; rather, it is a signal that underlying systemic, managerial, and cultural problems require attention. By cultivating an ethical, transparent, and employee-centered organizational culture—one that values its people and invests in their well-being—employers can mitigate quiet quitting, promote sustained engagement, and ensure both the short- and long-term health of their organizations.

Giriş

Günümüzde iş yaşamı, teknolojik gelişmelerin etkisiyle köklü bir dönüşüm sürecinden geçerken, çalışanların iş yerlerine yönelik tutum ve davranışlarında da belirgin değişiklikler gözlemlenmektedir. Bu dönüşümün en dikkat çeken yansımalarından biri ise literatürde "sessiz istifa" (quiet quitting) kavramıyla karşılık bulan yeni bir iş gücü eğilimidir. Sessiz istifa, bireylerin fiziksel olarak iş yerinde bulunmayı sürdürdüğü ancak görev tanımları dışında kalan sorumlulukları gönüllü olarak üstlenmedikleri, işlerine yalnızca temel düzeyde bir katılım sergiledikleri bir durumu tanımlamaktadır (Kepenekçi, Katitaş ve Ökdem, 2024). Başka bir ifadeyle, çalışanlar işten tamamen ayrılmadan, işin gerektirdiği minimum çabayı göstererek örgütsel bağlarını zayıflatmakta ve işin yalnızca zorunlu yönlerine odaklanmaktadır.

Her ne kadar bu kavram son dönemde popülerlik kazanmış olsa da aslında yaklaşık yirmi yıldır literatürde yer almakta ancak COVID-19 pandemisiyle birlikte iş dünyasında yaşanan yapısal dönüşümlerle daha görünür hale gelmiştir (Cohen, 2022). Pandemi süreciyle hız kazanan uzaktan ve esnek çalışma modelleri, çalışanlar arasındaki doğrudan iletişimin zayıflamasına yol açarken; iş-yaşam dengesi, psikolojik iyi oluş ve aidiyet gibi konular da yeniden sorgulanmaya başlanmıştır. Bu gelişmeler, sessiz istifanın yalnızca bireysel bir isteksizlikten ziyade, örgütsel düzeydeki yapısal sorunların bir yansıması olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim Şahin (2024), teknolojik gelişmelerin ve uzaktan çalışmanın artmasının, çalışanlar arasında birebir etkileşimi azalttığını, bunun da iş doyumunu ve bağlılığı düşürdüğünü vurgulamaktadır.

Bu bağlamda sessiz istifa, çalışanların örgütsel bağlılıklarında ve üretkenlik düzeylerinde gözle görülür bir düşüşe yol açmakta, dolayısıyla kurumların performansını doğrudan etkileyen kritik bir mesele haline gelmektedir (Yavuz, 2024). Duygusal bağlılık göstermeyen, kendilerini kurumun bir parçası olarak hissetmeyen çalışanların motivasyonlarının düşmesi, iş yerinde verimliliğin azalmasıyla sonuçlanmaktadır. Literatürde bu durum, yalnızca bireyin tutumuyla açıklanamayacak kadar çok katmanlı ve sistemsel bir mesele olarak ele alınmaktadır (Yıldız ve Özmenekşe, 2022). Küresel çapta yapılan araştırmalar da bu görüşü desteklemektedir. Gallup'un yayımladığı "State of the Global Workplace" raporuna göre dünya genelinde çalışanların %59'u sessiz istifa davranışı sergilemektedir (Gallup, 2022), aynı zamanda ABD özelinde yapılan bir çalışmada çalışanların yalnızca %19'unun işlerinden memnun olduğu belirlenmiştir (Gallup, 2025). Bu veriler, sessiz istifa olgusunun küresel bir iş gücü problemi olarak değerlendirilmesi gerektiğini açıkça göstermektedir.

Türkiye özelinde bakıldığında ise sessiz istifa kavramına akademik literatürde son yıllarda giderek artan bir ilgi olduğu görülmektedir. Şahin (2024), bu kavramın 2022 itibarıyla akademik alanda çalışılmaya başlandığını ve toplumsal değişimlerle birlikte ilerleyen yıllarda daha fazla gündemde yer bulacağını belirtmektedir. Türkiye'de konuya dair yapılan araştırmalar ve derlemeler (Arar, Çetiner ve Yurdakul, 2023; Atsan, 2023; Çalışkan, 2023; Demirkaya

vd., 2023; Gürer, Solmaztürk ve Gökçe, 2023; Özbucak-Albar, 2023; Yıldız, 2023) bu olgunun farklı yönlerine ışık tutmaktadır. Ayrıca son dönemlerde kavramın ölçülebilirliğini artırmaya yönelik ölçek geliştirme çalışmalarının da (Avcı, 2023; Savaş ve Turan, 2023) artması, sessiz istifaya duyulan akademik ve kurumsal ilgiyi kanıtlar niteliktedir.

Bu çalışma, sessiz istifa kavramını hem bireysel hem de örgütsel boyutlarıyla incelemeyi, kavramın nedenlerini, sonuçlarını ve çözüm önerilerini bütüncül bir bakış açısıyla ele almayı amaçlamaktadır. Sessiz istifanın çalışanlar ve kurumlar üzerindeki etkilerini değerlendirmek, aynı zamanda bu süreci önleyici stratejilerin geliştirilmesine katkıda bulunmak bu çalışmanın temel hedefleri arasındadır.

Sessiz İstifa Kavramı

Türkçeye “sessiz istifa” olarak geçen “quiet quitting” kavramı, çalışanların görev tanımında belirtilen sorumluluklara ek olarak bir şey yapmamak, sorumluluktan kaçınmak, yalnızca gerektiği kadar çalışmak, sessiz bir şekilde hak aramak, işyerinde ilerlemekten vazgeçme hali ve asıl olarak çalışanın kendisine “ne için, ne yapıyorum, değer mi?” sorularını sorması ve aleyhinde cevaplayarak aksiyon alması şeklinde tanımlamak mümkündür (Özer, 2022).

Güler’e göre (2023), sessiz istifa sürecinde, çalışanlar işlerine devam etmektedir ancak hiçbir şekilde iş gereksinimlerinin dışına çıkma davranışı göstermemektedirler. Bu sebeple iş saatleri dışında mesaiye kalmayı veya ek sorumluluklar almayı diğer bir anlamda mesleki rol dışı davranış sergilemeyi ve iş ile ilgili iletişim kurmayı reddetmektedirler. Çalışanların işyerinin gerçeklerini bir yana bırakarak yalnızca iş tanımındaki gerekli işleri yerine getirmeleri anlamında, alan yazında bu kavram “içsel işten ayrılma” (içsel göç) olarak da yer almaktadır (Seçer, 2011).

Sessiz istifa sürecinde çalışanların işe bağlılığı zayıflayarak işleriyle ilgili özveride bulunmamaları, çalışanların yaratıcı ve yenilikçi fikirlerin değer bulduğu alanlarda değer görmemeleri kurumlar açısından olumsuz durumlara neden olabilmektedir. Sessiz istifa süreci diğer çalışanları da etkilemektedir ve bu etki iş ortamının tamamını tehdit etmektedir. Sessiz istifanın iyi şekilde

yönetilememesiyle beraber çalışanlar zamanla işi bırakma yoluna gitmektedirler (Çalışkan, 2023). Sessiz istifa sürecinde olan bir çalışan; işyerinde mümkün olduğunca az zaman geçirmek ve olabildiğince az çalışmak isterler, toplantılara katılmak veya aramalara cevap vermek istemezler, olabildiğince az iletişim kurmaya çalışırlar. Hastalık veya çeşitli bahanelerle sürekli devamsızlık yapma eğilimindedirler (Çimen ve Yılmaz, 2023). İşten ayrılımların fazla olması, örgütün piyasasında iş birliği yaptığı kişiler ve diğer kurumlar karşısında da itibar kaybı yaşamasına ve aynı zamanda mali sorunlarla karşı karşıya kalmasına da neden olabilmektedir (Kandemir, 2024).

Sessiz istifa nihai istifaya doğru giden bir süreçtir ve Avcı (2023), bu süreçte yaşanan aşamaları şu şekilde ifade etmiştir:

- **Duygusal Aşama:** Duygusal aşama, çalışanın işyerinde yaşadığı ilk kırılma olup, çalışan çalışma arkadaşları ve yöneticileri tarafından kendi yetkinlik ve tecrübelerine gereken değerin verilmediğini düşünmesiyle başlamaktadır.
- **Zihinsel Aşama:** Bu aşamada çalışanlar aktif şekilde işe katılırken zihinsel olarak kendilerini işle ilgili zorlamaz ve işte bulunmazlar.
- **Fizyolojik Aşama:** Çalışanın artık kendi içinde yaşadığı sessizlik durumunu bitirdiği aşamadır ve rahatsız olduğu durumları işyerinde dile getirmeye başlamıştır. Aynı zamanda kendisine yeni bir iş arayışı içerisindedir.

Sessiz İstifanın Nedenleri

Çalışanların sessiz istifaya başvurmalarının altında birden fazla neden yer almaktadır. Bu nedenler; ruh sağlığını iyileştirmek ve korumak, tükenmişlik hissini azaltmak, çalışmanın başarıya etkisi olmayacağı düşüncesi, iyi bir iş-yaşam dengesi sağlanması isteği şeklinde sıralanmaktadır (Güler, 2023).

Boy ve Sürmeli (2023) çalışmalarında sessiz istifa sürecine girilmesi iş yaşam dengesinin kurabilmek veya koruyabilmek amacıyla oluşturulan yeni bir çalışma şekli olarak kavramsallaştırmaktadır. Bu çalışma şeklinin ise “çalışmak için yaşamak” olarak değil “yaşamak için çalışmak” görüşü çerçevesinde yeniden şekillenmiş olduğunu belirtmektedirler.

Sessiz istifa, yalnızca birey merkezli kaynaklardan oluşmamakta işyeri koşullarıyla da ilerleyebilmektedir. Özer (2022), başarılı yönetici olarak değerlendirilebilmek için işyerindeki çalışanların temel ihtiyaçlarını görmezden gelen egolu liderlerin bulunduğu işyerlerinde sessiz istifaların görülmesinin muhtemel olacağını ön görmektedir. Yöneticilerin yer aldığı işyeri hiyerarşilerinde yönetimde bulunan kişiler de egolarını tatmin etmek amacıyla çalışanların motivasyonunu olumsuz şekilde etkilemekte, bunun sonucunda da çalışanlar mesleki sorumluluklarından ve iş anlayışlarından uzaklaşmaktadırlar.

Çalışmalarının sonucunda hak ettikleri başarıyı elde edemeyeceklerini gören çalışanlar, iş yerlerinde daha az sorumluluk alarak sadece yapılması gereken görevleri yapmaya karar vermektedirler (Yıldız ve Özmenekşe, 2022). Çalışkan'a (2023) göre, sessiz istifaya karar veren çalışanlar kendilerini işyerlerinde değersiz hissetmekte, önemli olmadıklarını düşünmektedirler. Kendilerinde var olan potansiyeli ortaya çıkarmaya yönelik destek olabilecek bir yönetim anlayışı ve işyeri sistemi bulunmamaktadır. Çalışanların işyeri yönetiminin adil ve tutarlı olduğuna dair inançları bulunmamaktadır.

Sessiz istifa kavramını değerlendiren Gürer, Solmaztürk ve Gökçe (2023), sürecin oluşma sebeplerini inceleyerek; kişisel nedenler (tükenmişlik sendromu, düşük iş doyumu, stres, kaygı vb.), örgütsel nedenler (iş yaşam dengesi, aşırı iş yükü, uzun çalışma saatleri, örgütsel bağlılık vb.) ve yönetsel nedenler (yönetici tutumları, yönetici özellikleri, örgütsel adalet, terfi anlayışı vb.) olarak üç grupta açıklamışlardır. Kobak (2023), araştırmasında sessiz istifa sürecine sebep olan psikolojik ve sosyal unsurları; sosyal izolasyon, ekonomik etkiler, liderlik ve geribildirim eksikliği, açık iletişimin olmaması, takdir görmemek olarak açıklamıştır.

Literatür incelendiğinde (Arar, Çetiner ve Yurdakul, 2023; Atsan, 2023; Çalışkan, 2023; Demirkaya vd., 2023; Gürer, Solmaztürk ve Gökçe, 2023; Kobak, 2023; Özbucak-Albar, 2023; Yıldız, 2023) sessiz istifaya sebep olabilecek kişi, örgüt ve yönetim kaynaklı birden fazla faktör ortaya çıkmaktadır ve genel anlamda aşağıdaki şekilde gruplandırılabilirler.

Kötü Yönetim Anlayışı: Adil olmayan yönetici uygulamaları ve taraflı şekilde ilerleyen yönetim anlayışı, etik olmayan uygulamalar, çalışanları yıldırmaya yönelik davranışlar, çalışanların takdir edilmemesi ve örgütsel desteğin yetersizliği durumlarını kapsamaktadır. Örgütlerde açık iletişim mekanizmalarının bulunmaması, kariyerde gelişme fırsatlarının yetersizliği, çalışana kaldırılabileceğinde fazla yüklenen iş yükü vb. anlayışlar yer almaktadır.

Örgüt Kültüründe Bozulmalar: Yıkıcı iş örgütü, örgütte çalışan diğer kişilerin dedikodu ve zorlayıcı davranışları, çalışanın kendini değersiz hissetmesini sağlayan iş ortamı gibi unsurları kapsamaktadır.

Ekonomik Zorluklar: Yetersiz iş güvencesi, çalışana hak ettiği ücretten daha az ücret verilmesi ve ekonomik rahatlatma sağlayacak olan yan hakların sağlanmaması vb. durumları içine almaktadır.

Psikolojik Unsurlar: Örgütün çalışanları önemsemediğine dair genel düşünceler, içsel motivasyonlarda yetersizlik, iş doyumunda azalma, tükenmişlik, stres, iş yaşam dengesinin kurulamaması gibi unsurları kapsamaktadır.

Sessiz İstifaya Karşı Alınacak Önlemler

Sessiz istifa süreciyle beraber örgütlerde birçok problem ortaya çıkabilmektedir. Bildirici Çalık'a (2023) göre, örgütlerin yenilik yapmasını, dinamik kültürün devamlılığını ve örgütün amaçlarına ulaşmasını engelleyen, çalışanların motivasyonlarını, performanslarını ve verimliliklerini düşüren sessiz istifa sürecinin örgüt yöneticileri tarafından farkında olunması oldukça önemlidir. Bahsedilen farkındalık sağlanılamadığında üretkenlik, verimlilik, performans süreçlerinde etkili olarak hem çalışanın kendisini hem de örgütü olumsuz şekilde etkileyecek durumlar ortaya çıkabilmektedir. Bu durumlara karşı önlem alınması, uyumlaştırma politikalarının izlenmesi önerilmektedir. Bu politikalar; kurumsal değerleri değiştirme, rol tanımlarını belirginleştirme veya iyileştirme, iş dışında çalışanların özel yaşam doyumlarının sağlanması, iş yaşam dengesinin kurulması amacıyla çalışma şartlarının iyileştirilmesi olarak tanımlanmaktadır. (Avcı, 2023). Örgüt içinde görünür şekilde başarıları takdir etmek (Yıldız, 2023),

iş veren ve iş gören arasında güven bağı oluşturmak (Çalışan, 2023), örgütsel bağlılığı destekleyici çalışmalarda bulunmak (Gürer, Solmaztürk ve Gökçe, 2023) örgüt tarafından gerçekleştirilmesi önerilen uygulamalar arasında yer almaktadır.

Genel olarak çalışanların sessiz istifa sürecinde olduğunu fark eden ve bu duruma müdahale etmek isteyen örgüt yöneticilerinin yapması gerekenler literatürde (Youthall, 2022; Klotz ve Bolino, 2022, akt. Yıldız ve Özmenekşe, 2022) aşağıdaki gibi sıralanmaktadır:

- İş dışında çalışma hayatına mesafeli kalmalarına olanak sağlanmalı,
- Ücretli izin ve tatil gibi sosyal yan haklardan yararlanmaya teşvik edilmeli,
- Maaşlarında ve yan haklarında düzenlemeler yapılacağı bilgisi verilmeli,
- Çalışanlar ile açık şekilde iletişim kurulmalı ve konu ile ilgili konuşulması sağlanmalı,
- Görev tanımları gözden geçirilmeli ve yeniden düzenlenmeli,
- Çalışanların mesleki rolleri net bir şekilde ifade edilmeli,
- Örgüt içerisinde çalışanlarla ilgili kararlar alınacağı durumlarda çalışanların da karar sürecine dahil edilmesi sağlanmalı,
- Çalışanların yaratıcılıklarını değerlendirebileceği fırsatlar yaratılmalıdır.

Sessiz İstifaya İlişkin Yapılan Bazı Çalışmalar ve Ortaya Koyduğu Sonuçlar

Son yıllarda literatürde “sessiz istifa” kavramıyla ilgili birçok nicel ve nitel çalışma gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmalar, kamu ve özel sektör çalışanları başta olmak üzere farklı sektörlerde ve farklı örgütlerde, değişken örneklemeler üzerinden gerçekleştirilmiş ve sessiz istifa kavramının örgütsel, bireysel ve toplumsal boyutlarına dair çeşitli bulgular sunulmuştur.

Seçer (2011) çalışmasında, kamu çalışanlarında iş güvencesizliği ile yaşam doyumu arasındaki ilişkiyi incelediği araştırmasında içsel işten ayrılmanın aracılık ettiğini tespit etmiştir. Üstün ve Tatlı (2020) ise kamu ve özel sektör çalışanlarıyla gerçekleştirdikleri

araştırmada, içsel işten ayrılma oranlarının farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur. Alat (2021) örgütsel destek algısı ve içsel işten ayrılma davranışı arasında negatif yönlü korelasyon bulunduğunu ortaya koyarken, Üstün, Ballı ve Koca-Ballı (2022) içsel işten ayrılma ile hizmet inovasyon davranışı arasında negatif yönlü korelasyon bulmuştur.

Youthall (2022) sessiz istifa sürecini rapor düzeyinde ele almış, katılımcıların %24,4'ünün sessiz istifa sürecinin içinde olduğunu belirtmiştir. Arar (2023), örgütsel adaletsizlik ve toksisite gibi yapısal etkenlerin sessiz istifada belirleyici değişkenler olduğunu öne sürerken; Avcı (2023), örgütsel sinizm ve sessiz istifa arasında anlamlı ilişkiler tespit etmiştir.

Ölçek geliştirme çalışmaları (Karaşin ve Öztırak, 2023; Savaş ve Turan, 2023) sessiz istifayı ölçmede kullanılabilecek güvenilir araçlar sunmuş, bu olgunun boyutlarını belirginleştirmiştir. Nitel çalışmalar (Kızılcan, 2023; Kobak, 2023; Avşar, 2024) ise sessiz istifanın duygusal, sosyal ve yönetsel nedenlerini derinlemesine analiz etmiştir.

Son olarak, sessiz istifa kavramı ile etik anlayışı, iş doyumu, kişi-örgüt uyumu ve liderlik stilleri gibi değişkenler arasında anlamlı ilişkiler kuran çok sayıda çalışma (Saygılı ve Avcı, 2023; Tatlı, 2023; Deniz, 2024) bu olgunun çok boyutlu ve dinamik yapısını vurgulamaktadır.

Sonuç ve Öneriler

Sessiz istifa, modern çalışma hayatının giderek karmaşıklaşan yapısı içinde hem bireysel hem de kurumsal düzeyde önemli sonuçlar doğuran çok katmanlı bir olgudur. Çalışanların yalnızca görev tanımlarında yer alan işleri yerine getirmeyi tercih etmesi, görünürde çalışıyor olmalarına rağmen işlerine duygusal ya da zihinsel bir bağlılık göstermemeleri, bu süreci yalnızca bir tembellik ya da motivasyon eksikliği olarak değerlendirmeyi olanaksız kılmaktadır. Özünde sessiz istifa; örgütsel iletişimin zayıflaması, psikolojik güven ortamının kaybolması, adalet algısının bozulması ve bireylerin kendilerini değersiz hissetmesi gibi çeşitli içsel ve dışsal faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Pandemi süreciyle birlikte artan uzaktan çalışma uygulamaları ve bireylerin yalnızlaşan

iş yaşamı, bu tutumun dışarıdan daha da görünür hale gelmesine neden olmuş, çalışanların örgütlerine olan bağlılıklarını gözden geçirmelerine ve hem fiziksel hem zihinsel tepkiler göstermelerine yol açmıştır. Bu bağlamda sessiz istifa, yalnızca bireysel bir tepki gösterme olarak değil, aynı zamanda kurumların çalışanlarına yönelik yapı, yönetim, işleyiş süreçlerini ve iletişim tarzlarının da sorgulanmasına sebep olan bir dönüşüm süreci olarak görülmelidir.

Özellikle iş doyumunun azalması, çalışanların potansiyellerini gerçekleştirebilecekleri ortamların yetersizliği, adil olmayan terfi sistemleri ve takdir edilmeme gibi duygusal faktörler, çalışanları zamanla içten içe işlerinden uzaklaştırmaktadır. Bu da doğrudan örgütsel verimlilik üzerinde etkili olmakta; inovasyon, yaratıcılık ve ekip ruhu gibi modern iş dünyasında hayati öneme sahip unsurlar zarar görmektedir. Kurumlar açısından bakıldığında, sessiz istifa sadece bireylerin bireysel bir tercihi değil; aynı zamanda kurum içi işleyişin, liderlik anlayışının ve örgüt kültürünün aksayan yönlerinin bir yansımasıdır. Bu nedenle, bu olguya yalnızca çalışan merkezli değil, örgüt merkezli stratejilerle yaklaşmak gerekir.

Bu sürecin önüne geçebilmek ya da etkilerini azaltmak adına, öncelikle kurumların çalışanlarını yalnızca bir üretim aracı olarak değil, duygusal ve zihinsel ihtiyaçları olan bireyler olarak görmeleri gerekmektedir. İş yerinde güven duygusunun tesis edilmesi, açık ve iki yönlü iletişim kanallarının oluşturulması, çalışanların görüş ve katkılarına değer verilmesi, sessiz istifayı engelleyebilecek en temel adımlardandır. Yöneticilerin empati kurabilen, destekleyici ve adil bir liderlik anlayışını benimsemeleri, çalışanların motivasyonlarını koruma noktasında büyük önem taşımaktadır. Aynı zamanda görev tanımlarının netleştirilmesi, performans beklentilerinin açıkça ortaya konulması ve fazla iş yükünün çalışanlar üzerinde baskı yaratmayacak şekilde dengelenmesi, çalışanların kendilerini tükenmiş hissetmelerini engelleyebilir. Bunun yanı sıra, kurumsal ödüllendirme sistemlerinin şeffaf ve adil bir şekilde işlemesi, çalışanların çabalarının karşılıksız kalmadığını hissetmelerine yardımcı olur.

Özellikle iş-yaşam dengesine yönelik düzenlemelerin yapılması, esnek çalışma saatleri, uzaktan çalışma gibi yeni nesil uygulamaların çalışanların özel yaşamlarıyla uyumlu hale getirilmesi de bu süreçte

olumlu etkiler yaratabilir. Çalışanların yalnızca fiziksel olarak değil, duygusal olarak da işe bağlılıklarını sürdürebilmeleri için, kurum içi sosyal destek sistemleri, psikolojik danışmanlık imkanları ve bireysel gelişimi destekleyici programlar sunulmalıdır. Bu bağlamda, örgüt içinde hem bireylerin ihtiyaçlarını anlayabilecek duyarlılığa sahip bir yönetsel yapı, hem de kolektif dayanışmayı teşvik eden bir örgüt kültürü inşa edilmelidir. Son olarak, sessiz istifa konusunda kurum içi eğitimler ve bilinçlendirme çalışmaları yapılarak yöneticilerin ve insan kaynakları uzmanlarının bu kavramı doğru anlamaları ve etkili müdahale yöntemleri geliştirmeleri sağlanmalıdır.

Tüm bu unsurlar bir arada düşünüldüğünde, sessiz istifa yalnızca bireylerin işlerinden uzaklaşması değil; aynı zamanda mevcut yönetim anlayışlarının ve kurumsal kültürün yeniden yapılandırılmasını zorunlu kılan bir uyarı olarak ele alınmalıdır. Bu nedenle, kurumların sorunları sadece geçici çözümlerle yönetmesi değil, uzun vadeli ve sürdürülebilir politikalarla çalışanlarının ihtiyaçlarını ve beklentilerini karşılamayı hedeflemesi gerekmektedir. Ancak bu şekilde, çalışanların hem zihinsel hem duygusal olarak işlerine yeniden bağlanmaları mümkün olacak, iş yerinde aidiyet duygusu ve üretkenlik yeniden kurularak iş yaşamı yeniden organize edilebilecektir.

Kaynakça

- Arar, T. (2023). Çalışanları sessiz istifa davranışı sergilemeye yönelten unsurların incelenmesi. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Alanında Gelişmeler*.
- Arar, T., Çetiner, N., & Yurdakul, G. (2023). Quiet quitting: Building a comprehensive theoretical framework. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi*, 28(15), 122-138. <https://doi.org/10.20990/kilisuibfakademik.1245216>
- Avcı, N. (2023). Örgütsel sinizm, örgütsel sessizlik, işte sözde var olma ve sessiz istifa arasındaki ilişkiler: İstanbul Maltepe belediyesi örneği. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 14(39), 968-989.
- Avşar, M. (2024). Konaklama işletmelerinde çalışanların sessiz istifa kavramına ilişkin algılarının metafor analizi ile incelenmesi.

- Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 14(1), 343-355. <https://doi.org/10.30783/nevsosbilen.1420681>
- Bildirici Çalık, E. (2023). Sessiz istifa kavramının teorik incelenmesi. In E. V. Korkmaz (Ed.), *Yönetim ve organizasyon alanında seçme yazılar II* (ss. 15–25). Özgür Yayınları.
- Boy, Y., & Sürmeli, M. (2023). Quiet Quitting: A Significant Risk For Global Healthcare. *Journal of Global Health*, 13(03014), 1-4. <https://doi.org/10.7189/jogh.13.03014>
- Cohen, P. (2022). Quiet quitting: Our favorite reads, *Harvard Business Review*. <https://hbr.org/2022/09/quiet-quitting-our-favorite-reads>. Erişim Tarihi: 18.04.2025
- Çalışkan, K. (2023). Sessiz İstifa: Sonun Başlangıcı mı Yeniden Diriliş mi? *Journal of Organizational Behavior Review*, 5(2), 190-204.
- Çimen, A. İ., & Yılmaz, T. (2023). Sessiz istifa ne kadar sessiz. *Sakarya Üniversitesi İşletme Enstitüsü Dergisi*, 5(1), 27-33.
- Demirkaya, H., Yıldız, B., Erener Özalçın, S., & Öztürk, H. (2023). İnsan kaynaklarında sessizliğin yankıları: Örgütlerde sessiz istifa fenomeninin anatomisi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İnsan Kaynakları Yönetimi Dergisi*, 2(2), 69-88.
- Deniz, A. (2024). Sessiz istifanın iş tatminine etkisi: Havacılık sektörü çalışanlarına yönelik bir araştırma. *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi*, 7(2), 134-152. <https://doi.org/10.26677/TR1010.2024.1368>
- Gallup. (2022). Is Quiet Quitting Real? <https://www.gallup.com/workplace/398306/quiet-quitting-real.aspx>. Erişim Tarihi: 18.04.2025
- Gallup. (2025). Indicators Employee Engagement Overall Satisfaction Among U.S. Employees. <https://www.gallup.com/394373/indicator-employee-engagement.aspx>. Erişim Tarihi: 18.04.2025
- Güler, M. (2023). Çalışma Kültüründe Yeni Bir Kavram: Sessiz İstifa. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 32(1), 247-261.
- Gürer, A., Solmaztürk, A. B., & Gökçe, F. (2024). Sessiz istifa: Literatür incelemesi. *Tophum ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 13, 1–41. <https://doi.org/10.48131/jscs.1383187>

- Kandemir, S. (2024). Gürültülü bir sessizlik: sessiz istifa. <https://www.hiwellapp.com/blog/sessiz-istifa-psikolojisi>. Erişim Tarihi: 19.04.2025
- Karaman Kepenekçi, Y., Katıtaş, S., & Ökdem, M. (2024). Development of the quiet quitting scale for teachers and examination of teachers' views on quiet quitting in terms of various variables. *Trakya Journal of Education*, 14(2), 1344–1363. <https://doi.org/10.24315/tred.1469047>
- Karaşın, Y., & Öztırak, M. (2023). Sessiz istifa tutum ölçeğinin geliştirilmesi. *Çankırı Karatekin Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(4), 1443-1460. <https://doi.org/10.18074/ckuiibfd.1311522>
- Kızılcın, S. (2024). Havayolu kabin ekibi çalışanları ve sessiz istifa: kabin amirleri açısından bir değerlendirme. *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, 10(101), 2951-2961. <https://doi.org/10.5281/zenodo.10253445>
- Kobak, Ö. (2023). Sessiz istifa kavramına ilişkin bir model önerisi (Yüksek Lisans Tezi). *Yıldız Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, İstanbul.
- Örücü, E., & Hasırcı, I. (2023). Örgütlerde hiyerarşi kültürü ve lider-üye etkileşiminin sessiz istifa davranışı üzerindeki etkisi. *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, 25(1), 275-291.
- Özbucak-Albar, B. (2023). Örgütlerde sessiz istifa davranışı. In D. F. Biçer & Y. Öz (Eds.), *Sosyal, insan ve idari bilimlerde ileri ve çağdaş çalışmalar 1* (ss. 75-85). Duvar Yayınları.
- Özer, Y. (2022). “Gürültülü sessizlik”. *Dünya*. <https://www.dunya.com/kose-vazisi/gurultulusessizlik/670372>. Erişim Tarihi: 18.04.2025.
- Saygılı, Z., & Avcı, N. (2023). Çalışanların görev odaklı ve insan odaklı liderlik tarzı algılarının adanmışlıktan sessiz istifaya değin farklılaşması üzerine bir inceleme. *Anlambilim MTÜ Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi*, 3(1), 212-227.
- Savaş, B.Ç., & Turan, M. (2023). Sessiz istifa ölçeği: geçerlik ve güvenilirlik çalışması. *The Online Journal of Recreation and Sports*, 12(3), 442-453.
- Seçer, B. (2011). İş güvencesizliğinin içsel işten ayrılma ve yaşam doyumuna etkisi. *İŞGÜÇ: The Journal of Industrial Relations and Human Resources*, 13(4), 43-60.

- Şahin, Y. (2024). Örgütlerde sessiz istifanın bibliyometrik analizi. *İzmir Yönetim Dergisi*, 5(2), 153-165. <https://doi.org/10.56203/iyd.1586267>
- Tatlı, M. (2023). Etik iklimin işe angaje olma ve sessiz istifa üzerindeki etkisinde politik becerilerin rolü: Kamu çalışanları örneği (Doktora Tezi). *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü*, Nevşehir.
- Üstün, F., Ballı, E., & Koca-Ballı, İ. (2022). İçsel işten ayrılma (sessiz istifa) ve hizmet inovasyon davranışının incelenmesi: Türkiye-Almanya örneği. In *Girişimcilik ve yönetim güncel gelişmeler* (ss. 95-110). Özgür Yayın Dağıtım.
- Üstün, F., & Tatlı, M. (2020). İçsel işten ayrılma (içsel göç) ve performans düşürme eğiliminin demografik özellikler açısından değerlendirilmesi: Kamu özel sektör karşılaştırması. In *19. Uluslararası İşletmecilik Kongresi Bildiriler Kitabı* (ss. 499-515). Erciyes Üniversitesi Yayını.
- Yıldız, S., & Özmenekşe, Y. O. (2022). Kaçınılmaz son: Sessiz istifa / An aftermath for worklife: Quiet quitting. *AL-FARABI International Journal on Social Sciences*, 7(4), 14. <https://doi.org/10.46291/Al-Farabi.070402>
- Yıldız, D. (2023). Z kuşağında tükenmişliğin ötesi: Sessiz istifa. *International Journal of Disciplines Economics & Administrative Sciences Studies*, 9(52), 1400-1405. <https://doi.org/10.29228/ideas.72623>
- Yavuz, A. (2024). Sessiz istifa: İş yaşamında sessiz bir çıkış yolu mu? *ASEAD: Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 11(3), 242-253. (Genişletilmiş bildiri, ASEAD 13. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu, 25-27 Mayıs 2024, Bern, İsviçre).
- Youthall. (2022). Sessiz istifa: Sadece bir trend mi, gerçek bir vazgeçiş mi? *Youthall Kariyer Platformu*.

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Araştırma Makalesi / Research Article

**ROMA'DA ASKERİ DİKTATÖRLÜĞÜN
BAŞLANGICI: SULLA**

Ömer ŞİMAY*

Özet: Bu çalışmada Roma Diktatörü Lucius Cornelius Sulla'nın Roma Cumhuriyet rejimine karşı gelmesi ve diktatörlüğünü kalıcı hale getirmesi incelenecektir. Ayrıca Sulla'nın askeri kariyeri ve siyasi reformları incelenecek, askeri gücünü kullanarak Roma Cumhuriyetinin temellerini nasıl sarstığı ortaya konulacaktır. Bunun yanı sıra Sulla'nın Gaius Marius ile girdiği iç savaştan ve kendisine karşı gelenleri tasfiye etmek için hazırladığı yasaklılar listesi hakkında bilgi verilecektir.

Anahtar Kelimeler: Roma, Roma Cumhuriyet Dönemi, Lucius Cornelius Sulla, Gaius Marius, Roma Diktatörlük.

**THE BEGINNING OF MILITARY
DICTATORSHIP IN ROME: SULLA**

Abstract: This study examines the defiance of Roman Dictator Lucius Cornelius Sulla against the Roman Republican regime and his efforts to render his dictatorship permanent. Furthermore, Sulla's military career and political reforms will be analyzed, demonstrating how he destabilized the foundations of the Roman Republic through his military power. Additionally, the study provides insights into the civil war between Sulla and Gaius Marius, as well as the proscription lists he established to purge his opponents.

Key Words: Rome, Roman Republic Period, Lucius Cornelius Sulla, Gaius Marius, Roman Dictatorship.

* Yüksek Lisans Mezunu, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Anabilim Dalı, ORCID: 0009-0005-2869-5347, simay9559@hotmail.com.

Giriş

MÖ 146’da III. Kartaca Savaşı’ndan zaferle ayrılan Roma, Avrupa’nın büyük bir kısmını ve Afrika’nın da bir kısmını topraklarına katmış bulunuyordu. Ayrıca Roma, Büyük İskender’in İmparatorluğunun bölünmesinden sonra ortaya çıkan halef krallıkları da bertaraf edip bütün Akdeniz’e hâkim olmuştur.

Yalnız Roma, dünya gücü olarak değil de bölgesel bir güç olarak teşkilatlanmıştır. Eninde sonunda yeni toprakların ele geçirilmesiyle küçük ve bölgesel bir cumhuriyet yönetimiyle kontrol edilmesi imkânsız hale gelecekti. Romanın siyasi hayatını asırlar boyunca karakterize etmiş olan ortak amaç istikrarı ve birliği bozulmaya başlamıştı. Siyasetçiler amaçlarına ulaşabilmek için şiddete başvurdular. Aynlıklar iç savaflara dönüşüyordu. Bu dönemde cumhuriyet yönetimi sarsılıyor ve yerini askeri diktatörlüğe bırakıyordu.

Müttefikler Savaşı

Roma, İtalya’da müttefik konumunda yaşayanlara vatandaşlık hakkı tanımıyordu. Bu durum Roma için çok büyük bir kriz oluşturmaktaydı. Bu krize çözüm girişiminde bulunan ve reform paketi hazırlayan Livius Drusus’un öldürülmesiyle müttefikler isyan etti. Müttefik kentler bir konfederasyon olarak birleştiler. Roma’dan istedikleri vatandaşlık hakkı için silahlanıp saldırıya geçtiler. MÖ 91-88 arasına gerçekleşen bu savaşa “Müttefikler Savaşı” ya da “Sosyal (Toplumsal) Savaş” denir. Müttefikler Roma’ya yenilmesine rağmen istedikleri vatandaşlık hakkını aldılar. Roma savaştan birkaç yıl sonra birçok kişiye vatandaşlık hakkı verdi.¹

Eski Roma-İtalya Federasyonu, Sosyal Savaştan sonra bütün özgür yurttaşlar vatandaşlık hukuku bakımından birbirine eşit olduğu bir birleşik devlete dönüştü. Bütün İtalyan kentleri, Roma tipi kent (Municipia Civium Romanorum) kurabilme hakkını elde ettiler ve Roma İtalya devletinin başkenti oldu.²

¹ Oğuz Tekin, *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008 s.213.

² V. Diakov-S. Kovalev, *İlkçağ Tarihi-2 Roma*, Yordam Kitap, İstanbul, 2011, s.97.

İlk Askeri Diktatörlük ve Roma’nın Tepkisi

MÖ 1. yüzyılda Mithridates Roma’nın baş düşmanıdır. İtalya’da barış ortamının oluşması ile Roma Mithridates’e karşı daha etkin tutum sergilemiş ve doğu eyaletlerinin isyanını bastırabilmiştir. Roma Hellas ve Asya’da savaşmak için güçlü bir “Doğu Ordusu” kurmuştur. Bu ordu Campania’nın Nola kentinde toplanmıştır. Müttefikler Savaşı sırasında namı yükesele Lucius Cornelius Sulla’nın birlikleri Doğu Ordusunun büyük bir bölümünü oluşturmaktadır. Konsüllüğe yükseltile Sulla aynı zamanda Doğu Ordusunun başına getirilmiştir.³

Mithridates tehlikesi en çok Asya’da yatırımları bulunan Romalı ve İtalyan tüccar ve tefecileri tedirgin ediyordu. Bu kişiler Sulla’nın Mithridates’i yendikten sonra devletin bu bölgede tekeline koruyacağını bildikleri için Doğu Ordusu komutanlığına kendi adamları olan Gaius Marius’un geçmesini istiyorlardı. Sulla’nın ve askerlerinin acımasız davranışları yüzünden vatandaşlığını yeni elde etmiş İtalyan alt ve orta tebaası da Marius’un Doğu Ordusu komutanı olmasını istiyordu. Yeni yurttaşların siyasi hakları yeni kurulan on tribusa yazılmasıyla kısıtlanması yeni yurttaşlar ile eski yurttaşlar arasında demokratik eşitsizlik oluşturmaktaydı. Bu sebeple tam eşitlik ve yeni yurttaşların eski otuz beş tribusa paylaştırılması sorunu en büyük problem haline gelmişti. Marius’un yandaşlarından demokrat tribunu Publius Sulpicius Rufus, MÖ 88’de bu yönde bir yasa tasarısı sundu. Bu yasa tasarısına göre Romalı olan Halk Meclisi İtalyalaşıyor ve İtalyan öğeler ağır basmaya başlıyordu. Bu tasarı Roma’da eşi benzeri görülmemiş bir çalkantıya neden oldu. Lakin yasa onaylandı ve yeni yurttaşlar bütün Roma tribunuslarına paylaştırıldılar. Ayrıca Halk Meclisi, Doğu Ordusu komutanlığından Sulla’yı alıp Marius atadı. Sulla doğruca Nola’ya gidip askerlerine isyan çağrısı yaptı ve lejyonlar şehri kuşatmış halde yeni kararı tanımadıklarını söylediler. Sulla lejyonların başına geçti ve Marius tarafından gönderilen askerleri bertaraf ettikten sonra anlaşma önerilerini geri çevirip bütün kapıları ele geçirdi. Daha sonra başkente doğru yürüyüşe geçti. Halk Marius’un tarafını yani

³ Jane Penrose, *Roma Ordusu Roma Savaş Makinesi’nin Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul, 2020, s.58;Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.97.

demokratları tutuyordu. Asiler burada demokrat halkın umutsuz savunmasıyla karşılaştılar ve bu savunmayı kolayca aştılar. Sulpicius ölmüştü. Yenilen Marius ve diğer demokrat önderler kaçtılar. MÖ 88’de Roma Sulla’nın eline geçmişti.⁴

Bu zaferin iki anlamı vardı. Birincisi ordu sivil yönetim karşısında zafer kazanmıştı. Ordu sadece devleti koruma ve savunma amacıyla değil aynı zamanda kendi iradesinin Halk Meclisinin, Senatonun ve öteki idare organlarının iradesinden daha güçlü olduğu göstermişti. İkinci anlamı ise gericilerin zaferiydi. Sulla’nın aldığı ilk tedbir halkın demokratik iradesini söyleyebileceği bütün demokratik kuruluşları yok etmek ve bütün hükümet organlarını kaldırmak oldu. Vatandaşlar “Halk Meclisi”ne toplantıya çağrıldı ve burada halkın bütün politik haklarından arındırıldığı yeni bir anayasa halka zorla kabul ettirildi. Sulpicius yasaları kaldırıldı, yeni yurttaşlar (müttefikler) tekrar yeni kurulan tribuslara dağıtıldılar ve ikinci sınıf vatandaş statüsüne düşürüldüler. Demokratik olan comitia tributalar yasaklandı yalnızca zenginlerden oluşan birinci sınıfın hâkim olduğu comitia centuriata varlığını korudu. Tribunusların elinden veto hakkı alınarak tribunusluk güçsüz bırakıldı. 300 Sulla yandaşının doldurduğu senato idarenin en üst organı ilan edildi. Bütün öneriler comitia centuriata ve Halk Meclisine sunulmadan önce Sulla’nın senatosunda tartışılıp onaylanmalıydı. Bununla birlikte Roma’nın siyasal düzeni adeta 400 yıl öncesine gitmişti ve Roma’yı İtalyan tabanı üzerinde yeniden teşkilatlandırmak hedefiyle başlatılan ilk birleşik demokratik hareket bozgunla sonuçlanmıştı.⁵

Demokratik Düzen Tekrar Geliyor

Yalnız gericilerin zaferi geçici oldu. Sulla doğu seferi için Roma’dan ayrılmalıydı. Halk, düşman gördüğü Sulla’dan ve yönetiminden nefret ediyordu. Konsül adayları MÖ 87’de reddedildi ve halk Lucius Cornelius Cinna’yı konsül seçti. İlk girişim Sulla hakkında dava açılması ve Sulpicius’un yasalarının yürürlüğe girmesi oldu. Bu girişimden sonra Sulla taraftarlarının ve silahlı askerlerinin saldırısı üzerine halk gücü bastırıldı. Konsül Cinna, altı tribunusla birlikte Roma’dan ayrıldı ve Sulla taraftarlarıyla savaşmak için bir

⁴ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.97-98.

⁵ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.98-99.

ordu topladı. Müttefik kentler yeni konsüle para yardımı sağladı. Hayatta kalmış demokrat önderler, Quintus Sertorius, Marius’un oğlu genç Caius Marius ve yeğeni M. Marius Gratidianus da konsül Cinna tarafında yer aldılar. Sürgünde olan Marius’ta şehir ve köyde yaşayan kesimden kısa sürede bir ordu kurdu. Bir araya gelen Cinna ve Marius’un orduları başkenti kuşatarak yiyecek ulaşımını kestiler. Cinna haberciler yollayarak başkentte bulunan kölelerin kendisine yardım etmesi halinde onları azat edeceğini söyledi. Bunun üzerine pek çok köle Cinna ve Marius birleşik ordularının tarafına geçmiş oldu. Sulla taraftarlarının gösterdiği savunma bir süre sonra kırıldı ve Sulla taraftarları teslim olmak zorunda kaldılar. Eski anayasa tekrar yürürlüğe kondu ve demokratik yönetim tekrar başa geldi. Sulla ve taraftarları vatan haini ilan edildi ve mülklerine el konuldu. Konsül olarak Marius ve Cinna seçildi. Marius ölünce yerine partinin önde gelen isimlerinden Valerius Flaccus geldi. Cinna MÖ 84 yılında ölünceye kadar üst üste konsül seçildi. MÖ 82’de Marius’un oğlu II. Caius Marius 27 yaşında olmasına ve magistratusluğun kademelerinden geçmemiş olmasına rağmen genç ve etkili bir kişi olarak Cneius Papirius Carbon ile birlikte konsül seçildi. Konsül Valerius Flaccus komutasında bir ordu hazırladı ve Asya bölgesini tekrar fethetmek için Mithridates’in üzerine yolladı. Roma’nın düşmanı olan Epieros ve Makedonia’dan geçen Flaccus, İstanbul Boğazından da geçerek Mithridates’e karşı başarılı savaşlar yaptı.⁶

Gericilerin Faaliyetleri

Sulla taraftarları da bu gelişmeler karşısında boş durmuyordu. Hellas’ta bulunan Sulla’nın ordusuna katılmak için gruplar halinde yurt dışına gittiler. Sulla ve ordusu çok kötü bir durumdaydı. Sulla vatan haini ilan edilmiş ve bu yüzden insan ve malzeme desteği kesilmişti. Üstelik Flaccus’a Mithridatesle savaşırken Sulla ile de savaşması emredilmiş ve Sulla’yı demokratik güçlerin boyunduruğuna alması emredilmişti.⁷

Küçük Asya’nın kuzeydoğusundaki Pontos bölgesinin kralı olan Mithridates; o kadar hırslıydı ki hem annesini hem de kardeşini

⁶ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.99-100.

⁷ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.100.

öldürmüştü, ayrıca kendi kız kardeşiyle evlenmişti. Agresif ve yayılcı politika izleyen Mithridates, Roma'nın Asya'daki topraklarına göz dikmişti. MÖ 89'da Mithridates, Roma'nın Pergamon'daki Asya eyaletini istila etmişti. Bunun Romalılar için anlamı toprak kaybetmekten daha fazlaydı. Roma hâkimiyeti altında yaşayan Yunanlılar taraf değiştirmişti. II. Kartaca Savaşı'nda Hannibal'ın yaptığı gibi Mithridates de askeri gücünü Roma'nın hoşnutsuz ve intikam almak isteyen eski tebaası Yunanlılar ile arttırdı. MÖ 88 Mithridates Atina'yı Roma'dan aldı ve Rodos Adası'na saldırılar düzenledi. Küçük Asya'dan Roma'yı bertaraf etmek isteyen Mithridates'in sınırları yoktu ve Roma kaçınılmaz olarak Mithridates'in faaliyetlerinden nasibini alacaktı. Ayrıca Mithridates, Küçük Asya'da ve çevresinde yaşayan bütün Romalı vatandaşların öldürülmesini emretti. Bunun sonucunda 80.000 üzerinde Romalı toplu katliama uğradı.⁸

Aynı zamanda Hellas'ta ayaklanma başlamış ve Mithridates'sin donanması Pire Limanına demirlemiş vaziyetteydi. Pontos ordusu yüz bin asker, savaş arabası ve çok sayıda süvari ile Trakya, Makedonia, ve Thessalia'da ilerlemekteydi. Vatan haini sayılan Sulla ve beraberindeki beş lejyonu zor ve umutsuz bir durumdaydı. Sulla ve beraberindekiler Roma yönetimini tanımamayı ve kendi şahsi meseleleri olarak Mithridatesle savaşmaya karar verdiler. Maddi güç elde edebilmek için Roma'ya bağlı kalmış Hellas bölgelerinden Aitolia ve Thessalia'dan vergi topladılar. Ayrıca ünlü Delphi ve Olympia tapınaklarının kutsal hazinelerini gasp ettiler. Eski altın ve gümüş eserler parçalanıp eritildi ve para olarak döküldü. Paraların yüzünden Roma tanrıçasının resmi kaldırılıp yerine Sulla'nın resmi basıldı. Ayrıca Sulla ve taraftarları kendi saflarına ücretli Grek askerlerini de çekmişlerdi. Donanma ihtiyacı için de Sulla yardımcısı Licinius Lucullus'u Doğu Akdeniz'e yollayıp Fenike, Sicilya ve Girit korsanlarının teknelerini kiralattı.⁹

Kuzeyden Pontos ordusu gelmeden savaş kazanmak isteyen Sulla Hellas'taki ayaklanmanın merkezi olan Atina ve Pire kuşatmasını ısrarla sürdürdü. Kuşatmaya daha fazla dayanamayan Atina düştü.

⁸ Penrose, "a.g.e.", s.58-61.

⁹ Diakov-Kovalev, "a.g.e.", s.100-101.

Sulla kadın çocuk herkesin kılıçtan geçirilmesini emretti. Sanat eserleriyle dolu olan şehir yağmalandı. Boiotiai, Khaironeia ve Orkhomenos’ta yapılan savaşlarda iyice güçlenen Sulla güçleri iki büyük Mithridates ordusunu yenerek bütün Hellas’ı Mithridates güçlerinden temizlemiş oldu. Sonra Trakya kıyılarından devam ederek Asya’ya geçen Sulla Mithridates’e son vuruşu yapmaya hazırlandı. Sulla ve taraftarları artık Mithridates’le değil Roma demokrasi ordusunun Asya’da gösterdikleri başarıları ile Roma’nın durumuyla ilgileniyorlardı. Sulla, Arkhelaos aracılığıyla Mithridates ile MÖ 85’te Çanakkale Dardanos’ta barış antlaşması yaptı. Mithridates yalnızca 2.000 talanton miktarında küçük bir vergi karşılığında “Roma Halkının dostu ve müttefiki” sıfatıyla Pontos Krallığı kendisine bırakıldı.¹⁰

Sulla, Roma için aşağılayıcı olan bu antlaşmayı imzaladıktan sonra Roma’nın Asya ordusu üzerine yürüdü. Pergamon’da kuşatma altına aldığı Roma demokratik ordusundan pek çok kimse Sulla karşısında savaşmak istemedi ve Sulla’nın saflarına geçtiler. Sulla kendi saflarına geçen askerlere paralar dağıttı. Böylece Asya bir kez daha Roma’nın elinden çıkmış oluyordu. Sulla burada egemenlik sürmeye başladı. Bu bölge Sulla ve taraftarlarının ağır masraflarını ve zulümlerini çekmek zorunda kalmıştı. Doğudaki işlerini bitiren Sulla MÖ 83’te büyük bir donanma ve orduyla Roma üzerine yürüdü. Sulla’nın Brundisium’a çıktığı haberi duyulunca Roma demokratik güçlerin etrafında birleşmiş bütün İtalya harekete geçti. Roma’yı savunmak üzere bazı kaynaklara göre 200 bazı kaynaklara göre de 400 piyade bölüğünün toplandığı belirtilir. Bunlar 20-40 lejyonluk bir kuvvettir. Toplanan bu orduyu Sulla’nın belirttiğine göre 15 general idare ediyordu. Sulla’nın güçleri toplanan bu orduyu zorlu savaşların ardından bir buçuk yılda yenip şehre girebildiler.¹¹

MÖ 83-82 dönemini kapsayan bu iç savaşta avantaj Sulla’nın tarafındaydı. Daha Brundisium’da karaya çıkar çıkmaz güçlü aileler gruplar halinde Sulla’nın tarafına geçtiler. Sosyal Savaş’ın barışı gerçekleştiren isimlerinden olan Metellus Pius emrindeki birlikleriyle Sulla’nın safına geçti. Aristokrat gençler bile Sulla’nın

¹⁰ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.101.

¹¹ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.101-102.

yanında yer aldılar. Babası ve kardeşi demokratlar tarafından öldürülen Marcus Licinius Crassus, İspanyol askerlerden oluşan bir çeteyi Sulla’nın hizmetine getirdi. Cneius Pompeius 3 lejyondan oluşan birliği ile Sulla’nın emrine girdi. Üst sınıfın desteği ile Sulla’nın hazinesi ağzına kadar dolmuştu. Roma demokratik güçlerinin parasal durumu ise çok kötüydü. Bu yüzden Roma askerleri uzak seferler yapmaktan kaçınıyor sadece kendi vatanlarını savunmak istiyorlardı. Hatta Sulla İtalya’ya çıkarma yapmadan önce Cinna İlyria’da onu durdurmak isteyince Roma demokratik güçlerden bir kısım asker Ancona çıkartmasında ayaklanıp Cinna’yı taşıyarak öldürmüştü. Roma için askeri durum güneyde de kötüydü. Sulla Roma ordusunu daha savaşın başında bozguna uğratmış aynı şekil genç Marius’un kuvvetlerini Praenneste’de kuşatıp savaşın bitimine kadar abluka altına almıştı. Sulla MÖ 83’te bütün Güney İtalya’yı ele geçirmiş, Roma’yı almış ve düşmanlarını Kuzey İtalya’ya çekilmek zorunda bırakmıştı. Cinna’nın halefi Papirus Carbo burada hatırı sayılır bir direniş başlatmıştı.¹²

Müttefikler Savaşı’nda çok önemli rol oynayan Samnitler, Sulla ve taraftarları tarafından gaddarca cezalandırılacaklarını bildikleri için herkesten daha büyük bir gayretle savaşıyorlardı. Pontius Telesinus komutasında güçlü bir Samnit ordusu genç Marius ordusunu ablukadan kurtarmak için Praeneste üzerine harekete geçtiler ama başarısız oldular. Ani bir manevrayla Sulla hâkimiyetindeki Roma’ya yönelen Telesinus ilk önce Sulla’ya karşı üstünlük kazandı ama Sulla’ya desteğe gelen Crassus Samnitleri bozguna uğrattı. Esir alınan altı bin Samnit arenaya götürülüp infaz edildi. Daha sonra Samnium öylesine harap edildi ki yüzyıllar boyunca ülke çöl gibi göründü.¹³

Demokratik Düzenin Çöküşü ve Diktatörlüğün Başlangıcı

Bu kanlı iç savaş MÖ 82’de sona erdi. Yıkılan demokratik rejim yerine Sulla’nın gerici şiddet rejimi geçti. Sulla idam edileceklerin listesini hazırlatıp yayınlattı. Cellatları ve katilleri ödüllendirip kaçakların kaçmasına yardım ve yataklık edenleri ağır bir şekilde cezalandırdı. Liste de halkçı partinin ileri gelenleri, yüz senatör,

¹² Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.102.

¹³ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.102.

1.600 kadar atlı yer alıyordu. Sulla’nın askeri birlikleri şehirde listedekileri ararken bir yandan da halkı kılıçtan geçiriyordu. Bu kıyıma demokratik güçlere yardım eden kent halkları da dâhildi. Hatta Praeneste halkının cezalandırılmasına bizzat Sulla başkanlık etti. Sürgün listeleri eyaletlerde de ilan edilmişti. Demokratların mülklerine de el konuluyordu. El konulan mallar ya açık arttırmada çok ucuz fiyata satılıyor ya Sulla’nın sevgililerine ve gözde şarkıcıları ile oyuncularına dağıtılıyor ya da askerler tarafından yağmalanıyordu. Sulla’nın 23 lejyonu yaptıkları yağmalar yanında savaş ganimeti de aldılar. Sulla bu birliklere 120.000 toprak pay dağıttı. Ayrıca Demokratların daha önce yaptığı gibi düşmanların kölelerini de azat etti. Bunları klienti denilen kendi koruması yaptı ve hepsine kendi gens ismi olan Cornelius’u verdi.¹⁴

Sulla 88 anayasası ile demokratik düzene bir darbe indirirken bunu 82 anayasası ile taçlandırdı. Taraftarlarından biri olan Valerius Flaccus’un girişimiyle Sulla ömür boyu diktatör ilan edildi. Yasaları kendi isteğine göre değiştirebilir, halktan istediğini katledebilir ve mallarına el koyabilir, müttefik kralların taçlarını alıp kendilerine taç lütfedebilirdi. Forum üzerine atlı heykeli dikilen Sulla’nın yazıtında şöyle bir yazı vardır: “Cornelius Sulla Felix Imperator”. Sulla ve taraftarları demokrasinin başarılarını simgeleyen kuruluşlardan tiksiniyordu. Bu yüzden comitia tributalar yeniden kaldırıldı, tribunusların yetkileri yine alındı ve tribunusların başka bir magistralık yapması yasaklandı, atlılardan yargıç görevi alındı ve senatoya verildi, halka buğday, toprak gibi mal dağıtımına son verildi. Aynı zamanda Sulla censorluğu kaldırmış, böylece senatörlere konsül ve preatorları eyaletlere vali olarak atama yetkisi vermiştir.¹⁵

Alınan bu kararlar Roma ve İtalya demokrasisine öyle ağır bir darbe vurdu ki bir daha asla eski duruma gelemediler. Artık Roma askeri ve kölecî bir diktatörlük olmuştu. Karşısında korkan halk içinde tamamen güvende hisseden Sulla, MÖ 79 yılında kendisine verilen yetkilerden vazgeçmeksizin diktatörlüğü biçimsel olarak bırakmış,

¹⁴ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.102-103.

¹⁵ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.103; Charles Freeman, *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi, Ankara, 2003, s.401; Bülent İplikçioğlu, *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul, 2007, s.86.

emekli olmuştu. Görkemli bir kır evine çekilip günlerini zevk ve sefa içinde geçirdi. Ama yine de civardaki kentlere yasalar yazıyor, beğenmediği memurları ulaklarına çağırıştırıp hizmetkârlarına katlettiriyordu. MÖ 78 yılında ölünce kendisine Campus Martius’ta krallara yaraşır bir cenaze töreni yapıldı. Cansız bedeni lictorların baltaları, askeri sancaklar ve iki bin altın çelenk ile son konutuna götürüldü. Cenaze alayına pontifex kurulu, bütün senato ve İtalya’nın dört bir tarafından gelmiş askerler katılmıştı. Hâlâ kendisinden canlıymış gibi korkuluyor ve ordusundan da geride bıraktıklarından da çekiniliyordu. Sulla’nın ölümünün ardından Roma’ya zorla kabul ettirdiği diktatörlük rejimi başsız kaldı ve bunun sonucunda çalkantılı ve güçsüz bir döneme girildi.¹⁶

Sonuç

Diktatörlük Roma Cumhuriyet kurumlarında olağanüstü bir kurumdur. Diktatörlük ancak olağandışı şartlarda devletin güvenlik sorunu yaşadığı dönemde konsül tarafından atanan en fazla 6 ay süreli bir kurumdur ayrıca konsülün görev süresi bitince diktatörün de görevi biterdi.¹⁷ Tribinus plebis dışındaki tüm makamlar diktatörün emirlerini yerine getirmek zorundaydı. Lakin Sulla böyle yapmamış Roma Cumhuriyet rejimine karşı gelmiş ve diktatörlüğünü zorla ve ömür boyu kabul ettirmiştir. Bunun sonucunda demokratik kurumların tümü kapatılmıştır. Sulla ölmesini istediği kişileri bir liste yayınlatarak ortadan kaldırmıştır. MÖ 79’da diktatörlük haklarını bırakmadan bir nevi emekli olan Sulla yine istediği gibi devleti yönetmiştir. Öldüğünde kendisinden de ordusundan da geride bıraktıklarından da korku duyulmuştur. Lakin Sulla’nın ölümünün ardından devlet başsız kalmış ve sıkıntılı bir döneme girmiştir.

Kaynakça

- DIAKOV, V., KOVALEV, S., (2011), *İlkçağ Tarihi-2 Roma*, Yordam Kitap, İstanbul.
- FREEMEN, Charles, (2003), *Mısır, Yunan ve Roma Antik Akdeniz Uygarlıkları*, Dost Kitabevi, Ankara.

¹⁶ Diakov-Kovalev, “a.g.e.”, s.103-104

¹⁷ Gökçe Türkoğlu, “Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2, 2009, s.269-270.

Şimay, Ö. (2026). Roma’da Askeri Diktatörlüğün Başlangıcı: SULLA. GBD, 1(1), 63-390.

İPLİKÇİOĞLU, Bülent, (2007), *Helen ve Roma Tarihinin Anahatları*, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul.

PENROS, Jane, (2020), *Roma Ordusu Roma Savaş Makinesi’nin Tarihi*, Kronik Kitap, İstanbul.

TEKİN, Oğuz, (2008), *Eski Yunan ve Roma Tarihine Giriş*, İletişim Yayınları, İstanbul.

TÜRKOĞLU, Gökçe, (2009), “Roma Cumhuriyet ve İlk İmparatorluk Dönemlerinin İdari Yapısı”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Cilt 11, Sayı 2.

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Derleme Makale / Compilation Article

**1877-1878 OSMANLI-RUS SAVAŞI'NDA (93 HARBİ)
ORDULARIN DURUM VE BALKAN CEPHESİ'NDE
YAŞANANLARIN İNCELENMESİ**

Saliha AZCAN*

Öz: Bu çalışmada 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Balkan Cephesi'nin durumu ele alınmıştır. Savaşın sebeplerinin daha iyi anlaşılabilmesi için devrin önemli devletlerinin politikalarına, savaş öncesinde yaşanan isyan ve savaşlara sırasıyla değinilmiştir. Değinilen gelişmeler sonrasında Balkan krizinin çözülmesi amacıyla Tersane ve Londra Konferansları düzenlenmiş, ancak bu toplantılar da krize çözüm olmamıştır. Nihayetinde Rusya aradığı fırsatı yakalayarak Osmanlı Devlet'ne savaş ilan etmiştir. Osmanlı ordusu Balkan Cephesi'nde, bilhassa Plevne'de olağanüstü bir direniş göstermiş ancak buna rağmen Ruslar'ın Edirne'yi geçerek İstanbul önlerine gelmelerine engel olamamıştır. Bu sebeple 2. Abdülhamid Han mütareke teklifinde bulunmuş, teklif kabul edilerek Edirne Mütarekesi imzalanmıştır. Mütarekeden sonra imzalanan Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları ile Osmanlı Devleti maddi ve manevi açıdan birçok kayıplara uğramış, Romanya, Sırbistan ve Karadağ gibi Balkan ülkelerinin bağımsızlıklarını tanımak durumunda kalmıştır. Üstelik sadece toprak kaybı yaşanmamış, aynı zamanda Balkanlar'da bulunan Müslüman tebaa da işkence ve zulümlere uğrayarak topraklarından zorunlu olarak göç ettirilmiştir. 93 Harbi her ne kadar zaman açısından kısa sürmüş olsa da sonuçları bakımından etkileri uzun yıllar devam etmiş ve Osmanlı Devleti için onulmaz yaralar meydana getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı Devleti, Rusya, Balkanlar, Direniş, Ordu.

**INVESTIGATION OF THE STATUS OF ARMIES AND
DEVELOPMENTS ON THE BALKAN FRONT IN THE 1877-1878
OTTOMAN-RUSSIAN WAR**

* Yüksek Lisans Öğrencisi, 1258310101, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, salihaazcan@gmail.com.

Abstract: This study examines the situation of the Balkan Front during the Ottoman-Russian War of 1877-1878. To better understand the causes of the war, the policies of the major powers of the period and the pre-war rebellions and conflicts are addressed in succession. Following these developments, the Shipyard (Tersane) and London Conferences were organized to resolve the Balkan crisis; however, these meetings failed to provide a solution. Ultimately, Russia seized the opportunity it sought and declared war on the Ottoman Empire. The Ottoman army displayed extraordinary resistance on the Balkan Front, particularly in Plevna, but despite this, it could not prevent the Russians from crossing Adrianople (Edirne) and advancing to the outskirts of Istanbul. For this reason, Sultan Abdulhamid II proposed an armistice, which was accepted, leading to the signing of the Armistice of Adrianople. With the Treaties of San Stefano and Berlin signed after the armistice, the Ottoman Empire suffered significant material and moral losses and was forced to recognize the independence of Balkan countries such as Romania, Serbia, and Montenegro. Moreover, the conflict resulted not only in territorial losses but also in the systematic persecution and forced migration of the Muslim subjects (*tebaa*) in the Balkans. Although the War of '93 was relatively short in duration, its consequences persisted for many years and inflicted irreparable wounds on the Ottoman Empire.

Key Words: Ottoman State, Russia, Balkans, Resistance, Army.

Giriş

1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) Orduların Durumu ve Balkan Cephesi'nde Yaşananların İncelenmesi adıyla hazırlanan bu makale savaş öncesi durumu, Osmanlı ve Rus ordularının sayı ve mühimmat bakımından durumunu, savaş esnasında diğer devletlerin sergilediği tutumları, savaşın sonucunda imzalanan antlaşmalarla birlikte Osmanlı Devleti'nin uğradığı maddi ve manevi kayıpları incelemek amacıyla hazırlanmıştır. Bu makale hazırlanırken 93 Harbi'nin Balkan Cephesi'ndeki Sosyo Politik Sonuçları, Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi (93 Harbi), 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın İkmal ve İşesi, Osmanlı Müelliflerine Göre 93 Harbi'nin Kaybedilme Sebepleri, 93 Harbi Sonrasında Anadolu'nun Demografik Yapısına Etki Eden Göçler, 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu, 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Süvari Birlikleri, Rus Kaynaklarına Göre 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi, Rus Kaynaklarına Göre 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Plevne

Müdaafası, Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Arası Sürecin Çarlık Rusya Açısından Değerlendirilmesi, Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti, Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi), Bir Yenilginin Askerî Hikâyesi: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının Osmanlı Cephesi isimli kaynaklar incelenmiştir.

93 Harbi Osmanlı Devleti'nin önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. 1853-56 yıllarında Kırım Harbi yaşanmış, Osmanlı Devleti kağıt üzerinde kazananlar safında görünse de çok ciddi kayıplara uğramıştır. Öyle ki mağlup durumda olan Rusya ile Karadeniz'de aynı kısıtlama ve muameleye maruz kalmıştır. Buna rağmen durumdan memnun olmayan Rusya, Osmanlı'nın bir Avrupa Devleti olarak tanınmasını sindirememiş, isteklerini elde edebilmek için her türlü girişimde bulunmuştur. Yoğun şekilde yürüttüğü panslavizm politikasıyla Balkanlar'daki Hristiyan tebaayı kışkırtmış ve asıl amacı olan Türk ve Müslümanları Balkanlar'dan arındırma hayaline bir adım daha yaklaşmıştır. Rusya bu politikalarıyla 19. Yüzyılda Balkanlar'ı en çok karıştıran ve etkileyen devlet olmuş, bu toprakların Osmanlı'dan kopuş sürecini hızlandırmıştır. Sürekli olarak azınlıkları kışkırtıp isyanlara sebep olmuş, bu isyanlar Romanya ve Bulgaristan'ın bağımsızlık hayalleriyle birleşince savaşa giden yol açılmıştır. Elbette tek sebep bunlar değildir. Aynı zamanda Rusya'nın sıcak denizlere inerek İstanbul ve Boğazlar'a doğru genişleme siyaseti de savaşın başlamasında etken olmuştur. Savaş öncesinde devrin büyük devletleri Balkan krizini çözüme kavuşturmak amacıyla toplansalar da, bu görüşmelerden bir sonuç elde edilememiştir. Sorunların çözüme kavuşmamasından oldukça mutluluk duyan Rusya, fırsatını bulduğu ilk anda Osmanlı Devleti'ne savaş ilanında bulunmuştur. Osmanlı'nın mağlubiyetiyle sonuçlanan savaş sonrası Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları imzalanmış, böylece Rusya uzun zamandır uğruna mücadele ettiği panslavizm politikasını başarıyla gerçekleştirmiştir. Savaşın etkisi uzun yıllar devam etmiş, Osmanlı'nın gelecek yıllardaki siyasetinin de şekillenmesinde rol oynamıştır.

Savaş Öncesinde Durum

1875 Hersek ve 1876 Bulgar İsyanı

Rusya'nın Balkanlar'da uyguladığı politikalar ilk olarak Temmuz 1875 tarihinde meyvesini vermeye başlamış, Mostar'ın

güneydoğusunda yer alan Nevesin kazasında vergi meselesi yüzünden ayaklanma çıkmıştı. İsyancılar buldukları her yeri yağmalayarak Müslüman ahalinin canına ve malına kastetmişlerdi. Müslüman halkın kendilerini korumak maksadıyla duruma karşılık vermesiyle isyan büyümüşü. Diğer devletlerin kendi iç işlerine müdahale edeceğinden çekinen Osmanlı Devleti bazı fermanlar yayınlayarak vergilerin daha adaletli şekilde düzenleneceğini belirtmiş ve isyanın önünü almaya çalışmıştı. Rusya ise Osmanlı'nın sözünde duracağına inanmayarak, tek çıkar yolun gayrimüslimlere özerklik verilmesi olduğunu savunmaktaydı. Diğer büyük güçler de Osmanlı'nın vaat ettiği sözleri yerine getirebileceğinden şüphe duyuyordu. Elbette hepsinin ortak amacı Osmanlı'nın iç işlerine müdahaleyi meşru hale getirmektir. Hersek'te başlayan ayaklanmalar 2 Mayıs 1876 tarihinde Bulgaristan'a sıçrayarak orada da tansiyonu yükseltti. Rumi takvime göre 20 Nisan'da meydana gelmesinden dolayı "Nisan ayaklanması" olarak isimlendirilen isyan, Bulgarların Osmanlı hükümetine karşı giriştiği son ve aynı zamanda en önemli ayaklanma olmuştur.¹ Ayaklanmaların çıkmasında başlıca aktör olan Rusya'nın amacı ise, Osmanlı'nın kendi halkına karşı kıyım yaptığı yalanına tüm dünyayı inandırmaktır.

Sırbistan ve Karadağ ile Savaş

Hersek'te kıvılcımlanan ayaklanma Bulgaristan'da olduğu gibi Sırbistan ve Karadağ'da da krizi tırmandırmış, beklenenin aksine Osmanlı Devleti güçlükle de olsa isyanları bastırmıştı. Umduklarını isyan etmekle bulamayacaklarını anlayan Sırbistan ve Karadağ çareyi 1 Temmuz 1876 tarihinde Osmanlı'ya savaş açmakta buldu.² Osmanlı'nın "Hasta Adam" diye anıldığı bu dönemde Sırbistan ve Karadağ'a karşı gösterdiği başarılar Avrupa'da büyük bir şaşkınlıkla karşılanmıştı. Sırp ordusunun 29 Ekim 1876 tarihinde ağır yenilgiye uğramasıyla son bulan savaş sonrası Sırp Prens Milan, Çar 2. Aleksandr'a şunları söyleyecekti: "Sırlara bir Tanrı, bir de siz yardım edebilirsiniz." Bu apaçık bir yardım çağrısıydı. Rusya çağrıya kayıtsız kalmadı ve Babıali'ye derhal ultimatome göndererek

¹ Tural Novrozlu, *Rus Kaynaklarına Göre 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nda Plevne Müdaafası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, 2022, s. 1,10-11.

² Abdullah Kara, "93 Harbi Sonrasında Anadolu'nun Demografik Yapısına Etki Eden Göçler", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, C.8, S.1, 2024, ss. 89-102, s. 92.

kayıtsız ve şartsız ateşkes talebinde bulundu. Aksi halde İstanbul'dan tüm sefaret görevlilerini çekeceğini ve bunun sorumlusunun da Osmanlı hükümeti olacağını bildirmişti. Açıkça savaş tehdidi olan bu beyan üzerine Babıali ateşkese kabul etmek durumunda kalmıştır.³

Tersane Konferansı ve Londra Protokolü

Rusya'nın kışkırtmasıyla alevlenen isyan ve savaşlar krizi iyice tırmandırmıştı. Bu sebeple İngiltere'nin başı çekmesiyle Balkan krizinin konuşulup çözüme bağlanacağı bir konferansın toplanmasına karar verildi. Böylece dönemin büyük güçleri sayılan İngiltere, Rusya, Fransa, Avusturya-Macaristan, İtalya, Almanya ve Osmanlı Devleti'nin katılımlarıyla 23 Aralık 1876 tarihinde İstanbul'da bir konferans gerçekleşti. Konferansta Osmanlı hükümetini temsilen Saffet Paşa bulunmaktaydı. Osmanlı hükümeti aynı gün içerisinde 1. Meşrutiyeti ilan etmiş, anayasal düzene geçtiğini ve dış müdahalelere gerek kalmadığını vurgulamak istemişti. Ancak bu ilan pek işe yaramamıştı. Yapılan dokuz toplantının sonunda Osmanlı Devleti'ne Sırbistan ve Karadağ'ın savaşa kadarki durumlarını tanıyarak sınırlarının genişletilmesi, Bulgaristan ve Bosna Hersek'e çeşitli ayrıcalıklar verilerek özerklik tanınması gibi şartlar teklif edilmişti. Bu Osmanlı'nın egemenliğine ve toprak bütünlüğüne karşı alenen bir saldırıydı. Dolayısıyla bir sonuca varılamadan 20 Ocak 1877 tarihinde konferans dağıldı ve söz konusu devletlerin elçileri ülkelerine geri döndü. İstanbul'da bir neticeye varılamayınca Avrupalı devletler 31 Mart 1877 tarihinde Londra'da tekrar toplanarak Londra Protokolünü imzaladılar. Neredeyse İstanbul'da görüşülen kararların aynısı olan protokol şartları Osmanlı hükümeti tarafından egemenliğini ihlal ettiği gerekçesiyle tekrardan reddedilmişti. Ancak bu durum zaten çözüm değil çözümsüzlük isteyen Rusya'ya uzun zamandır aradığı fırsatı vermiş oldu. Osmanlı idaresinde bulunan Hristiyan tebaanın hakları ve korunmasını bahane eden Rusya, 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı'ya savaş ilanında bulundu.⁴

³ Novrozlu, a.g.t., s. 17

⁴ Novrozlu, a.g.t., s. 1-2, 22, 24.

Avrupalı Devletlerin Savaş Öncesindeki Tutumları

Bu süreçte Avrupalı devletler de kendi çıkarları doğrultusunda Balkan krizine müdahil olmak durumunda kaldılar. Onların da birtakım faaliyetlere girişmesiyle Balkanlar artık sadece Osmanlı Devleti'nin bir parçası değil, büyük devletlerin hakimiyet mücadelesi verdiği bir saha haline gelmişti. Bilhassa İngiltere ve Fransa, Rusya'nın savaş yanlısı girişimlerinden oldukça rahatsızdı. Çünkü Rusya'nın Akdeniz'e inmesiyle bu devletlerin çıkarları büyük zarar görebilirdi. Bu sebeple her iki ülke de onu engellemek için girişimlerde bulunmuşlardı. İngiltere, Rusya'nın Osmanlı toprakları ve boğazlar üzerinde planları olduğunu zaten çok daha önceleri anlamış, bu yüzden de Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünden yana bir duruş sergilemişti. Elbette İngiltere'nin asıl derdi Osmanlı'nın bağımsızlığı değil, Rusya'nın sıcak denizlere inmesiyle beraber tehlikeye girecek olan büyük sömürgesi Hindistan'la bağlantısının kesilmesi idi.⁵ Bunun yanında bir de Süveyş Kanalı meselesi vardı. İngiltere'nin tüm ticaret trafiği 1869'da açılmış olan bu kanal üzerinden akmaktaydı. Bunu sürdürmenin tek yolu Osmanlı'nın bölgedeki varlığının ve tarafsızlığının korunmasıydı. Avusturya-Macaristan Rusya ile Aralık 1877'de bir anlaşma imzalayarak tarafsızlığını bildirmiş, ancak sağlayacağı bu tarafsızlık karşısında Bosna-Hersek'i sınırlarına katmayı şart koşmuştu.⁶ İngiltere ve Fransa'nın aksine Almanya bu savaşta Rus yanlısı bir politika izlemişti. Romanya ise Rusya'ya topraklarını açarak Osmanlı'ya savaş ilan etse de başta sadece Osmanlı sahillerini top atışına tutmakla yetindi. Ancak savaş kaybetmeleri durumunda bağımsızlıklarını kazanamayacağını farkında olan Romanya, ikinci Plevne yenilgisi sonrasında Tuna'yı geçerek harbe fiilen katılmak durumunda kalmıştır.⁷

⁵ Novrozlu, a.g.t., s. 7,30.

⁶ Sidre Livaoglu Alben, *93 Harbi'nin Balkan Cephesi'ndeki Sosyo Politik Sonuçları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2009, s. 3, 8-9, 10-11.

⁷ Novrozlu, a.g.t., s. 30, 56.

Siyasi Gelişmeler ve Orduların Durumu

Osmanlı Ordusunun Durumu

Osmanlı Devleti sırtına binen mali yükler dolayısıyla Kırım Savaşı döneminde ilk defa dışarıdan borç alımına başvurmuştu. Ancak ekonominin giderek bozulmasıyla beraber

borçlarını ödeyemeyen devlet, 6 Ekim 1875 tarihinde iflas ettiğini ve ödemelerini ⁸yapamayacağını ilan etmişti. Bu durum Osmanlı'ya karşı savaş arifesinde olumsuz bir izlenim oluşturmuş, 93 harbinde yalnız mücadele etmesine zemin hazırlamıştır.⁸

Savaşın başlangıcında ordunun mevcudu bakımından net bir bilgiye ulaşılammıştır. Ancak Manastırlı Mehmed Rıfat Bey'in verdiği rakamlara göre Tuna cephesinin 186.000, Kafkas cephesinin ise 57.560 mevcutlu olduğu söylenebilir. Tuna cephesi Gazi Osman Paşa komutasında garp ordusu, Süleyman Paşa komutasında Balkan ordusu ve Ahmet Eyüp Paşa komutasında şark ordusu olmak üzere üç ordudan meydana gelmektedir. Tuna ordusu umum kumandanlığına Abdülkerim Paşa, harekât kumandanlığına da Müşir Ahmet Eyüp Paşa getirilmiştir. Kafkas Cephesi komutanlığını ise Ahmet Muhtar Paşa yürütmüştür. Mühimmat açısından bakarsak Osmanlı'nın çöküş döneminde olduğu ve bu sebeple Avrupa'daki teknolojik gelişmeleri takip edemediği söylentisine karşın, Babıali'nin Avrupa ile irtibatla olduğu belgelerle sabitlenmiştir. Teçhizat olarak 1869 yılında Amerika'dan 239 bin "Enfield" ve "Springfield" tüfekleri alındığı belirtilmiş, bir sonraki sipariş ise 1873'te 500.000 adet "MartiniHenri" marka silahlar için verilmiştir. Bunların bir kısmı orduya dağıtılıp, bir kısmı ise yenilenip süngülüden kasaturalıya geçirilerek o şekilde orduya sevk edilmişti. Osmanlı'nın donanması ise 1877 itibarıyla 22 adedi zırhlı, 82 adedi zırhsız gemi olmak üzere 763 top ve 15.000 kişilik mürettebata sahipti.⁹

Esasında tüfek ve tabancalarla teçhiz edilen süvarilerin savaş boyunca en fazla kullandığı ateşli silah 1866 model "Winchester"

⁸ Yüksel Bayıl, *1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın İkmal ve İşesi*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2012, s. 24-26.

⁹ Emine Tülin Erinç, *Osmanlı Müelliflerine Göre 93 Harbi'nin Kaybedilme Sebepleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2015, s. 16-18, 22.

tüfekleri olmuştu. Görüldüğü üzere Osmanlı ordusu yeni nesil ateşli silahlardan haberdardı.¹⁰ Bununla beraber Plevne Müdaafası sırasında başarıyla kullanılan “Krupp” toplarından da bahsetmek gerekir. Bu toplar ağız yerine kuyruktan doldurulması sebebiyle diğerlerine nazaran daha kolay ve pratik bir şekilde doldurulmaktaydı. Bu da onu diğerlerinden ayrıcalıklı kılan en önemli özelliği olmuştu.¹¹

Rus Ordusunun Durumu

Savaş başladığı esnada Ruslar Balkanlar'da 180 tabur, 200 süvari bölüğü, 800 top ve 200.000 nefere sahipti. Elbette bunların yanında Romanya, Karadağ, Sırbistan gibi Balkan devletlerinin gönderdiği yardımlarda bulunuyordu. Savaş sonuna doğru ise muharebe alanında 150.644 nefer kalmış, geri kalanlar ya geri hizmette kalmış ya hastalanmış veya sakatlanmış durumdaydı. Rusların Rumeli Cephesi Komutanı Çar'ın kardeşi Grandük Nikolay Nikolayeviç idi.¹² Kafkas cephesine ise Grandik Mihail Nikolayeviç komuta ediyordu.¹³ Harbin başında Rus kuvvetlerinin mevcudu Avrupa'da 275.000 piyade ile 20.000 süvari, Anadolu'da ise 160.000 kişi idi. Zaman içerisinde Rumen ve Sırp kuvvetlerinin de Rusya yanında savaşa girmesiyle birlikte Osmanlı karşısında kendinden üstün kuvvetler bulmuştu. Mühimmat konusunda ise Ruslar daha Kırım Savaşı sonrasında ıslahatlar yapmaya başlamışlar, 1867'de İsveçli silah ustası Karle'nin yardımlarıyla 200 bin civarında eski model ağızdan dolan tüfeği kuyruktan dolma sistemine çevirmişlerdi. Deniz kuvvetleri açısından bakılacak olursa Ruslar savaştan bir yıl öncesine kadar Atlantik'te doğrudan, Akdeniz'de ise kısmen savaşabilir çapta olan Oramiral Butakov zırhlı filosuna sahipti. Bunun yanında Büyük Okyanus'ta Oramiral Puzin komutasında 1 korvet, 3 kliper ve 4 nakliye gemisi mevcuttu. Bu gemiler 1867 yılında dökülen, henüz yeni sayılabilecek toplarla donatılmıştı.¹⁴ Harp esnasında ise Ruslar tarafından en çok tahrip gücü yüksek olan

¹⁰ Salih Kerim Kumanlı, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Süvari Birlikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021, s. 71-72.

¹¹ Novrozlu, a.g.t., s. 32.

¹² Bayıl, a.g.t., s. 65-66.

¹³ Erinç, a.g.t., s. 22.

¹⁴ Erinç, a.g.t., s. 19.

“Krnka” tüfeği ile, ağır ve koni kurşunlu “Berdan” tüfekleri kullanılmıştı.¹⁵

Savaş Süreci ve Balkan Cephesi

Osmanlı Devleti'nin Londra Protokolünü reddetmesi üzerine Rusya aradığı fırsatı yakalayarak 24 Nisan 1877 tarihinde savaş ilanında bulunmuştur. Savaş ilanının ardından Osmanlı hükümeti Rumeli'nin tamamında ve Anadolu'da bazı bölgelerde sıkıyönetim ilan etmiştir. Ordunun moralini yüksek tutmak amacıyla mekteplere telgraf çekilerek hocalardan dua istenmiştir.¹⁶ Savaş, Balkanlar ve Kafkaslar olmak üzere iki cephede cereyan etmişti. Ancak savaşın asıl seyrini belirleyen Batı cephesiydi, buradaki gelişmeler Doğu cephesine de etki ediyordu.¹⁷ Çünkü her iki tarafında istediği sonuca ulaşmasının yolu Rumeli'den geçiyordu. Cephe hem İstanbul'a olan yakınlığı hem de demografisi açısından Rusya için çok önemliydi. Bu yüzden bu cephenin savunulması Osmanlı için hayati bir öneme sahipti. Sonuç olarak burada elde edilecek olan başarılar savaşın sonucuna ciddi şekilde etki edecekti.¹⁸ Her iki taraf içinde oldukça önemli olan Balkan Cephesi'ni üç aşamaya ayırarak incelemek doğru olacaktır. İlk safha Ruslar'ın Tuna'yı geçmesine kadar olan süreçtir, ikinci safha Tuna'nın geçilmesinden Plevne'nin düşüşüne kadar olan süreçtir. Son safha ise Plevne'nin düşüşünden ateşkes antlaşması imzalanana kadar olan süreç olarak incelenebilir.

Ruslar'ın Tuna'yı Geçiş

24 Nisan'da Rus orduları Rumen sınırını geçerek General Gurko kumandasında Tulça üzerinden Tuna'ya doğru, Dobruca ovasına ilerlediler. Osmanlı'nın Rumeli cephesinde giriştiği savaşlarda Tuna Nehri gerisinde mevzilenmeleri bir gelenektir ve yine aynı taktiği kullanmışlardı. Burası onlar için doğal bir savunma hattı hüviyetindeydi. Amaç düşmanın Tuna'dan aşağı inmesini engellemektir. Bu sebeple Tuna Orduları Genel Komutanı Müşir Abdülkerim Paşa, Kuzey Dobruca'yı boşaltarak bütün kuvvetlerini Tuna'nın güneyinde toplamıştı. Sivil halka ise “yükte hafif pahada ağır” eşyalarını, tahıl ve hayvanlarını da alarak bölgeyi boşaltmaları

¹⁵ Bayıl, a.g.t., s. 80.

¹⁶ Bayıl, a.g.t., s. 524-527.

¹⁷ Alben, a.g.t., s. 26.

¹⁸ Kumanlı, a.g.t., s. 100.

gerektiği söylendi. Bu gelişmeler karşısında Ruslar hiçbir engelle karşılaşmadan Dobruca'dan Tuna'ya ilerlemeyi başarmışlardı. Önlerinde engel olarak sadece Tuna Nehri kalmıştı. Bu sırada halk ise katliam korkusuyla kitlesel bir kaçış başlatmıştı. Rus birlikleri 1877 yılının haziran ayında General Gurko kumandasında hiç tahmin edilmeyen bir yerden, Vidin ile Rusçuk arasından Tuna'yı geçerek Zıştovi'yi zapt etmişlerdi. Böylece Ruslar savaşın başlamasından yaklaşık on hafta sonra çok az bir kayıp vererek başarıyla Tuna'nın güneyine yerleşmiş oldular. Burada Osmanlı hükümetinin en büyük hatası, savaş öncesinde Romanya üzerinden geçeceği açık olan Ruslara karşı hiçbir önlem almaması ve tecrübeli komutanların uyarılarını dinlememesidir.¹⁹

Plevne'nin Düşmesi

Rus birlikleri Tuna'yı geçerek Niğbolu ve Balkan geçitlerine yöneldikleri sırada Osman Paşa Vidin'de bulunuyordu. İstanbul ile telgraflan Osman Paşa harekât emrinin gelmesiyle beraber derhal Plevne'ye yöneldi. 13 Temmuz'da yola çıkan Paşa, 7 günlük zorlu bir yürüyüşün ardından tarihi Taş Köprü'yü geçerek top sesleriyle beraber Plevne'ye girmeyi başarmıştı. Planlamaya göre Rus ordusu Plevne'deki Osmanlı birliklerini 20 Temmuz'da kuşatmış olacaktı. Bu savaşı kazanacaklarından hiç şüphesi olmayan Ruslar ağır bir yenilgiye uğradılar. Belyayev, 20 Temmuz'da gerçekleştirilen Birinci Plevne Muharebesi'nin başarısız olmasını örgütlenme ve komutanların yetersizliğine bağlamaktaydı. Rusların bu hezimetini İstanbul'da da sevinçle karşılanmış, Abdülhamit Han Osman Paşa'ya tebriklerini iletmişti. Bu mağlubiyet üzerine 26.000 kişiden oluşan bir kolordu kurulmuş ve Plevne'ye ikinci bir saldırı emri verilmişti. Bu birliklere General Kridener komuta ediyordu. Yenilenen Türk ordusunun tahmini rakamı ise 2224.000 civarındaydı. Ruslar 30 Temmuz'da başlayacak olan bu saldırıya yine kötü hazırlanmıştı.

Rus askeri birlikleri görevlerini başarıyla tamamlamış olsalar da komuta kademeleri tarafından uygulanan yanlış kararların neticesini herkes ödemek durumunda kalmıştı. Cephane eksikliği, komutanların kendi aralarında dahi anlaşamamaları, birlikler arasındaki iletişimsizlik, en önemlisi de General Kridener'in zafere

¹⁹ Novrozlu, a.g.t., s. 40, 45-46, 57.

olan inancını çoktan kaybetmiş olması Rusların sonunu getiren sebeplerden bazılarıydı. 30 Temmuz gecesi tekrar hezimete uğrayan Ruslar Kridener'in geri çekilme emrini vermesiyle bölgeyi adeta kaçarcasına terk etmişlerdi. Bu esnada büyük kargaşalar yaşandı ve Zıştovi'ye kadar geri çekilen panik halindeki askerlerin bir kısmı Tuna'nın sularında boğuldu. Rus yazar Belyayev Osman Paşa'nın ordusunun da büyük kayıplar verdiğini, bu yüzden Rus birliklerini takip edemediklerini söylemektedir. Bu yenilgi sonrasında 2. Alexander Romanya'dan yardım istemek durumunda kalmıştı. Ardından Romanya'da savaşa fiilen katılmış oldu.²⁰

Rus ve Romen orduları birleştğinde Osmanlı karşısında büyük bir sayısal üstünlüğe sahip olmuş ve Plevne'ye tekrar saldırmışlardı. Sağ kanatta General Kridener emrindeki 9. Kolordu ve üç Romanya fırkası bulunmaktaydı. Bu birlikler ilk iki savaşa göre daha düzenli ve kararlıydılar. Ancak buna rağmen yaptıkları ilk saldırılar başarıyla püskürtülmüştü. Savaş konusunda deneyimsiz olan Romen askerler başarısızlığı kabul etmeyerek tekrar saldırmak istedilerse de yine hezimete uğramışlardı. Bu şekilde yaptıkları her saldırıda yaklaşık 300 asker kaybetmiş oldular. Sol kanatta ise General Skobelev, Yunus ve İsa Bey tabyalarına yönelse de bu da hatalı bir tercih olmuş, generalin birlikleri çapraz ateşte kalarak ağır kayıplar vermişlerdi. 12 Eylül'de gerçekleşen Üçüncü Plevne Muharebesinde Ruslar 32.000, Romenler 'de 3000 kişi kayıp vermişlerdi. Anlaşılan Rus komutanlar geçmiş hatalarından ders çıkarmamışlardı.

Osmanlı'dan sayı ve mühimmat bakımından üstün olan Rus kuvvetleri bir anda savunma durumuna geçmeye mecbur kalmıştı. Harp tarihinde eşine az rastlanacak bu olay Türk askeri için büyük bir zaferdi. Bu sebeple 2. Abdülhamit Han Osman Paşa'ya gazilik unvanıyla beraber Osmanlı nişanı, kılıç ve iki adet at hediye etmişti. Bu gelişmeler üzerine savaş yolu ile başarı sağlayamayacağını anlayan Rusya, çok iyi bir istihkam subayı olarak tanınan Totleben'i Plevne'ye göndererek bir rapor hazırlamasını istedi. Totleben şehrin dört yandan kuşatılması, Osman Paşa'ya erzak ve cephane tedarik eden yolların derhal kesilerek şehrin ablukaya alınması yönünde bir fikir sundu.

²⁰ Novrozlu, a.g.t., s. 49-56.

Çar ve General Gurko'nun da bu fikre sıcak bakmasıyla Plevne'nin ablukaya alınmasına karar verildi.²¹ 24 Eylül günü Orhaniye yolu kesilerek Plevne'nin abluka altına alınması tamamlandı. Rusların asıl planı abluka için yeterli bir birliği geride bırakarak Balkan geçitlerinden geçip Edirne'ye yürümekti. Ancak gururları zedelenmiş ve gözleri başka bir şey görmeyen Ruslar 200.000 kişilik muhasara ordusuyla Plevne önlerinde beklemeye devam ettiler. Tamamen abluka altında olan Osman Paşa kışın gelmesiyle birlikte çok zor durumda kaldı. Erzak ve ilaç malzemeleri oldukça azalmış, hasta ve yaralılarla başa çıkılamaz olmuştu. Osman Paşa'nın teslim olmak dışında tek bir seçeneği daha vardı, o da huruç hareketiydi. Ruslara fark ettirmeden tabyalar boşaltıldı. Osman Paşa 30.000 askeriyle 9 Aralık gecesi harekete geçti. Muhasaranın ilk çemberi aşılsa da huruca karşı hazır şekilde bekleyen Rus kuvvetleri Osman Paşa'yı çember içine almıştı.²²

Osman Paşa ve ordusu sayıca kendilerinden fazla olan Rus-Romen birliklerine karşı dayanamayarak geri çekilmek zorunda kalmışlardı. Bu saldırı esnasında yaralanan ve atı ölen Osman Paşa'nın artık direnme imkânı kalmamıştı. Tüm komutanlarının teslim olunması yönünde görüş beyan etmesi üzerine Osman Paşa, teslim olma emrini verdi. Ardından teslimiyetinin simgesi olarak General Gnatski'ye kılıcını teslim etse de bu kılıç kabul olunmayarak Grandük Nikolay Nikolayeviç tarafından Osman Paşa'ya geri verilmişti. 145 günlük direniş sona ermiş, Plevne ordusu bunca zaman direnmeyi başararak görevini tamamlamıştı. Özel bir görevle Petersburg'a gönderilen Rauf Paşa, Osman Paşa'nın İstanbul'a dönmesi için çardan özel ricada bulundu, bu rica kabul edildi. 1878 yılının mart başında İstanbul'a dönen paşa büyük bir coşkuyla karşılandı. Padişah tarafından da görkemli bir törenle kabul edilen Osman Paşa yemeğe davet edildikten sonra kendisine nişan takdim edildi. Aynı zamanda Hassa müşirliği makamına atandı. Ancak paşanın kahraman ordusu kendisinin zıddına tutsak durumdaydı. Kahramanlar kış ortasında Rusya'ya sevk edilerek hunharca işkencelere tabi tutulmuşlardı. Öyle ki bu olaylara şahit olan İngiliz

²¹ Novrozlu, a.g.t., s. 59-61.

²² Mesut Uyar, "Bir Yenilginin Askerî Hikâyesi: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşının Osmanlı Cephesi", *Harp Tarihi Dergisi*, S.4, 2021, ss.1-37, s. 19.

Ressam Villiers, “Türk esirlerinin ölüm yürüyüşü” adlı bir resim çizmişti. Plevne'den 40.000 kişi olarak çıkarılan esirlerin ancak 15.000'i Rusya'ya varabilmiş, bunların da sadece 12.000'i yurtlarına dönebilmişti.²³

Ateşkes İlanına Giden Süreç

Artık Rus ordusunun önünde iki seçenek bulunuyordu, biri kışın geçmesini bekleyerek Edirne'ye hareket etmek, diğeri de Osmanlı ordusunun toparlanmasına müsaade etmeden kış koşullarında yola koyulmaktı. Çar ve generalleri savaş başladığından beri ilk defa cüretkâr davranarak ileri harekât emri verdiler. Plevne'nin düşmesini beklemeyen Osmanlı komuta heyetinin karar mekanizması adeta felç olmuştu. Bu kararsızlık ve karışıklıkla birlikte Rusların kış mevsiminde harekata cesaret edeceği de tahmin edilmiyordu. Bu yüzden asıl hedefin Edirne'den geçip İstanbul'a varmak olduğu bilindiği halde gerekli önlem alınmamıştı. Belki de gerekli önlem alınmış olsaydı, bir Plevne olmasa da Edirne'de Rus ilerleyişini yavaşlatabilirdi.

Yola koyulmaya karar veren ve iki kola ayrılmış olan Rus ordusunun ana grubu General Gurko kumandasında Orhaniye istikametinde ilerleyerek 4 Ocak'ta Sofya'ya girmişti. Şıpka kolordusunun komutanı Veysel Paşa ise direnmeye çalıştıysa da ağır kayıplar vererek 8 Ocak'ta bu gruba teslim olmak zorunda kalmıştı. Ruslar farklı güzergahlardan hızla ilerlemeye devam etmişlerdi. Bu kötü şartlar altında tekrar göreve çağırılan Süleyman Paşa son bir gayretle Trayan-Samakov hattını tutmaya çalıştı ancak sonunda o da Filibe'ye çekilmek durumunda kaldı. Çekilme esnasında ordusu karışarak dağılan Süleyman Paşa kapıldığı panik sebebiyle Edirne'ye doğru değil, Rodop Dağlarına doğru sığınmıştı. Artık yol tamamen açılmış, Rusların akın akın Edirne'ye ilerleyişleri başlamıştı. 19 Ocak'ta Rus süvarisinin Mustafapaşa istasyonuna girdiği haberini alan Edirne birlikleri panik halinde şehri terk etmişlerdi. Bunun üzerine Ruslar hiçbir direnişle karşılaşmadan şehre girerek 22 Ocak'ta İstanbul yürüyüşlerine devam ettiler. Son gayretini veren Osmanlı'nın umudu artık ordu değil, diplomasiydi.²⁴

²³ Novrozlu, a.g.t., s. 65, 69.

²⁴ Uyar, a.g.m., s. 20-22.

Esasında Ruslar daha Kızanlık mevkindeyken Abdülhamid Han Rus Çar'ından mütareke talebinde bulunmuştu.²⁵

Edirne Mütarekesi

Rus ordusunun Edirne'ye girmesi sonrasında 25 Ocak'ta General Gurko, 26 Ocakta da başkomutan buraya varmıştı. Edirne işgal edilmiş, Osmanlı artık barış antlaşması için öne sürdüğü şartlardan vazgeçmişti. Bunun üzerine Dışişleri Bakanı Server Paşa ve Saray Bakanı Namık Paşa'nın katılımlarıyla 31 Ocak 1878'de ateşkes antlaşması imzalandı.²⁶ Bilindiği üzere işgal sonrası bir mütareke yapıldığı haberi ordulara iletilene kadar General Skobelev komutasındaki Rus birlikleri İstanbul ilerleyişine devam etmiş ve Çatalca'ya varmıştı. Skobelev bu sırada mütareke haberini aldı.²⁷ Rus orduları başkente o kadar yakındı ki, Ayastefanos caminin minareleri neredeyse karşılarında duruyordu. Önlerinde hiçbir engel bulunmamasına rağmen Çar İstanbul'a girme cesaretini gösteremeyince Rus ilerleyişi sona ermiş oldu.²⁸

Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları

Savaş mütareke ile sona erdikten sonra barış görüşmeleri Yeşilköy'de devam etti ve 3 Mart 1878'de Ayastefanos Antlaşması imzalandı. Çok ağır şartlar içeren bu antlaşma ile Sırbistan, Romanya ve Karadağ bağımsız birer devlet olurken, Bulgaristan ve Bosna-Hersek muhtariyet kazanmıştır. Ayrıca bazı bölgelerde ıslahat yapılması, Rusya'ya 300.000.000 ruble tazminat ödenmesi kararlaştırıldı. Bunun yanında Kars, Ardahan, Batum ve Doğubayazıt'ta Ruslara bırakılacaktı.²⁸

Bu antlaşma tam olarak bir panslavizm zaferiydi. Mevcut siyasi denge sonunda Ruslar lehine değişmişti. Bu durum savaşın başından beri kendi çıkarları doğrultusunda hareket eden Avrupa devletlerini oldukça rahatsız etmişti. Bilhassa İngiltere muhalefetin başını çekmekteydi. Aynı şekilde birliğini henüz 1871'de tamamlayan ve yeni pazarlara ihtiyaç duyan Almanya'da en az İngiltere kadar sıkıntı

²⁵ Sedat Bağırhan, *Osmanlı Basımında 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi (93 Harbi)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2008, s. 20.

²⁶ Nurgül Kutlu, *Rus Kaynaklarına Göre 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2019, s. 175.

²⁸ Erinç, a.g.t., s. 29.

duyuyordu. Çünkü sömürge yarışında geri kalmış ve kendisine en uygun coğrafya olarak gördüğü Orta Avrupa Rusya etkisi altına girmişti.²⁹ Bu antlaşmadan hoşlanmayan bir diğer devlet Avusturya-Macaristan'dı. Onun çıkarına uymayan sebep büyük ve güçlü bir Bulgaristan kurulmasıydı. Herkesin rahatsızlığını farkında olan İngiltere, bu antlaşmanın bozulmasına ön ayak olmuştu.³⁰

İngiltere ve Avusturya antlaşmanın yenilenmesi için Rusya'ya baskı yapmaya başlamışlardı. Bu sırada İngiltere ve Rusya'nın bozulan ilişkilerini gören ve Avrupa uyumunun bozulmasını istemeyen Alman Şansölyesi Otto Von Bismarck, kendi çıkarları gereği iki devletin arasını bulmak için uğraşıyordu.³¹ Nihayet 22 Mayıs'ta Bismarck, 1856'da Paris Antlaşmasını imzalamış olan devletlere çağrıda bulunarak Ayastefanos'un tekrardan görüşülmesi amacıyla katılımcıları Berlin'e davet etti. 1 Haziran 1878'de toplanan konferans oy çokluğuyla Bismarck'ı temsilci olarak kabul etmişti. Bir ay süren kongre sonrası 13 Temmuz 1878'de Berlin Antlaşması imzalanmış oldu. 64 maddeden oluşan bu antlaşmanın en can alıcı maddeleri şu şekilde sıralanmıştır;

- a) Bulgaristan'ın muhtariyeti tanınacak ve burası Babıali hakimiyetinde olan bir prensle yönetilecekti,
- b) Doğu Rumeli Osmanlı'ya bağlı özerk bir vilayet olacak, Makedonya ıslahat yapılması şartıyla Osmanlı'ya bırakılacaktı,
- c) Avusturya Bosna Hersek'i işgal edecek,
- ç) Romanya, Sırbistan ve Karadağ bağımsız olacak,
- d) Tuna Nehri üzerindeki ticaret yeniden düzenlenecek
- e) Kars, Ardahan ve Batum Ruslara bırakılacaktı.

St. Petersburg'da çıkarılan hükümet dergisi Pravitelstvenniy Vestnik, bu antlaşmanın sonucunu, "Rus İdari Merkezi savaşı politik çıkarlar ya da kaygılar yerine Hristiyan Balkan toplumlarının kurtuluş meselesi gibi ideolojik nedenlerle yapmıştır. Savaşa son veren antlaşma sonuçları itibarıyla mükemmel olmasa da, toplumlar ve

²⁹ Novrozlu, a.g.t., s. 83-84.

³⁰ Kutlu, a.g.t., s. 84, 88.

³¹ Eylem Tekemen, *Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2006, s. 52.

Ruslar adına olumlu sonuçlanmıştır” diyerek sütunlarına yansıtmıştır.³²

Antlaşmanın diğer sonuçlarına değinilecek olursa, Paris Konferansı sonrasında başlayan Osmanlı'nın toprak bütünlüğünü koruma politikasından vazgeçilmiş, büyük güçler gayrimüslim tebaayı bahane ederek Osmanlı'nın iç işlerine karışmaya başlamışlardı.³⁴

Bu antlaşma sonucunda Osmanlı Devleti 287.510 km2 toprak kaybetmişti.³³ İngiltere'nin kendisine yeniden yardım edeceğini zanneden Osmanlı devlet adamları, onun da diğer devletler gibi kendisinden pay koparma çabasında olduğunu anlamışlardı. Kongre arifesinde İngiltere Rusya'ya karşı Osmanlı'ya yardım teklifinde bulunmuş, bunun karşılığında ise geçici olarak Kıbrıs Adası'nı işgal etmek istemişti. Böylece 4 Haziran 1878'de antlaşma yapılarak Kıbrıs “geçici” olarak İngiltere'ye bırakılmıştı. Ancak bu karar 24 Temmuz 1923 tarihli Lozan Antlaşması ile kalıcı hale getirilmiştir. İngiltere'nin kongre esnasındaki davranışları sonrası Osmanlı, Almanya'ya karşı yakın bir siyaset izlemeye başlayacaktı. Rusya'ya ödenecek tazminat konusunda ise 8 Şubat 1879'da anlaşarak, Babıali'nin 802 milyon 500 bin frank ödemesi kararlaştırıldı. Antlaşmayla ilgili en önemli mesele ise Balkanlar'daki farklı ulusların artık tek çatı altında birleşmesinin mümkün olmadığına anlaşılmıştır. Bundan sonra bölgede çatışmalar durmayacak, antlaşmanın çözümsüz bıraktığı meseleler Balkan ve Birinci Dünya Savaşı'nın sebeplerinin doğmasına zemin hazırlayacaktır.³⁴

Sonuçları Bakımından 93 Harbi

Savaşın son bulmasıyla beraber Osmanlı askerinin eğitimsizliği ortaya çıkmış, teçhizat konusunda da yeterli seviyede olunmadığı ve diğer ülkelerden geri kalındığı anlaşılmıştır. 2. Abdülhamit Han orduda ciddi boyutta bir yenilenme yapılması gerektiğini farkına vararak, bu konuda Almanya'nın örnek alınmasına karar vermiştir. Bu kararının bir sebebi de İngiltere'nin yerini artık Almanya'nın almaya başlamasıdır. Ancak donanma konusunda öncü bir isim olan

³² Mustafa Öztürk, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Arası Sürecin Çarlık Rusya Açısından Değerlendirilmesi”, *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C.6, S.15, 2018, ss. 676-687, s. 683-685. ³⁴ Tekemen, a.g.t., s. 57.

³³ Erinç, a.g.t., s. 30.

³⁴ Tekemen, a.g.t., s. 62-63, 68-69, 78-79, 95.

İngiltere'den bu alanda yapılacak ıslahatlarda yardım almaktan geri durulmamıştır. Bu savaşın en önemli sonuçlarından biri belki de Balkanlar'dan Anadolu'ya akan yoğun göç dalgalarıdır. Muhacirler göç hareketi esnasında birçok milletin zulüm ve saldırısına maruz kalmıştır. Ancak Anadolu'da yerleştikleri bölgelerde zamanla tarım ve ticareti geliştirmişler, yeni yerleşim yerleri kurarak bölgeye canlılık gelmesine katkı sağlamışlardır.³⁵ Osmanlı hükümeti savaşın başlamasından 12 Mart 1880 tarihine kadar 500.239 Rumeli Muhacirini iskan etmiştir.³⁶

Sonrasında da göçler son bulmamış, 1877 ve 1895 yılları arasında 1.230.000 civarında Müslüman Balkanlar'da Anadolu'ya göç etmiştir. Daha önce de değinildiği gibi farkı bir coğrafyadan gelen ve farklı kültürel özellikler taşıyan bu insanlar, Anadolu'nun demografik, dini ve kültürel yapısını şekillendirmekte büyük rol oynamıştır. Aynı şekilde Balkanlar'daki demografik yapıda büyük ölçüde değişmiş, özellikle Berlin Antlaşması sonrası Balkan Türkleri azınlık durumuna düşmüşlerdir. Balkanlar'da savaş, açlık, soğuk ve salgın hastalık sebebiyle hayatını kaybeden Müslümanların sayısı ise yaklaşık 260.000 kişi kadardır.³⁷ İnsan kayıplarının rakamını tespit etmek tam olarak mümkün olmasa da Edirne ve Tuna vilayetlerinde takriben 500.000 kişilik bir kitlenin yok edildiği söylenebilir.³⁸

Savaşın bir diğer önemli sonucu 13 Şubat 1878'de Meclis-i Mebusan'ın süresiz olarak tatil edilmesi olmuştur. Anayasaya göre padişah devleti tehlikeye sokacak bir durumda meclisi fesh edebilme yetkisine sahipti. Kanun-i Esasi'nin 7. ve 44. maddelerle kendisine tanıdığı hakkı kullanan Abdülhamit Han, meclisin anayasada kendisine verdiği yetki haricinde daha fazla hak istediğini de önlemişti. Bu şekilde tarihimizdeki ilk parlamento deneyimi de son bulmuş oldu. Savaşa girme konusunda ısrar ederek padişahı ikna eden Midhat Paşa ise görevinden alınarak sürgüne gönderilmişti.

³⁵ Tekemen, a.g.t., s. 88.

³⁶ Aşkın Koyuncu, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, C. 44, S. 2, 2013, ss. 177-208, s. 200.

³⁷ Kara, a.g.m., s. 91-94.

³⁸ Erinç, a.g.t., s. 31.

Böylece 2. Abdülhamit Tanzimat Fermanı'ndan itibaren kaybolan padişah otoritesini yavaş yavaş geri almaya başlamıştı.³⁹

Savaşı Osmanlı'nın Kazanması Durumunda Neler Olabilirdi?

Bu durumda senaryo oldukça farklı ilerleyebilirdi. En büyük değişiklik muhtemelen Balkan topraklarında yaşanırdı. Savaşın kazanılması halinde Osmanlı'nın Balkanlar'a götürdüğü hoşgörü politikasının bir sonucu olan huzur ve refah ortamı devam edebilir, Balkan uluslarının bağımsızlık elde etme istekleri ertelenir ve Osmanlı'nın Rumeli hakimiyeti bir süre daha devam edebilirdi. Balkanlar'daki nüfus yapısı korunur, Müslümanlar azınlık durumuna düşmemiş olurdu. Böylece uzun yıllar Osmanlı mirasına ev sahipliği yapan Balkan topraklarının dış güçler tarafından tahrip edilmesinin önü alınabilir, "Hasta Adam" olarak adlandırılan Osmanlı'dan böylesi bir darbe yiyen Rusların toparlanması sekteye uğrar, bu da karışan Rus topraklarında devrimin daha erken gerçekleşmesine yol açabilirdi. Savaş sürecinde ya da sonrasında yaşanan Ermeni krizi, Kıbrıs'ın İngiltere'ye devri gibi meseleler muhtemelen daha hasarsız şekilde atlatılmış olurdu. Meclisin faaliyetlerine devam etmesi sonucunda Osmanlı Devleti'nin parlamenter sisteme uyum sağlaması hız kazanabilirdi. Savaş sonrasında hem ekonomik, hem siyasi, hem de toplumsal alanlarda birçok sıkıntılar yaşayan Osmanlı Devleti belki de bu sıkıntıların bazılarıyla hiç karşılaşmayacak, belki de benzer sorunlarla çok daha sonraki bir dönemde karşı karşıya kalacaktı. Bu durumda 93 Harbi ile sarsılamayan Osmanlı Devleti'nin gelecekteki savaşlara daha sağlam ve sağlıklı bir şekilde adım atması söz konusu olabilirdi. Bu ihtimaller de göz önünde bulundurulduğunda ulaşılabilecek en net sonuç şudur ki netice bu şekilde olsaydı da savaşın ortaya çıkaracağı etkiler günümüzün şekillenmesinde önemli rol oynayacaktı.

Sonuç

Anadolu'dan çok daha önceleri fethine başlanmış olan Balkan toprakları Osmanlı Devleti için her daim çok önemli olmuştur. Buradaki milletler Osmanlı'nın getirdiği hoşgörü politikası sebebiyle uzun yıllar boyunca huzur ve refah içinde yaşamıştır. Ancak Rusların 19. Yüzyılda başlayan Panslavizm politikası bu birliğin bozulmasında başlıca etken olmuş, zamanla Müslüman ve

³⁹ Tekemen, a.g.t., s. 88-90.

gayrimüslim unsurların bir arada yaşamasının artık mümkün olamayacağı anlaşılmıştır. Fransız İhtilali'nin etkisiyle başlayan milliyetçilik akımının Rus kışkırtmalarıyla birleşmesi sonucunda Balkan ulusları bağımsız olmak hedefiyle isyanlara kalkışmışlar, bölgede tansiyonun yükselmesine sebebiyet vererek savaşların çıkmasında önemli bir etken olmuşlardır. Kendi çıkarları doğrultusunda Balkan krizine karşı önlem almak isteyen devrin Avrupa devletlerinin duruşu da Rusya'yı genişleme siyasetinden vazgeçirememiştir. Osmanlı'nın Balkanlar'daki Slav halkına zulüm yaptığını ve bu yüzden duruma müdahale etmesi gerektiğini belirten Rusya, saldırmak için en doğru anı kollamıştır. Kendisini tüm Slavların hamisi ilan ederek soydaşlarını korumak bahanesiyle 24 Nisan 1877 tarihinde Osmanlı'ya savaş açmıştır. Savaştan yakın bir zaman önce mali olarak iflas eden ve bir darbe ile taht değişikliği yaşayan

Osmanlı Devleti bu savaşa hazırlıksız yakalanmıştır. İki cephede gerçekleşen savaşta bilhassa Balkan Cephesi'nde önemli mücadeleler verilmiş, Osman Paşa öncülüğünde Plevne'de gerçekleştirilen direniş marşlara dahi konu olmuştur. Ancak istenilen neticenin alınamamasıyla mücadele olumlu şekilde sonuçlanmamış, Ruslar yürüyüşlerine devam ederek İstanbul önlerine kadar gelmişlerdir. Neticede 2. Abdülhamid Han mütareke teklifinde bulunarak şartlarını esnetmek durumunda kalmış ve devrinde gerçekleşen önemli toprak kayıplarına mani olamamıştır. Toprak kayıplarının yanında Balkanlar'daki Müslüman ahali ağır zulümlere maruz kalmış, bir kısmı hayattan koparılmış, büyük bir kısmı da göç etmeye mecbur bırakılmıştır. Bu göçler sonucunda Balkanlar ve Anadolu'nun demografik yapısında önemli değişiklikler olmuş, Müslümanlar Rumeli'de azınlık konumuna düşmüşlerdir. Sonucunda ne olursa olsun artık son demlerini yaşamakta olan Osmanlı Devleti'nin 93 Harbi'nde gösterdiği başarılar kamuoyunda şaşkınlıkla karşılanmıştır. Görüldüğü üzere savaş bir yıl gibi kısa bir sürede sonlansa da gerek savaş öncesinde yaşananlar gerek sonrasında oluşan ağır koşullar Osmanlı Devleti'nin yıllarca bitmeyecek bir mücadeleye sürüklenmesine zemin hazırlamıştır. Savaş sonrasında İngiltere'nin Osmanlı topraklarının korunması politikasından vazgeçmesiyle birlikte 2. Abdülhamid Han Almanlar ile yakınlık kurmuş, yapacağı yeniliklerde ilk olarak Almanya'yı

örnek almıştır. Yıkılmak üzereyken devraldığı devleti bir müddet daha ayakta tutmayı başarsa da krizler ne onun zamanında ne de sonraki dönemlerde çözüme kavuşmuştur. Bu sebeple Balkanlar'ın Osmanlı Devleti'nden kopuşunu ve aynı zamanda devletin yıkılma sürecini hızlandıran 93 Harbi savaş tarihi açısından çok önemli bir kırılma noktası sayılabilir. Devamında yaşanacak olan 1912-1913 Balkan Savaşları ve Birinci Dünya Savaşı da 93 Harbi üzerinden şekillenmiştir. Balkanlar'ı fethetmeye gönüllerden başlayan, bu toprakları imar ve inşa ederek mamur hale getiren Osmanlı Devleti Türkiye Cumhuriyeti'ne adeta bu mirasın tapusunu bırakmıştır. 20. yüzyılda da son bulmayan ve günümüze kadar yansıyan öfkenin temel nedeni de tam olarak budur. Topyekün saldırılara rağmen Balkan topraklarının Türk ve Müslüman ahaliden ve kadim Osmanlı'nın izlerinden arındırılmamış olmasıdır.

Kaynakça

- ALBEN, Sidre Livaoğlu, *93 Harbi'nin Balkan Cephesi'ndeki Sosyo Politik Sonuçları*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi, 2009.
- BAĞIRGAN, Sedat, *Osmanlı Basınında 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi (93 Harbi)*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Celal Bayar Üniversitesi, 2008.
- Bayıl, Yüksel, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nın İkmal ve İlaresi*, Basılmamış Doktora Tezi, Fırat Üniversitesi, 2012.
- ERİNÇ, Emine Tülin, *Osmanlı Müelliflerine Göre 93 Harbi'nin Kaybedilme Sebepleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Harp Akademileri Stratejik Araştırmalar Enstitüsü, 2015.
- KARA, Abdullah, "93 Harbi Sonrasında Anadolu'nun Demografik Yapısına Etki Eden Göçler", *Uluslararası Anadolu Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 8, S. 1, 2024, ss. 88-105.
- KOYUNCU, Aşkın, "1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi Öncesinde Şarkî Rumeli Nüfusu", *Avrasya Etüdleri Dergisi*, C. 44, S. 2, 2013, ss.173-219.
- KUMANLI, Salih Kerim, *1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Osmanlı Süvari Birlikleri*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2021.
- KUTLU, Nurgül, *Rus Kaynaklarına Göre 1877-1878 Osmanlı-Rus Harbi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Dicle Üniversitesi, 2019.

Azcan, S. (2026). 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda (93 Harbi) Orduların Durum ve Balkan Cephesi'nde Yaşananların İncelenmesi. GBD, 1(1), 75-95.

NOVROZLU, Tural, *Rus Kaynaklarına Göre 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda Plevne Müdafası*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, 2022.

ÖZTÜRK, Mustafa, “Ayastefanos ve Berlin Antlaşmaları Arası Sürecin Çarlık Rusya Açısından Değerlendirilmesi”, *AVRASYA Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, C. 6, S. 15, 2018, ss. 681-700.

TEKEMEN, Eylem, *Berlin Kongresi ve Osmanlı Devleti*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Abant İzzet Baysal Üniversitesi, 2006.

TUNA, Yunus, “Osmanlı-Rus Savaşı (93 Harbi)”, *Anadolu Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, C. 1, S. 2, 2019, ss. 1-15.

UYAR, Mesut, “Bir Yenilginin Askerî Hikâyesi: 1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı'nın Osmanlı Cephesi”, *Harp Tarihi Dergisi*, S. 4, 2021, ss. 11-45.

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Derleme Makale / Compilation Article

BATI TRAKYA’DA BASIN-YAYIN FAALİYETLERİ

Volkan KABAYEL*

Öz: Yunanistan ve Türkiye’nin ilişkilerinin başlangıcı temel olarak 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması olarak gösterilebilir. Bu antlaşmanın ardından iki ülke arasında anlaşmazlıklar sürse de 1928’de Yunanistan Başbakanı olan Elefterios Venizelos gönderdiği mektuplarla karşılıklı toprak iddiasının olmadığını vurgulayarak mübadeleden doğan sorunlar çözüldükten sonra bir dostluk ve saldırmazlık anlaşması yapılabileceğini belirtmiştir. Bu adım özellikle Batı Trakya Türk azınlığının durumunu ilgilendiren yeni bir diplomatik süreci başlatmış ancak tam güven ortamı 1930’a kadar tesis edilememiştir. Yeni Ziya, Yeni Yol ve Yeni Adım gibi gazeteler toplumsal bilinç oluşturma çabalarında öne çıkmıştır. Gümölcine’deki ilk Türkçe gazete 1924’te yayımlanan kısa ömürlü olan Balkan gazetesidir. Daha sonra çıkan Trakya gazetesi 1932-1966 Ankara’nın politikalarıyla uyumlu bir çizgi izlemiş Milliyet gazetesi 1931-1980’ arasında ise Yunan hükümetinin resmi görüşlerine yakın durmuştur. İç Savaş 1946-1949 sırasında Türk toplumu baskı görmüş ve Türkiye’ye ilk toplu göçler başlamıştır. Dergicilikte ise Şafak kültür-sanat ve Arkadaş Çocuk Dergisi gibi yayınlar çeşitliliği artırmıştır. Tarihsel olarak Türk basınının merkezi olan İskeçe, günümüzde Türkçe gazete ve derginin yayımlanmadığı bir yer haline gelmiştir. İskeçe’deki Türk azınlık gazete ihtiyacını haftalık en büyük Türkçe gazete olan Gündem başta olmak üzere Gümölcine’de basılan diğer gazetelerle İleri, Trakya’nın Sesi, Rodop Rüzgarı, Olay, Bülten, Özgür Balkan gidermektedir. Batı Trakya’daki

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, ORCID:0009-0008-3457-9096, volkankabayel1@gmail.com.

Türkler basında ekonomik zorluklar ekipman eksikliği, yüksek maliyetler ve idari kısıtlamalarla mücadele etmektedir. Özellikle kamu ilanlarının dağıtımındaki eşitsizlik dikkat çekicidir. Resmi ilanlar büyük ölçüde Yunan basınına yönlendirilirken azınlık gazetelerine destek sağlanmamaktadır. Ayrıca 3592/2007 sayılı yasa ile radyo yayınlarına %25 Yunanca program zorunluluğu getirilmiş ve Türkiye ile ortak yayınlar yasaklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sansür, Basın, Reform, Baskı, Yayın.

PRESS AND PUBLISHING ACTIVITIES IN WESTERN THRACE

Abstract: The beginning of relations between Greece and Turkey can primarily be traced back to the Treaty of Lausanne, signed on July 24, 1923. Countries after this treaty, in 1928, Eleftherios Venizelos, then Prime Minister of Greece, emphasized in letters that there were no mutual territorial claims and that a friendship and non-aggression pact could be concluded after the problems arising from the population exchange were resolved. This step initiated new diplomatic process, particularly concerning the situation of the Turkish minority in Western Thrace, but a complete atmosphere of trust was not established until 1930. Newspapers such as Yeni Ziya, Yeni Yol, and Yeni Adım played a prominent role in efforts to raise public awareness. The Trakya newspaper, published later (1932-1966), followed a line aligned with Ankara's policies, while the Milliyet newspaper remained close to the official views of the Greek government. During the Civil War of 1946-1949, the Turkish community faced oppression, leading to the first mass migrations to Türkiye. In the field of magazines, publications such as Şafak and Arkadaş increased diversity. Historically center of the Turkish press, or magazines are published. The Turkish minority in Xanthi meets its need for newspapers primarily through Gündem, the largest weekly Turkish newspaper, as well as other newspapers published in Komotini, including İleri, Trakya'nın Sesi, Rodop Rüzgarı, Olay, Bülten, and Özgür Balkan. While official announcements are largely directed to the Greek press, minority newspapers receive no support. mandated a 25% Greek-language program requirement for radio broadcasts and prohibited joint broadcasts with Türkiye.

Key Words: Censorship, Press, Reform, Oppression, Broadcasting.

Giriş

Chousein Mehmet tarafından kaleme alınan “Mehmet Hilmi’nin Batı Trakya’da Yayımlanan Gazete Yazılarının Yansımaları” adlı eserinde Batı Trakya’daki basın yayınları detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Ahmet Civanoglu, Murat Derin’in “Güncel Verilerle Batı Trakya Türk Basın Yayını” adlı değerlendirmede Gazete ve Dergiler hakkında bilgiler verilmiştir. Ayşenur İslam tarafından kaleme alınan “Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme” adlı eserde Batı Trakya’da basın alınanda Yunanistan tarafından yapılan baskılar açıklanmıştır. Hikmet Öksüz’ün “Batı Trakya Türk Basınında Atatürkçü Bir Gazete İnkılap (1930-1931)” adlı dergisinde II. Dünya Savaşına kadar yayımlanan gazeteler gösterilmiştir. Hasan Arslan tarafından kaleme alınan “Batı Trakya Türk Azınlığında Türkçe Basın ve Türkler” adlı Yüksek Lisans tezinde günümüzdeki Batı Trakya basın yayınları açıklanmıştır.

Batı Trakya’da Basın Faaliyetleri Hakkında İncelemeler

Türk Yunan ilişkileri 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Barış Antlaşması iki ülke arasındaki diplomatik sürecin temel kaynağı olmuştur. Her ne kadar Lozan Antlaşması sonrasında Ankara ile Atina arasında çeşitli anlaşmazlıklar yaşansa da Yunanistan’da seçimleri kazanan Elefterios Venizelos göreve gelişinin on birinci gününde 30 Ağustos 1928’de Türk Dışişleri Bakanı Tefik Rüşti ile Başbakan İsmet İnönü’ye birer mektup göndererek yeni bir dönemin başladığını bildirmiştir.¹ Venizelos bu mektuplarında iki ülkenin birbirlerine yönelik herhangi bir toprak iddiasında bulunmadığına dair güven ortamı yaratarak bunu dile getirmiş bu nedenle nüfus mübadelesinden doğan ekonomik ve idari meselelerin çözüme kavuşturulmasının ardından Türkiye ile Yunanistan arasında bir dostluk ve saldırmazlık anlaşmasının yapılabileceğini ifade etmiştir. Venizelos’un iktidara dönüşüyle birlikte her iki devlet özellikle Batı Trakya’daki Türk azınlığın durumunu yakından ilgilendiren yeni bir anlaşmanın zemininin oluşturulması için diplomatik temaslara başlamıştır. Ancak meseleler kolaylıkla halledilmiş gibi görünse de ciddi görüş ayrılıklarına yol açmış bu durum 1930 yılına kadar sürecek bir güvensizlik atmosferinin oluşmasına neden olmuştur.

Batı Trakya Türklerinin basın ve yayın faaliyetlerinde belirgin bir hareketlilik yaşanmış çeşitli gazeteler ve yayın organları aracılığıyla toplumsal bilinç ve kamuoyu oluşturma çabaları öne çıkmıştır. Özellikle Mehmet Hilmi’nin öncülüğünde yayımlanan Yeni Ziya, Yeni Yol ve Yeni

¹ Chousein Mehmet, Mehmet Hilmi’nin Batı Trakya’da Yayımlanan Gazete Yazılarının Yansımaları, Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, C.2, S.1, 2020, s.81.

Adım gibi gazeteler bu dönemin en dikkat çekici basın girişimleri arasında yer almıştır.² Gümölcine'de Türkçe basın faaliyetleri ilk olarak 1924'te Balkancı Hasan tarafından eski harflerle yayına çıkardığı **Balkan** adlı gazete olmuştur.³ Ancak bu gazetenin ömrü oldukça kısa sürmüş yayın faaliyeti beklenenden önce sona ermiştir.

1932 yılında basılmaya başlayan Trakya gazetesi Türkiye'deki gelişmeleri dikkatle takip eden ve genel olarak Ankara'nın politikalarıyla uyumlu bir yayın anlayışı benimseyen bir basın yayını olarak öne çıkmıştır. 1941'de Bulgaristan'ın Batı Trakya'yı işgal etmesiyle yayınına ara vermek zorunda kalan gazete bölgedeki koşulların değişmesi üzerine 1946 yılında yeniden çıkmaya başlamıştır. Ancak bu ikinci dönem de sınırlı bir süre devam etmiş ve yayın hayatı Ocak 1966'da tamamen sona ermiştir.⁴ Batı Trakya'nın uzun ömürlü gazetelerinden bir diğeri ise 1931'de yayımlanmaya başlayan Milliyet gazetesidir. Milliyet düzensiz aralıklarla da olsa 1980'lere kadar basılmış bu süreçte özellikle Yunan hükümetinin görüşlerine yakın bir yayın çizgisi benimseyerek Türk azınlığın sorunları karşısında resmi politikalara yakın bir tutum sergilemiştir. Yunanistan ve Batı Trakya'nın işgalden kurtulmasından kısa bir süre sonra ülkede iç savaş patlak vermiştir. Türk toplumu bu süreçte büyük ölçüde tarafsız kalmaya çalışsa da çatışmacılar tarafından da baskı altında bırakılmıştır. Bu ağır koşullar Türkiye'ye yönelik ilk toplu göç hareketlerinin başlamasına zemin hazırlamıştır. 1946-1949 yılları arasında komünist gruplar tarafından çıkarılan Cumhuriyet Ordusu, Halkın Sesi ve Savaş adlı gazeteler de propaganda amacıyla Türk yerleşim bölgelerine dağıtılmıştır. İç savaşın sona ermesinin ardından Türkiye ve Yunanistan arasında bir kültür anlaşması imzalanmış bu kapsamda Gümölcine'de Celal Bayar Lisesi açılmış ve Batı Trakya'daki Türk okullarına Türkiye'den kitap gönderilmeye başlanmıştır. Bununla birlikte aynı dönemde Türkiye'ye yönelik göç dalgası da tamamen durmamış farklı nedenlerle devam etmiştir.

² Mehmet, a.g.m., s. 82.

³ Ahmet Civanoglu, Murat Derin, *Güncel Verilerle Batı Trakya Türk Basın Yayını*, Academia.edu, 2018, s. 28.

⁴ Ayşenur İslam, *Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme*, S.52, 2009, s.61.

Görsel 1: II. Dünya Savaşına Kadar Batı Trakya'da Ortaya Çıkan Gazeteler⁵

Gazetenin Adı	Sahibi	Baskıldığı Yer	Çıkış Yılları	Yayın Politikası
Zaman	Tahsin Ziya	İskeçe	Lozan Sonrası	Seçim Gazetesi
İmdat	Sedat Hakkı	İskeçe	1924	-
Yeni Ziya	Mehmed Hilmi	İskeçe	1925-1926	Milliyetçi
İtila	Çopur İsmail Hakkı	İskeçe	1925-1930	Anti-Milliyetçi
Adalet	Aziz Nuri	Gümüllüne	1927	Anti-Milliyetçi
Yeni Yol	Mehmet Hilmi-Osman Nuri	-	-	-
	Hüfzı Abdurrahman	İskeçe	1926	Milliyetçi
Yeni Adım	Mehmet Hilmi	İskeçe	1926-1936	Milliyetçi
Yarın	Mustafa Sabri	Gümüllüne-İskeçe	1927-1930	Anti-Milliyetçi
Peyam-ı İslâm	Mustafa Sabri	İskeçe	1930	Anti-Milliyetçi
Zahidat	Ayazade Tahsin	Gümüllüne	1928	Özel Propaganda
İnkılâp	Hüfzı Abdurrahman	İskeçe	1930-1931	Milliyetçi
Milliyet	H. Hüseyin Fehmi	İskeçe	1931-1938	Anti-Milliyetçi
Trakya	Osman Nuri	İskeçe	1932-1965	Milliyetçi
Üfkü	İsmail Şahap	Gümüllüne	1933-1935	Milliyetçi
Cumhuriyet	İsmail Demir Sırdaroğlu	İskeçe	1933	Özel Propaganda
Müdâfaa-yı İslâm	İtilâd-ı İslâm Cemiyeti ²	Gümüllüne	1935-1941	Anti-Milliyetçi
Ulus	-	-	-	-

1950'li yıllarda bölgedeki Türkçe basın iki ülke arasındaki dostluk ortamını ve eğitim alanında yaşanan olumlu gelişmeleri destekleyen bir nitelik kazanmıştır. 1960'lara gelindiğinde ise Türkiye'deki öğretmen okullarında yetişen Batı Trakyalı gençlerin geri dönüşleri başlamış bu kuşak modern Batı Trakya Türk edebiyatının temel isimleri haline gelmiştir. Bu gençlerin yazıları ilk kez 1957'de Gümüllüne'de yayımlanmaya başlayan Akın gazetesinde yer almış daha sonra 1963'te Birlik, 1967'de ise Azınlık Postası yayımlanmıştır. Aynı yıllarda Batı Trakya'da Türkiye'deki siyasi gelişmelere eleştirel yaklaşan bazı yayın organları da ortaya çıkmıştır. 1956-1966 yılları arasında çıkan Muhafazakar ile 1957-1977 arasında yayımlanan Sebat bu grubun en bilinen yayınlarıdır. Dönemin basını genel olarak iki farklı ideolojik hattın mücadelesi içinde şekillenmiştir; ilerici-gerici olarak nitelenen bu ayrışma uzun yıllar sürmüştür.

1967'de gerçekleşen askeri darbe ve ardından gelen cunta yönetiminin baskıcı politikaları Türkçe basına da yansımış sansür uygulamaları yaygınlaşmıştır. Cuntanın 1974'te devrilmesinden bu yana Batı Trakya'da yaklaşık yirmi beş Türkçe gazete ve dergi yayımlanmıştır. Bunların çoğu kısa ömürlü olmuş bazıları ise aralıklı olarak yayını sürdürmüştür. Buna karşılık İleri, Gündem, Trakya'nın Sesi, Olay, Rodop Rüzgarı ve Özgür Balkan gibi yayın organları düzenli şekilde çıkmaya devam eden gazeteler

⁵ Hikmet Öksüz, Batı Trakya Türk Basınında Atatürkçü Bir Gazete İnkılâp (1930-1931), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 17, S. 50, 2017, s.474.

arasında yer almıştır. Bölgedeki dergiler açısından da önemli gelişmeler yaşanmıştır. ⁶ 1989'da yayımlanmaya başlayan Şafak, Batı Trakya Türklerinin tek kültür,sanat ve edebiyat dergisi olarak dikkat çeker. 1982'de çıkan Arkadaş Çocuk Dergisi çocuklara yönelik yayınların öncüsü niteliğindedir. Aynı yıl basılmaya başlayan dini içerikli Hakka Davet, ardından Öğretmenin Sesi adlı dergi ve Gündem gazetesi bölgedeki yayın çeşitliliğinin örnekleridir.

Batı Trakya'nın basın kuruluşları, ekonomik zorluklarla mücadele etmelerinin yanı sıra teknik ekipman eksikliği, nitelikli personel yetersizliği, yüksek baskı giderleri, artan elektrik masrafları ve dağıtım için kullanılan akaryakıtın maliyeti gibi pek çok sorunla karşı karşıya kalmıştır. Resmi olarak kayıtlı basın işletmelerinin ödemek zorunda olduğu sigorta primleri de bu yükü daha da ağırlaştırmıştır.⁷ Bunun yanında bazı radyo istasyonlarının vericileri kötü niyetli kişiler tarafından sabote edilmektedir. 3592/2007 sayılı yasa ile radyo yayınlarına en az %25 oranında Yunanca program zorunluluğu getirilmiş aynı kanun Türkiye'deki radyo istasyonlarıyla ortak yayın yapılmasını da yasaklamıştır. Bu nedenle Joy FM ile TRT Avrupa FM'in birlikte hazırladığı "Dünya Dönerken" adlı program mevzuata aykırı olduğu gerekçesiyle sonlandırılmıştır.

Kamu ilanlarının dağıtımında da ciddi bir eşitsizlik söz konusudur. Resmi ilanlar çoğunlukla Yunan basınına yönlendirilmekte azınlık gazetelerinden ise yalnızca birine sınırlı miktarda ilan verilmekte diğer basın organlarına ise hiçbir ilan verilmemektedir. Ayrıca Yunan şirketleri de azınlık basınına reklam desteği sağlamaktan kaçınmaktadır. Buna ek olarak, Batı Trakya'da faaliyet gösteren büyük Türk firmalarının da azınlık basınına destekleme konusunda herhangi bir adım atmaması dikkat çekmektedir. Bu durumun değişmesi için söz konusu şirketlerin reklam ve sponsorluk yoluyla katkı sunmalarını teşvik edecek mekanizmaların oluşturulması gerekmektedir.

Batı Trakya'daki Türk basınının başlangıç noktası olarak İskeçe şehrini işaret etmek doğru olacaktır. Tarihsel olarak bakıldığında Türkçe gazetelerin büyük çoğunluğunun bu şehirde yayımlanmış olması Batı Trakya Türk basınının İskeçe'de doğduğunu göstermektedir. ⁸ Ancak güncel durum bu tarihsel tabloyla tamamen zıttır. Bugün İskeçe'de ne bir Türkçe gazete ne de bir dergi yayımlanmaktadır. İskeçe'deki Türk azınlık

⁶ İslam, a.g.m., s.61.

⁷ Civanoglu, Derin, a.g.m., s.35.

⁸ Hasan Arslan, Batı Trakya Türk Azınlığında Türkçe Basın ve Türkler, T.C. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2006, s. 27-28.

gazete okuma ihtiyacını karşılamak için Gümülcine şehrinde basılan yayınlara yönelmek durumundadır.

Günümüzde Gümülcine'de yayımlanmakta olan Türkçe gazeteler şunlardır:⁹

- Gündem
- Birlik Gazetesi
- Millet Gazetesi
- Ülkü Gazetesi

Sonuç

1923 Lozan Antlaşması Türkiye ve Yunanistan ilişkilerinde diplomatik sürecin temelini atmış ve iki ülke arasında güven ortamının oluşturulması için önemli bir başlangıç noktası sağlamıştır. Ancak antlaşmanın imzalanmasının ardından Ankara ve Atina arasında çeşitli anlaşmazlıklar devam etmiş özellikle Batı Trakya'daki Türk azınlığın durumu, nüfus mübadelesinden kaynaklanan ekonomik ve idari sorunlar iki ülke arasında uzun süreli bir güvensizlik atmosferi yaratmıştır. 1928 yılında Elefterios Venizelos'un Yunanistan'da iktidara gelmesiyle birlikte iki ülke arasında yeni bir dönemin başladığı diplomatik yollarla bildirilmiş Venizelos Türkiye'ye yönelik herhangi bir toprak iddiasında bulunulmadığını vurgulayarak güven tesis etmeye çalışmıştır. 1924'te Gümülcine'de Balkancı Hasan tarafından çıkarılan Balkan gazetesiyle başlayan Türkçe basın faaliyetleri kısa ömürlü olmasına rağmen bölgedeki Türk toplumu için bir başlangıç noktası olmuştur. Mehmet Hilmi'nin öncülüğünde yayımlanan Yeni Ziya, Yeni Yol ve Yeni Adım gibi gazeteler toplumsal bilinç ve kültürel dayanışmayı güçlendirmeye yönelik önemli girişimler olmuştur.

1932 yılında yayımlanmaya başlayan Trakya gazetesi Türkiye'deki gelişmeleri yakından takip eden ve Ankara politikalarıyla uyumlu bir yayın çizgisiyle öne çıkmış 1941'de Bulgar işgali nedeniyle ara vermek zorunda kalmasına rağmen 1946'da yayınına yeniden başlamıştır. Milliyet gazetesi ise 1931'den itibaren düzensiz aralıklarla 1980'lere kadar yayın hayatını sürdürmüş Yunan hükümetinin politikalarına yakın bir çizgide kalarak Türk azınlığın sorunlarına ilişkin resmi tutumu desteklemiştir.

Batı Trakya Türk basınının faaliyetleri 1940'lı yıllarda bölgedeki savaş ve iç çatışmalar nedeniyle büyük zorluklarla karşılaşmıştır. İç savaş sırasında çıkarılan Cumhuriyet Ordusu, Halkın Sesi ve Savaş gibi gazeteler propaganda amacıyla dağıtılmış Türk toplumu büyük ölçüde tarafsız kalmaya çalışmış ancak baskı altında tutulmuştur. İç savaşın sona ermesinin ardından Türkiye ile yapılan kültür ve eğitim iş birliği, 1950'li

⁹ Arslan, a.g.t., s. 28.

yıllarda bölgedeki Türkçe basın iki ülke arasındaki dostane ilişkileri ve eğitim alanındaki olumlu gelişmeleri destekleyen bir karakter kazanmıştır. 1960'lı yıllarda Türkiye'deki öğretmen okullarında yetişen genç kuşak Batı Trakya'ya dönerek modern Türk edebiyatının temellerini atmış ve bu gençlerin yazıları Akın, Birlik ve Azınlık Postası gibi gazetelerde yayımlanmıştır. Aynı dönemde Türkiye'deki siyasi gelişmelere eleştirel yaklaşan Muhafazakar ve Sebat gazeteleri bölgedeki basının ideolojik çeşitliliğini temsil etmiştir. Bu durum, basının ilerici gerici olarak tanımlanan iki farklı düşünce mücadelesi çerçevesinde şekillenmesine yol açmıştır. Buna karşın 1974 sonrası dönemde yaklaşık yirmi beş Türkçe gazete ve dergi yayımlanmış Gündem, İleri, Trakya'nın Sesi, Rodop Rüzgarı ve Özgür Balkan gibi gazeteler düzenli yayın hayatını sürdürmüştür. 1980'lerden itibaren Şafak, Arkadaş Çocuk Dergisi, Hakka Davet, Öğretmenin Sesi ve Gündem gibi dergi ve gazeteler bölgedeki kültürel, sanatsal ve dini içerikli yayınların çeşitlenmesine katkıda bulunmuştur. Bununla birlikte Batı Trakya Türk basınının faaliyetleri ekonomik zorluklar, teknik ekipman eksikliği, yetişmiş personel yetersizliği, yüksek baskı ve dağıtım maliyetleri, elektrik giderleri ve resmi sigorta yükümlülükleri gibi engellerle karşılaşmıştır. Radyo yayınları alanında getirilen kısıtlamalar ve ortak yayınların yasaklanması basının etkisini sınırlayan diğer önemli faktörler arasında yer almıştır. Tarihsel olarak Batı Trakya Türk basınının doğuş noktası İskeçe şehri olsa da, günümüzde İskeçe'de Türkçe gazete veya dergi bulunmamaktadır. Türkler gazetelere erişim için Gümölcine merkezli yayınlara yönelmek zorunda kalmaktadır. Gümölcine'de yayımlanan Gündem, Birlik Gazetesi, Millet Gazetesi, Ülkü Gazetesi gibi yayınlar bölgedeki Türk toplumunun haberleşme kültür ve eğitim ihtiyaçlarını karşılamaya devam etmektedir.

Kaynakça

- ARSLAN, Hasan, Batı Trakya Türk Azınlığında Türkçe Basın ve Türkler, T.C. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı Yüksek Lisans Tezi, Kars, 2006, s. 27-28.
- CİVANOĞLU, Ahmet, DERİN, Murat, Güncel Verilerle Batı Trakya Türk Basın Yayını, Academia.edu, 2018, s. 28.
- MECHMET, Chousein, Mehmet Hilmi'nin Batı Trakya'da Yayımlanan Gazete Yazılarının Yansımaları, Balkanistik Dil ve Edebiyat Dergisi, C.2, S.1, 2020, s.81.
- ÖKSÜZ, Hikmet, Batı Trakya Türk Basınında Atatürkçü Bir Gazete İnkılâp (1930-1931), Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. 17, S. 50, 2017, s.474.
- İSLAM, Ayşenur, Balkanlarda Türkçe Basın Hakkında Bir Değerlendirme, S.52, 2009, s.61.

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Derleme Makale / Compilation Article

SAVAŞ TARİHİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME: 1828-1829 OSMANLI-RUS SAVAŞI

Zeynep GENÇ*

Özet: 1828–1829 Osmanlı–Rus Savaşı, Osmanlı Devleti’nin 19. yüzyılda karşı karşıya kaldığı en ağır askerî ve diplomatik krizlerden biri olarak tarih sahnesinde önemli bir yer tutmaktadır. Bu savaşın temel sebepleri arasında Rusya’nın sıcak denizlere inme politikası, Panslavizm ideolojisinin güç kazanması ve özellikle Balkanlar’da yaşayan milletler arasında milliyetçilik akımlarının hızla yayılması yer almaktadır. Bunun yanı sıra, Osmanlı Devleti’nin iç yapısındaki zayıflamalar da savaşın seyrini doğrudan etkilemiştir. Nitekim 1826’da Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılmasıyla ordunun yeniden teşkilatlanma sürecine girmesi ve 1827’de Navarin’de Osmanlı donanmasının büyük ölçüde imha edilmesi, devletin askerî gücünü ciddi şekilde zayıflatmıştır. Savaş sürecinde Rus orduları hem Balkanlar’da hem de Kafkasya cephesinde önemli başarılar elde etmiştir. Varna, Silistre ve nihayetinde Edirne gibi stratejik merkezlerin Rusların eline geçmesi, Osmanlı Devleti’ni barış istemek zorunda bırakmıştır. 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti; siyasi, askerî ve ekonomik bakımdan ağır tavizler vermiş, Balkanlar’daki otoritesini büyük ölçüde kaybetmiş ve Kafkasya’da önemli toprak kayıpları yaşamıştır. Bu gelişmeler, Osmanlı Devleti’nin çözülme sürecini hızlandırmış ve modern dönemdeki güç kaybını açık biçimde ortaya koymuştur.

* Yüksek Lisans Öğrencisi, Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tarih Anabilim Dalı, Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı, ORCID:0009-0007-0474-5113, zeynepgenc01mail.com.

Anahtar Kelimler: Osmanlı Devleti, Rusya, 1828–1829 Savaşı, Edirne Antlaşması, Balkanlar.

AN ASSESSMENT OF MILITARY HISTORY: THE 1828–1829 OTTOMAN–RUSSIAN WAR

Abstract: The 1828–1829 Ottoman–Russian War holds a significant place in history as one of the most severe military and diplomatic crises faced by the Ottoman Empire in the 19th century. The main causes of this war included Russia's ambition to reach warm seas, the rise of Pan-Slavism ideology, and the rapid spread of nationalist movements, particularly among the peoples living in the Balkans. In addition, weakening of the Ottoman Empire's internal structure directly influenced the course of the war. Indeed, the abolition of the Janissary Corps in 1826, the subsequent reorganization of the army, and the largely destroyed Ottoman fleet at Navarino in 1827 severely weakened the state's military power. During the war, Russian armies achieved significant successes both in the Balkans and on the Caucasus front. The capture of strategic centers such as Varna, Silistra, and ultimately Edirne by the Russians forced the Ottoman Empire to seek peace. With the Treaty of Edirne, signed on September 14, 1829, the Ottoman Empire made significant political, military, and economic concessions, largely lost its authority in the Balkans, and suffered substantial territorial losses in the Caucasus. These developments accelerated the disintegration of the Ottoman Empire and clearly demonstrated its decline in power during the modern era.

Key Words: Ottoman Empire, Russia, 1828–1829 War, Treaty of Edirne, Balkans.

Giriş

19.yüzyıl Osmanlı tarihi, modernleşme çabaları ile askerî ve diplomatik krizlerin iç içe geçtiği bir dönemdir. Bu yüzyılın başlarında Osmanlı Devleti'nin karşı karşıya kaldığı en önemli tehditlerin başında Rusya gelmektedir. Çarlık Rusya'sının sıcak denizlere ulaşma arzusu, Balkan milletleri üzerinde etkili olan Panslavizm politikası ve milliyetçi hareketlerin hız kazanması, Osmanlı–Rus ilişkilerini sürekli gergin tutmuştur. 1821'de başlayan Yunan isyanı ve 1827'deki Navarin Baskını ise Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenada yalnızlaştığını ve askerî açıdan zayıfladığını göstermiştir. Bu koşullar altında başlayan 1828–1829 Osmanlı–Rus Savaşı, yalnızca iki devlet arasında bir askerî mücadele değil; aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin siyasi, askerî ve toplumsal

dönüşümünün kritik bir parçasıdır. Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılmasının ardından henüz tam anlamıyla teşkilatlanmamış olan Asakir-i Mansure ordusunun savaşa hazırlıksız girmesi, Osmanlı'nın karşılaştığı güçlükleri artırmıştır. Savaşın Balkanlar ve Kafkasya'daki seyri, Osmanlı ordusunun yapısal zafiyetlerini ve Rusya'nın bölgedeki stratejik üstünlüğünü açık biçimde ortaya koymuştur.

Savaş Öncesi Durum ve Savaşın Sebepleri

18. yüzyıl itibarıyla çöküş döneminde olan Osmanlı Devleti bu süreçte birçok kez Ruslarla savaş yapmak durumunda kalmıştır. Bunun en temel sebebi Rusların Akdeniz'e yani sıcak denizlere inme politikasıdır. Osmanlı ve Rusya arasında yapılan savaşların her birinde sebep olarak bu gerekçe sunulabilmektedir. Çünkü bu hedef Çarlık Rusya için vazgeçilmez olmuştur. 19. Yüzyılda sıkça adı geçecek olan Panslavizm bir diğer sebeptir. Panslavizm kelimesi ilk defa 1826 yılında J.Herkel tarafından "Hakiki Panslavizm" (Verus Panslavismus) adlı eserinde kullanılmıştır. 1789 Fransız İhtilali ve 1846 ihtilallerinden sonra yayılım gösteren Panslavizm Avrupa milletleri arasında milliyetçiliğin yayılmasına sebep olmuştur.¹ Panslavizm zamanla siyasi bir güç kazanmış Balkanlardaki Sırp, Hırvat, Sloven ve Bulgarlar arasında etkili olmuştur. Bu durum Osmanlı Devleti'ni kötü etkilemiş ve ilgili topraklarda isyanların çıkmasına sebep olmuştur. Rusya oluşan bu akımı kullanarak bazı kazanımlar elde etmeye çalışmıştır. Bu sebeple aşağıdaki hedefleri yerine getirmeye çalışmıştır:

- 1- Doğuda yeni fetihler yaparak Rus emperyalizmini geliştirmek,
- 2- Rusya'nın egemenliği altında bulunan bütün ırkları Ruslaştırmak,
- 3- Rusya dışında bulunan Slav topluluklarını Rus egemenliği altına almak.²

Rusya genişleme politikası doğrultusunda önce Osmanlı Devleti'ni, sonra ise Avusturya-Macaristan'ı hedef almıştır. Bu dönemde özellikle Balkan coğrafyasında yaşanan küçük çaplı kargaşalar Rusya ve Avusturya'nın desteğiyle büyüyerek ayaklanmaya dönmüştür. Sırp isyanı sırasında Rusya Osmanlı Devleti'nin işlerine karışmış bu sebeple Osmanlı askerleri mağlup edilmiştir. Böylelikle 1812'de Bükreş Antlaşması imzalanmış ve Sırlara ayrıcalıklar tanınmıştır. Ayrıca bazı topraklar Rusya'ya bırakılmış ve Rusya'nın bölgedeki hakimiyeti artmıştır. Bu durum Osmanlı-Rus arasındaki güç dengesi değiştirmiştir. 1821 yılında Mora'da başlayan Yunan isyanı ise kısa süre içerisinde uluslararası bir boyut kazanmış ve

¹ Adem Kara, 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı ve Anadolu'da Alınan Tedbirler, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.8, s.14, 2005, ss.115-131, s.117.

² Kara, a.g.m, s.119.

Rusya yeniden Osmanlı Devleti'nin içişlerine karışma fırsatı bulmuştur. 1825 yılında isyan bastırılrsa da uluslararası bir boyut kazanması Osmanlı Devleti'nin aleyhine olmuştur. İngiltere, Fransa ve Rusya Petersburg ve Londra'da görüşmeler yapmış ve bazı tekliflerde bulunmuşlardır. Osmanlı Devleti bu teklifleri reddedince 20 Ekim 1827 tarihinde Osmanlı donanması Navarin'de imha edilmiştir.³ Navarin olayından önce 1826 tarihinde ise Osmanlı Devleti'nde önemli bir olay gerçekleşmiştir. Bu olay Osmanlı Devleti'nin askeriyesini oluşturan Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması ve yerine Asakir-i Mansure'nin getirilmesidir. Yeni oluşturulan ordu savaş öncesinde eğitimlerini tam anlamıyla tamamlayamamıştır. Bu durum savaşın gidişatını etkilemiştir. Önceki yıllarda yaşanan olaylardan dolayı Osmanlı Devleti Fransa ve İngiltere gibi devletlerden yardım alamayacağını farkında olmasına rağmen Pertev Paşa savaşın olması gerektiğini savunmuş ve şu sözleri söylemiştir:

"Eğerçi Moskoflu'ya galebe ümit olunmaz. Lakin bila muhabere Mora Krallığı kabul olunur ise yol olur ve pek çok mahallere sirayet eder. Binaenaleyh vüs'umuzu sarf ettikten sonra bil-mecburiye ihtiyar eylersek düşman her vakit bu kadar teklifi iltizam eylemez".⁴

Rusya ise İngiltere, Fransa ve Avusturya'yı fetih yapmak istemediğine sadece Yunan sorunun çözülmesi adına bir savaş açtığına inandırmıştır. Böylelikle bu devletlerin savaş sırasında tarafsız kalmasını sağlamıştır. 26 Nisan 1828'de ise bir beyanname yayınlarak Osmanlı Devleti'ne savaş açtığını ilan etmiştir.⁵

Savaşın Başlaması

1828-1829 Osmanlı Rus Savaşı'nın arka planında Çar I. Petro'nun vasiyetinin olduğu unutulmaması gereken bir konudur. Çar I. Petro'ya göre Ruslar Karadeniz'de hakimiyeti ellerine alana kadar mücadele etmelidir. Ayrıca Türklerin de Balkanlardan atılması gerektiğini savunmuştur. Bu vasiyet Rus politikasına büyük ölçüde yön vermiş ve Osmanlı Devleti'nin zayıf olduğu her an Ruslar tarafından fırsat bilinmiştir. ⁶ Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılması, yeni ordunun kurulması ve Navarin baskını Osmanlı Devleti'ni stratejik açıdan olumsuz etkileyen konulardır. Bu sebeple dönemin padişahı II. Mahmud savaşa hazır olmadıklarının farkında olarak savaş yanlısı olmamıştır. Ancak Ruslar bunun farkında olarak baskılarını arttırmıştır. II. Mahmud'un Yunan meselesindeki tavrı

³ Uğur Akbulut, 1828 - 1829 Osmanlı - Rus Savaşında Trabzon ve Çevresi Askerinin Rolü, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, C.1, 2001, ss.349-358, s.350.

⁴ Kara, a.g.m., s.121.

⁵ Kara, a.g.m., s.122.

⁶ Pınar Doğanay, Şumnu Kalesi'nde Direniş: 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, S.38, 2025, ss.269-294, s.276.

da Ruslara fırsat vermiş ve İngiltere ile Fransa'ya Osmanlı Devleti'ne karşı savaş teklifinde bulunmuşlardır. Ancak her iki devlet de bu teklifi reddetmiştir.⁷ Bunun üzerine Rusya Osmanlı Devleti'ne tek başına savaş ilan etmiştir. Rus birlikleri 7 Mayıs'ta bir yandan Prut Nehri'ni geçerek Boğdan'a girmiş, diğer yandan doğuda Anapa Kalesi'ni kuşatmıştır. Bu sırada Osmanlı Devleti savaşmak ve savaşmamak arasında büyük bir sınavın ortasında kalmıştır. Bu sebeple 20 Mayıs 1828 tarihinde Bab-ı Meşihat'ta bir toplantı düzenlenmiştir. Şeyh Sıtkızade Efendi savaşa girilmesi gerektiğini savunurken Sadrazam Selim Mehmed Paşa yeni kurulan ordunun tam olarak eğitim alamaması konusuna vurgu yaparak yapılacak savaşın zamansız olduğunu belirtmiştir. Yapılan istişare sonucunda ise savaşma kararı alınmıştır. Bu sonuca ise savaşmamanın direkt olarak Yunanların bağımsızlığını kabul etmek olduğu düşüncesiyle varılmıştır.⁸

Savaş Boyunca Osmanlı ve Rus Ordusunun Gücü

Osmanlı ordusu 1826 yılına kadar Yeniçeri Ocağı'ndan oluşmaktadır. 1826'da Yeniçeri Ocağı'nın kaldırılınca bu boşluğu kapatmak adına Asakir-i Mansure-i Muhammediye kurulmuştur. Yeni kurulan bu teşkilat Avrupa askeri sistemi esas alınarak kurulsa da savaş başlayacağı zaman subay ve eğitim konusunda eksik kalmıştır. Bunun farkında olan Osmanlı Devleti, önceki savaşlarda olduğu gibi eyalet askerleri ve halktan gönüllü askerleri hizmete almak zorunda kalmıştır. Bu hazırlıklar sonucunda asker sayısı 25.000'e çıkarılmıştır. Osmanlı Devleti'nin Rusya'ya savaş ilan etmesinin ardından Seraskerliğe Ağa Hüseyin Paşa atanmıştır. Hüseyin Paşa, Davutpaşa'da ordusunun eksiklerini tamamlayıp 24 Mayıs 1828 tarihinde İstanbul'dan Şumnu'ya doğru yola çıkmıştır. Savaş bölgesine gelen seyyar orduların dışında kalelerin korunma vazifesini üstlenen asker sayısı da ordunun önemli bir bölümünü oluşturmaktadır.⁹ Osmanlı ordusunun muntazam kuvvetleri, her biri 500 nefer mevcuda sahip üç taburdan oluşan 33 alaydan ibarettir. Bu alayların her birinde bulunan 10 topun sevk ve idaresi için alay bünyesinde yaklaşık 120 topçu görev yapmaktadır. Ayrıca 6.000 mevcutlu Bostancı (Hassa) Alayı da bu kuvvetlere eklendiğinde, düzenli piyade ve topçu sınıfının toplam mevcudu 60.000'e yaklaşmaktadır. Süvari kuvvetleri ise, eyalet sipahilerinden oluşan 10.000 kişilik birlik ile her biri 120 mevcutlu altı süvari bölüğünden meydana gelen dört alaydan (toplam 3.600 süvari) oluşmakta ve böylece toplam süvari gücü yaklaşık 13.600 kişiye

⁷ Doğanay, a.g.m., s.276.

⁸ Doğanay, a.g.m., s.277.

⁹ Komisyon "1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)", T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, C.3, 1978 Ankara, s.435.

ulaşmaktadır. Topçu teşkilatı, sekiz süvari bataryası ve 84 piyade (sahra) bataryası olmak üzere toplam 92 bataryadan meydana gelmektedir. Bunlara ek olarak, 2.600 mevcutlu kazmacı ve lağımçı (istihkâm) sınıfı ile 41 nakliye (ulaştırma) bölümü bulunmaktadır. Mansure ordusunun mevcut kuvvetiyle kapsamlı bir savaş yürütmeye yeterli olmayacağı anlaşıldığından, eski usule başvurularak Rumeli ve Anadolu'daki kazalardan Nefir-i Âm yöntemiyle yaklaşık 100.000 kişilik ilave asker talep edilmiştir. Bu askerlerin bir kısmının ileri gelenlerin mali desteğiyle veya kendi kaynaklarıyla teçhiz edilmesi öngörülmüştür. Bu şekilde tertip edilen Osmanlı kuvvetleri toplamda, üçte biri süvari olmak üzere yaklaşık 180.000 kişilik bir sayıya ulaşmıştır. Ancak bu rakam ordunun fiilî savaş gücünü tam olarak yansıtmamaktadır. Zira eyaletlerden toplanan birliklerin önemli bir bölümü daha sefer yollarında firar etmiş, bu nedenle teorik asker mevcudu ile sahadaki gerçek kuvvet arasında ciddi farklar ortaya çıkmıştır.¹⁰

Askerlerin birçoğunun eğitim göremeden savaşa katılması Osmanlı ordusu için durumu dezavantaja dönüştürmüştür. Ruslar, Prut Nehri sınırını geçtiklerinde Balkan sınırı Osmanlı Devleti tarafından hazır bir ordusunun bulunmaması sebebiyle korunamamıştır. Kuvvetler parça parça savaş bölgesine gönderilmiştir. Lütü Tarihi'ne göre, 1828 yılında Şumnu ordusu ile çevredeki kalelerde konuşlu askerlerin toplam mevcudu yaklaşık 91.000, Anadolu'daki kuvvetlerin mevcudu ise 35.000 civarındadır. Savaşın başlangıcında Osmanlı ordusunun genel konuşlanma durumu şu şekildedir: İstanbul'un güvenliğini sağlamak ve Karadeniz'i korumak amacıyla 30.000, Akdeniz boğazının savunması için 7.000, Teselya ve Yunan cephesinde 10.000, Dobruca ve Tuna kıyısındaki kalelerde 30.000 ve diğer çeşitli kalelerde toplam 10.000 asker bulunmaktadır. Bu rakamlar birlikte değerlendirildiğinde, Rumeli bölgesindeki kuvvetlerin toplamı yaklaşık 150.000 kişiye ulaşmaktadır. Anadolu'daki kuvvet dağılımı ise şu şekildedir: Kars kalesinde 10.000, Erzurum kalesinde 15-20.000 (bunların 6.000'i Mansure askeridir) ve diğer kalelerde toplam 10.000 asker olmak üzere Anadolu'daki toplam mevcut yaklaşık 40.000 kişidir. Savaş başlamadan önce Osmanlı Donanması henüz buharlı gemilere sahip değildir; donanma tamamen yelkenli gemilerden oluşmaktadır. Üstelik bu yelkenli donanmanın da önemli bir bölümü Navarin Baskını'nda imha edilmiş bu nedenle deniz kuvvetlerinin savaş kapasitesi ciddi ölçüde zayıflamıştır.¹¹

Rus ordusuna bakıldığında ise Rumeli cephesindeki savaşlar için 2. Ordularını görevlendirdikleri görülmektedir. Bu ordu, 3., 6. ve 7.

¹⁰ Komsiyon, a.g.e., s.436.

¹¹ Komsiyon, a.g.e., s.437.

kolordulardan oluşmaktadır. 3. Kolordu dört piyade ve iki süvari tümeninden, 6. Kolordu ise iki piyade tümeni, iki süvari tümeni ve Don kazak birliklerinden meydana gelmiştir. 7. Kolordu ise iki piyade ve bir süvari tümeninden oluşmuştur. Her kolordunun bünyesinde bir topçu tugayının bulunması, Rus ordusunun ateş gücünü artıran önemli bir unsurdur. Savaşın başlamasından dört ila beş ay sonra 2. Kolordu ile Hassa birliklerinin bir bölümü ve 44 kuşatma topu da Rumeli cephesine sevk edilerek 2. Ordu'nun mevcudu 100.000 kişiye çıkarılmıştır. Kafkasya'daki Rus kuvvetlerinin toplam mevcudu yaklaşık 50.000 kişidir ve bu ordunun elinde 166 top bulunmaktadır. Bu kuvvetlerin 14.000 kişilik bir kısmı, 58 sahra topu ve 12 kuşatma topuyla birlikte Osmanlılara karşı kullanılmak üzere ayrılmıştır. Her ne kadar Rus askerinin eğitimi tam anlamıyla modern bir standardı karşılamasa da, Napolyon Savaşları'ndan etkilenecek benimsedikleri toplu hücum düzenine duydukları bağlılık ve sahip oldukları tecrübe, birliklerin savaş disiplini güçlendiren unsurlardır. Bununla birlikte Rus piyade ve süvari birliklerinin teçhizatının oldukça ağır olduğu bilinmektedir. Buna rağmen Rus askerinin moral seviyesi yüksektir; bunun temel nedeni, daha önce Osmanlılarla yaptıkları muharebelerde nispeten kolay zaferler elde etmiş olmaları ve Osmanlı ordusunun bu sırada henüz yeniden yapılanma sürecinde bulunmasıdır. Rus Deniz Kuvvetleri, savaşın deniz boyutunda Osmanlılara karşı belirgin bir üstünlük sağlamıştır. Karadeniz'de konuşlu Rus filosu; 16 muharebe gemisi, 6 fırkateyn, 7 korvet ve toplam 1679 topla donatılmış güçlü bir yapıdadır. Bu nedenle Karadeniz'de deniz üstünlüğü bütünüyle Rusların kontrolüne geçmiş, Osmanlı donanmasının manevra kabiliyeti ve denizden destek sağlama yeteneği büyük ölçüde sınırlanmıştır.¹²

Savaşın Gidişatı

Ruslar savaş ilan ettikten hemen sonra Prut nehrini aşmış ve üç kolla Eflak-Boğdan bölgesinden Osmanlı topraklarına girmişlerdir. Bir kol Bükreş'i ele geçirmiş ardından Hırsova'dan Tuna'ya geçerek Silistire önüne kadar gelmişlerdir. Diğer kol 17.000 kişilik kuvvetle İbrail'i kuşatmıştır. Ruslar bu bölgede ağır kuşatma topları kullanması rağmen Osmanlı kuvvetleri 43 gün boyunca kaleyi güvende tutmuşlardır. Ancak 23 Haziran 1828 tarihinde kale kuvvetlerinin serbestçe çıkmalarına izin vermesi karşılığında kale Ruslara teslim edilmiştir. Ruslar bu savaşlarda yaklaşık olarak 16.000 asker kaybetmiştir. Üçüncü kol ile 10.000 kişilik kuvvetle Tulça kalesini kuşatmıştır. Kalede bulunan 5.000 kişilik Osmanlı kuvveti savunma yapmaya çalışsa da ancak 25 gün dayanabilmiş mühimmatları bittiğinden teslim olmuşlardır. İlerlemeye devam eden Rus ordusu 10 Temmuz 1828'de Pazarcık'a varmış ve yaklaşık olarak 35.000 kişilik kuvvetlerini

¹² Komisyon, a.g.e., s.438.

bölgede bulundurmıştır. Aynı zamanda 15.000 kişilik Rus ordusu 12-21 Temmuz'da Varna kuzeyinde Osmanlı kuvvetlerine saldırmıştır. Ancak zaman içerisinde iki orduda da kayıplar yaşanmış ve kuvvetler geri çekilmişlerdir. Osmanlı Devleti'nin askeri açıdan zayıf duruma düşmesiyle birlikte en azından Rusları yıpratmanın daha uygun olduğunu düşünmüşlerdir.¹³ Osmanlı Devleti stratejik olarak bu şekilde ilerlerken Ruslar ordusunun büyük bir çoğunluğunu Şumnu'da tutarak bu bölgeyi Osmanlı Devleti'nden çıkarmayı ve bir meydan savaşı yapmayı planlamışlardır. Meydan savaşında Osmanlı ordusunu yenmek ve yok etmek istemişlerdir. Bu doğrultuda Yenipazar'ı ele geçirip 280 top ve 30.000 kişilik bir orduyla 20 Temmuz tarihinde Şumnu'ya yürümüşlerdir. Şumnu'da konuşlu Osmanlı kuvvetleri; yaklaşık 4.000 süvari, 10.000 muntazam asker ve 10.000 Arnavut askeri olmak üzere toplamda 25.000 kişiye yakın bir güce sahiptir. Rus ordusu ise ana kuvvetiyle Şumnu'yu, diğer birlikleriyle Silistre ve Varna kalelerini kuşatma altına almıştır. Kuşatma sırasında Varna kalesine belirli miktarda askerî ve lojistik destek sağlanmış olsa da, kalede görev yapan Osmanlı birliklerinin mevcudu yalnızca 3.000 civarındadır ve şehir ciddi ölçüde yiyecek sıkıntısı çekmektedir. Buna karşılık Rusların Varna önündeki kuvvetleri 18.000 kişiden oluşmakta, ayrıca 26 gemilik Rus Karadeniz filosu da kuşatmaya denizden destek vererek baskıyı artmaktadır. Bu gelişmeler üzerine, 2. Ordu ile Karınabad'a ulaşan Sadrazam Selim Mehmet Paşa, derhâl Varna'nın yardımına gidilmesine karar vermiştir. Bölgeden acilen 8.000 kişilik, İstanbul'dan ise ek olarak 3.000 kişilik bir kuvvet Varna'ya sevk edilmiştir. Aynı dönemde İstanbul'da bulunan 3. Ordu (İhtiyat Ordusu) da 15 Eylül 1828 tarihinde Rami Çiftliği'nde ordugâha çıkmış ve sefer hazırlıklarını hızlandırmıştır.¹⁴

Varna'da Osmanlı ve Rus kuvvetleri arasında son derece şiddetli çatışmalar yaşanmış, her iki taraf da ağır kayıplar vermiştir. Bu muharebeler sırasında bir Rus generalinin öldürülmesi, Rus komutanlığının saldırıları daha da yoğunlaştırmasına yol açmış ve 29 Eylül'de şehir kara ve denizden tamamen kuşatma altına alınmıştır. Kuşatma başladığında kalede görev yapan Osmanlı askerlerinin mevcudu son derece sınırlı olmuştur. Bu nedenle iki gün içinde yardım ulaştırılamadığı takdirde Varna'nın düşeceğine dair haber İstanbul'a gönderilmiştir. Bu sırada Varna açıklarında bulunan Rus donanmasının komutanı, kale muhafızı İzzet Mehmet Paşa'ya bir mektup göndererek kalenin teslim edilmesini teklif etmiştir. Bu teklif, İzzet Mehmet Paşa ile Yusuf Paşa arasında ciddi bir görüş ayrılığı doğurmuştur. İzzet Mehmet

¹³ Komisyon, a.g.e., s.439.

¹⁴ Komisyon, a.g.e., s.439.

Paşa teslim fikrine karşı çıkıp birlikleriyle iç kaleye çekilirken, Yusuf Paşa teslim edilmesi gerektiği görüşündeydi. Nihayet 10 Ekim’de Yusuf Paşa Rus karargâhına giderek kaleyi teslim etmiş, böylece Varna Rusların kontrolüne geçmiştir. Varna’nın düşmesi, Rus ordusuna önemli bir lojistik üstünlük sağlamış ve bölgedeki ikmal hatlarının güvenli biçimde işlemesine imkân tanımıştır. Varna’daki gelişmeler yaşanırken Vidin cephesinde savaşın ilk dönemlerinde ortaya çıkan güçlü direniş zamanla zayıflamıştır. Arnavut askerlerin disiplinsiz tutumları ve artan Rus baskısı Vidin’deki savunmayı zor duruma sokmuştur. Bu nedenle Vidin Muhafızı İbrahim Paşa, tahkimatların güçlendirilmesini istemiş ve bölgeye acil asker sevki talebinde bulunmuştur. Filibe, Pazarcık ve Samakov gibi yakın merkezlerden kuvvet gönderilebileceğini belirten İbrahim Paşa, İstanbul’dan da iki bin eğitimli piyade, dört tabur Mansure askeri, obüs ve çarha toplarıyla birlikte 120 topçu ve üç bin kıyye top güllesi talep etmiştir.¹⁵ Ayrıca bölgeye gönderilecek casusların daha dikkatle seçilmesi gerektiğini vurgulamıştır; zira daha önce gönderilen bazı casusların bilgi kirliliğine neden olduğu anlaşılmıştır. Bu talepler doğrultusunda merkezî hükümet, ihtiyaç duyulan insan gücünün ve mühimmatın bir kısmını İstanbul’dan, bir kısmını ise Pirlepe, Doyran, Sofya ve Tikveş kazalarından sağlayarak Vidin’e sevk etmiştir. Vidin cephesinde zorlayıcı koşullar yaşanmasına rağmen Ruslar 1828 sefer dönemi boyunca bu kaleyi ele geçirememiştir. 1828 yılı seferlerinde Rus ordusu aynı zamanda Şumnu, Niğbolu, Rusçuk ve Silistre’yi ele geçirmek üzere harekete geçmiş, ancak Osmanlı birliklerinin etkili savunması karşısında ilerleme sağlayamamıştır. Çatışmalarda her iki taraf da ciddi kayıplar vermiş, yaklaşan ağır kış koşulları nedeniyle Rus kuvvetleri nihayetinde Basarabya’daki kendi topraklarına çekilmek zorunda kalmıştır.¹⁶

1829 yılındaki sefer döneminde Rus ordusunun üstünlüğü belirgin şekilde ortaya çıkmış, Osmanlı Devleti’nin önemli savunma merkezleri birer birer düşmeye başlamıştır. Mayıs 1829’da Rus ordusu bu kez Silistre’yi kuşatmış, sayıca üstün olmanın verdiği avantajla giderek artan baskı karşısında Osmanlı birlikleri ancak altı hafta dayanabilmiş; 13 Temmuz 1829’da geri çekilmek zorunda kalmıştır. Silistre’nin kaybı Rus birliklerinin bir kısmının Şumnu üzerine yönelmesine yol açmış diğer birlikler ise Burgaz ve Sliven’i alarak İstanbul istikametine ilerlemeye başlamıştır. Rus ordusunun ağustos ayı sonunda Edirne’ye kadar ulaşması ve İstanbul’un yalnızca 68 kilometre yakınına kadar sokulması, payitahtta büyük bir panik yaratmıştır. Stratejik konumu itibarıyla önemli bir savunma ve ikmal merkezi olan Şumnu, çevresini kuşatan tepeler ve sarp

¹⁵ Doğanay, a.g.m., s.281.

¹⁶ Doğanay, a.g.m., s.282.

arazi yapısı sayesinde ele geçirilmesi güç bir kale olarak öne çıkmaktadır. Silistre, Varna ve Tuna boyunca uzanan diğer kaleler için de ikmal üssü olan Şumnu, Varna ile birlikte bölgenin en güçlü savunma noktalarından biri kabul edilmektedir. Rus ordusu 1828'den itibaren Şumnu, Silistre ve Varna'yı düşürerek Osmanlı direncini hızla kırmayı hedeflemiştir. Ancak Şumnu'da bulunan Osmanlı asker sayısının diğer bölgelere kıyasla fazla olması Rus komutanlarını tedirgin etmektedir. Bu sebeple öncelikle kaleye yönelik yardımları kesmek amacıyla bölgeye giden tüm yollar tutulmuş, böylelikle Şumnu'nun izole edilmesi hedeflenmiştir. Rus birlikleri kaleyi uzaktan kuşatma girişiminden sonuç alamayınca, yeterli desteğe sahip olmamalarına rağmen doğudan kuşatma yapmaya karar vermiştir. 3. Kolordu kuzeyden, 7. Kolordu ise güneyden harekete geçirilerek 27 Temmuz itibarıyla bölgedeki tepeler, vadiler ve stratejik noktalar ele geçirilmiştir. Osmanlı süvarisinin karşı taarruzu ilk etapta etkili olsa da Rus topçusunun yoğun ateşi sonucu geri çekilmek zorunda kalınmıştır. Ardından Rus birlikleri Çengelköy ve çevresinde tahkimatlarını güçlendirmiştir. Her şeye rağmen Şumnu'ya dışarıdan yardım ulaşmaya devam etmekte ve kalede direniş gücü korunmaktadır. Varna ve Silistre'deki birlikler fırsat buldukça bölgeye asker ve mühimmat sevk etmektedir. Ruslar ise bu yardımları kesmek için yeni doğrultulara saldırılar düzenlemiştir.¹⁷

1 Ağustos 1828'de Rusların Çengelköy civarındaki Osmanlı birliklerine taarruzu Osmanlı süvari kuvvetlerinin desteğiyle püskürtülmüş çok sayıda Rus askeri esir alınmıştır. 15 Ağustos'ta General Rodiger'in Güneş Köyü'ne yaptığı baskın da Osmanlı kuvvetlerinin sert karşılığıyla sonuçsuz kalmış ve Ruslar ağır kayıplarla geri çekilmiştir. Bu çatışmalar Rusların Şumnu'yu düşürmenin kolay olmayacağını anlamasına yol açmıştır. Ağustos ayı boyunca Osmanlı birlikleri kaleden çıkarak Rus hatlarına ani saldırılar düzenlemiştir. Buna rağmen Ruslar belirli tabyaları ellerinde tutmayı başarmıştır. 27 Ağustos gecesi Ağa Hüseyin Paşa ve Halil Paşa komutasındaki birlikler Rus hatlarına baskın düzenlemiş; bazı tabyalar geri alınmış, bazı bölümlerde ise şiddetli muharebeler yaşanmıştır. Rus ordusu yalnızca askerî kayıplarla değil, salgın hastalıkların etkisiyle de büyük yıpranma yaşamıştır. Özellikle yaz sıcaklarının artması, temiz su kaynaklarının sınırlı olması ve kötü beslenme koşulları nedeniyle ordu içinde veba, kolera ve dizanteri yayılmış; Rus askerlerinin yaklaşık %35'i bu hastalıklara yakalanmış ve her beş askerden biri hayatını kaybetmiştir. Hayvan yemi sıkıntısı da lojistiği ciddi ölçüde sekteye uğratmıştır. Osmanlı birlikleri de benzer sorunlarla mücadele etmiştir. Zahire aracının yetersizliği, ormanlık yolların kapalı olması ve Rus baskınları sebebiyle

¹⁷ Doğanay, a.g.m., s.283.

iaşe sevkıyatı gecikmekte askerler yeterli erzak alamamaktadır. Ayrıca Osmanlı ordusu içinde haberleşme sorunları, firar vakalarının artması ve disiplinsiz başıbozuk grupların varlığı savaşın seyrini olumsuz etkilemiştir.¹⁸

Silistre'nin düşmesinin ardından 3. Rus Kolordusu Şumnu yakınlarına gönderildiyse de Rus komutanlığı kısa süre sonra plan değiştirerek Balkanlar'ın güneyine inmeye karar vermiştir. Böylece Şumnu'daki baskı azalırken Aydos, Yanbolu ve ardından İslimye Rusların eline geçmiştir. Bu durum Edirne'yi savunmasız bırakmış ve nihayet Rus birlikleri 19 Ağustos 1829'da Edirne önlerine ulaşmıştır. Edirne'de yeterli asker ve iaşe olmadığını düşünen Halil Paşa, çarpışmadan kaçınmış ve şehir 21-22 Ağustos'ta direniş gösterilmeden Ruslara teslim edilmiştir. Bu beklenmedik teslimiyet İstanbul'da büyük panik yaratmış; hükümet kısa sürede İstanbul'un savunması için sayım yapmış, ahali arasından asker toplamaya çalışmış ve çeşitli önlemler almıştır. Ancak Rus ordusu da salgınlar, yetersiz beslenme ve kötü iklim koşullarıyla tükenme noktasına gelmişti. Bu nedenle hem Osmanlı hem Rus tarafı savaşın bir an önce sona ermesini arzulamaya başlamış, bu süreç Edirne Antlaşması'nın imzalanmasına giden yolu açmıştır.¹⁹

Savaşın Sonuçları ve Edirne Antlaşması

1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın ardından 14 Eylül 1829 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması, Osmanlı Devleti'nin askerî ve diplomatik açıdan büyük bir yenilgi yaşadığını gösteren, ağır hükümler içeren bir barış belgesidir. Savaş boyunca Rus ordusunun Balkanlar'da hızla ilerleyerek Edirne'ye kadar ulaşması üzerine Osmanlı Devleti barış istemek zorunda kalmış ve Rusya'nın şartlarını büyük ölçüde kabul etmiştir. Antlaşma, yalnızca savaşın sonuçlarını değil aynı zamanda Balkanlar, Karadeniz ve Kafkasya'daki güç dengelerini derinden etkileyen bir dönüm noktası niteliğindedir. Edirne Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti, Rumeli'de ve Kafkasya'da önemli kayıplar yaşamıştır. Rumeli sınırı Prut Nehri'nden başlayarak Tuna boyunca Karadeniz'e ulaşacak şekilde yeniden düzenlenmiş, Tuna'daki Yılan Adaları Rusya'ya bırakılmıştır. Kafkasya'da ise Ahıska ve Ahılkelek'in Rusya'ya terk edilmesi kabul edilmiş, ayrıca Rusya'nın Erivan ve Nahçıvan'ı topraklarına katması Osmanlı tarafından resmen tanınmıştır. Balkanlardaki düzenlemeler de Osmanlı hâkimiyeti açısından ciddi sonuçlar doğurmuştur. Eflak ve Boğdan, yönetim sistemleri bakımından geniş bir özerklik kazanmış; voyvodaların yerli boyarlar tarafından seçilmesi hükme bağlanmış ve Rusya, bu iki bölgenin "refahına kefil devlet" konumuna getirilmiştir.

¹⁸ Doğanay, a.g.m., s.285.

¹⁹ Doğanay, a.g.m., s.287.

Sırbistan'a da Akkirman Antlaşması hükümleri doğrultusunda yeniden ayrıcalıklar tanınmış ve Osmanlı'nın idaresine geçmiş olan altı nahiye Sırbistan'a iade edilmiştir.²⁰ Antlaşmanın Osmanlı Devleti açısından en ağır siyasi sonuçlarından biri Yunanistan'ın bağımsızlığının resmen kabul edilmesi olmuştur. Böylece Balkanlar'daki Osmanlı hâkimiyeti ciddi biçimde zayıflamış ve bölgedeki çözülme süreci hızlanmıştır. Antlaşmanın ekonomik hükümleri de son derece ağırdır. Osmanlı Devleti, 1,5 milyon Macar altını ticaret tazminatı ve 10 milyon Macar altını savaş tazminatı olmak üzere toplam 11,5 milyon Macar altını ödemeyi kabul etmiş, tazminat tamamen karşılanıncaya kadar Eflak, Boğdan ve Silistre'nin Rus işgali altında kalmasını kabul etmek zorunda bırakılmıştır. Bu tazminat yükü, Osmanlı maliyesini çökme noktasına getirmiş, taşışı hızlandırmış ve devleti üst tabakalardan zorunlu ianeler toplamaya mecbur etmiştir. Antlaşmanın bir diğer önemli hükmü Boğazlar rejimiyle ilgilidir. Osmanlı Devleti, Rus ticaret gemilerinin ve Osmanlı ile savaş halinde olmayan bütün devletlerin Rus limanlarına giden gemilerinin boğazlardan serbestçe geçebilmesini kabul etmiştir. Bu düzenleme, Osmanlı'nın Karadeniz üzerindeki geleneksel kapalı-deniz kontrolünü fiilen sona erdirerek Rusya'nın bölgedeki ticari ve siyasi nüfuzunu güçlendirmiştir. Edirne'de sağlanan barış yalnızca savaşın askeri sonuçlarının bir yansıması değil, aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin uluslararası arenada güç kaybettiğinin açık bir göstergesidir. Antlaşma, hem Balkanlar'da hem Kafkasya'da hem de Karadeniz'de Osmanlı hâkimiyetinin çözülme sürecini hızlandırmış; devletin dış politikada Rusya'ya bağımlılığını artırmış; mali, idari ve diplomatik açıdan ağır bir yük getirmiştir. Bu yönleriyle Edirne Antlaşması, Osmanlı tarihinin 19. yüzyıldaki en önemli dönüm noktalarından biri olarak kabul edilmektedir.²¹

Tablo 1: 1828-1829 Osmanlı-Rus Savaşı'nın Analizi

Osmanlı Devleti	Rusya
Padişah: II. Mahmud	Çar: I. Nikolay
Savaşa Katılan Komutanlar: - Serasker Ağa Hüseyin Paşa - Sadrazam Selim Mehmed Paşa	Savaşa Katılan Komutanlar: - General Diebitsch (1829 seferlerinin başkomutanı) - General Wittgenstein - General Roth

²⁰ Şerafettin Turan, Edirne Antlaşması, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1994, ss.442-443, s.443.

²¹ Turan, a.g.mad., s.443.

- İzzet Mehmet Paşa (Varna) - Yusuf Paşa (Varna) - Halil Paşa (Edirne) - İbrahim Paşa (Vidin)	- General Rodiger - Karadeniz Filosu Komutanları
Ordu Mevcudu: Yaklaşık 180.000 (teorik) – 60.000 düzenli piyade + topçu – 13.600 süvari – 100.000 nefir-i âm ile toplanan yerel kuvvet Ancak fiilî savaş gücü çok daha düşüktür; firarlar yüksektir.	Ordu Mevcudu: Rumeli Cephesi: 100.000 Kafkas Cephesi: 50.000 – Modern topçuluğa sahip – 16 savaş gemisi, 6 fırkateyn, 7 korvet (donanma)
Savaşın Sebepleri: -Balkanlardaki milliyetçi hareketlerin kontrol edilememesi - Yunan isyanının uluslararası boyut kazanması - Yeniçeri Ocağı’nın kaldırılması sonrası ordu zafiyeti - Navarin’de donanmanın imha edilmesi nedeniyle yalnız kalınması	Savaşın Sebepleri: - Sıcak denizlere ulaşma hedefi (I. Petro vasiyeti) - Panslavizm politikası - Balkan milletlerini himaye etme söylemi - Osmanlı’nın siyasi ve askerî açıdan zayıf döneminden yararlanma
Savaşta Kullanılan Taktik, Teknik ve Stratejiler: - Savunma ağırlıklı strateji - Şumnu merkezli “tahkimli savunma hattı” - Parça parça kuvvet sevki (stratejik zafiyet) - Süvariyle ani baskınlar - Kalelerde kuşatma karşıtı direniş - Lojistik eksiklikler nedeniyle stratejik bütünlük sağlanamamıştır.	Savaşta Kullanılan Taktik, Teknik ve Stratejiler: - Toplu hücum (Napolyon tipi düzen) - Üstün topçu gücü ve kuşatma topları - Koordineli üçlü kol sistemi - Donanma desteği (Karadeniz filosu) - İkmal hatlarını ele geçirme stratejisi - Kaleleri düşürerek derin ilerleme

Sonuç

1828–1829 Osmanlı–Rus Savaşı, Osmanlı Devleti açısından askerî, siyasi ve ekonomik boyutlarıyla ağır sonuçlar doğuran bir çatışma olmuştur. Osmanlı ordusunun yenilenme sürecinde olması, donanmanın Navarin’de imha edilmesi, eyalet kuvvetlerinin disiplinsizliği ve lojistik yetersizlikler savaşın Osmanlı aleyhine seyretmesine neden olmuştur. Rus ordusunun Balkanlar’da hızlı ilerleyişi, Varna ve Silistre gibi önemli kalelerin düşmesi ve Edirne’nin teslim edilmesi, Osmanlı Devleti’nin savaş gücünün zayıflığını açıkça ortaya koymuştur. Edirne Antlaşması ile Osmanlı Devleti Balkanlar, Karadeniz ve Kafkasya’da önemli kayıplar vermiş; Yunanistan’ın bağımsızlığını kabul etmiş; Eflak, Boğdan ve Sırbistan’a geniş imtiyazlar tanımak zorunda kalmıştır. Ayrıca yüksek miktardaki savaş tazminatı Osmanlı maliyesini büyük bir krize sürüklemiş ve devletin mali yapısında ciddi sarsılmalara yol açmıştır. Bu savaş, Osmanlı Devleti’nin uluslararası arenada zayıflayan konumunu belirginleştirmiş; 19. yüzyılda yaşanacak diğer siyasi ve askerî gelişmelerin zeminini hazırlamıştır. Genel olarak 1828–1829 Osmanlı–Rus Savaşı, devletin merkezî yapısının, askerî teşkilatının ve dış politikasının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini ortaya koymuş; II. Mahmud döneminde modernleşme sürecinin daha da hızlanmasına yol açmıştır. Bu yönüyle savaş, Osmanlı modernleşmesinin ve 19. yüzyıl jeopolitik dengelerinin anlaşılmasında kritik bir dönüm noktasıdır.

Kaynakça

- AKBULUT, Uğur, 1828 - 1829 Osmanlı - Rus Savaşında Trabzon Ve Çevresi Askerinin Rolü, T.C. Trabzon Valiliği İl Kültür Müdürlüğü Yayınları, C.1, 2001, ss.349-358.
- DOĞANAY, Pınar, Şumnu Kalesi’nde Direniş: 1828-1829 Osmanlı Rus Harbi, Karadeniz İncelemeleri Dergisi, S.38, 2025, ss.269-294.
- KARA, Adem, 1828-29 Osmanlı Rus Savaşı ve Anadolu’da Alınan Tedbirler, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.8, s.14, 2005, ss.115-131.
- Komisyon, “ 1828-1829 Osmanlı-Rus Harbi Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi (1793-1908)”, T.C. Genelkurmay Harp Tarihi Başkanlığı Harp Tarihi Yayınları, C.3, 1978 Ankara.
- TURAN, Şerafettin, Edirne Antlaşması, TDV İslam Ansiklopedisi, C.10, İstanbul 1994, ss.442-443.

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Kitap Tanıtımı / Book Review

**ARİF KOLAY “TÜRK MODERNLEŞMESİ” KİTABI
ÜZERİNE DEĞERLENDİRMELER**

Zeynep AYDIN*

Giriş

Türk modernleşmesi, Osmanlı Devleti'nin zayıflama döneminde başlayan ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla ivme kazanan bir dönüşüm sürecini ifade eder. 19. yüzyılın ortalarında, Osmanlı Devleti, teknolojik, siyasi, ekonomik ve kültürel alanda yaşanan değişimlere ayak uydurmak adına bir dizi reforma girişti. Bu reform hareketleri, Tanzimat ve Islahat Fermanları gibi girişimleri içermektedir.

Osmanlı Devleti'nin yaşadığı çeşitli sıkıntılar, özellikle askeri, ekonomik ve siyasi alandaki başarısızlıklar, modernleşme ihtiyacını acil hale getirmişti. Bu süreç, hem Osmanlı coğrafyasında hem de Türk milletinin genelinde köklü değişimlere yol açtı. Bu dönemdeki önemli isimlerden biri, Osmanlı Devleti'nin son döneminde etkili olan Tanzimat reformlarıyla tanınan Mustafa Reşit Paşa idi. Bu reformlar, daha etkili bir yönetim, eşitlik ilkesi ve hukuki düzenlemeleri içeriyordu.

Türk modernleşmesinin bir diğer önemli kilometre taşı, Osmanlı'nın sonunu getiren Birinci Dünya Savaşı sonrasında, Mustafa Kemal Atatürk liderliğinde gerçekleşen Kurtuluş Savaşı ve Cumhuriyet'in ilanıydı. Bu süreç, Türkiye'nin sadece siyasi ve askeri değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel açıdan da köklü bir dönüşüm geçirmesine neden oldu.

* Mezun. Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi, Tarih Bölümü, facize@gmail.com.

Bu incelemede de Arif Kolay’ın editörlüğünü yaptığı kitabı, Türk modernleşmesinin temel unsurlarını ve evrelerini inceleyerek, Osmanlı Devleti’nin son dönemlerinden başlayarak Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuna kadar geçen dönemdeki modernleşme çabalarını detaylı bir şekilde ele alacağız.

Türk Modernleşmesinin İlk Safhaları Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, Türk modernleşmesinin III. Selim dönemiyle başlayan sürecine odaklanılmış ve Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabaları ele alınmıştır. Metin, tarihi bir devamlılık perspektifiyle, Osmanlı Devleti’nin kökenlerinden itibaren Türkiye Cumhuriyeti’ne kadar olan süreci değerlendirir. III. Selim’in döneminde Osmanlı Devleti’nin iç ve dış sorunlarla karşı karşıya kaldığını ve geleneksel ıslahat yöntemlerinin artık yeterli olmadığını vurgular. (Kolay,2013,ss.13) Avrupa’daki hızlı ilerlemeler karşısında geri kalan Osmanlılar, modernleşmek ve güçlenmek amacıyla Avrupa’nın yöntemlerini benimsemeye karar verir. III. Selim, bu bağlamda Nizam-ı Cedit reformlarıyla köklü değişikliklere gitmeye karar verir.

Yazara göre, III. Selim’in reformları, sadece askeri alanda değil, aynı zamanda bilim, teknoloji ve toplumsal hayatta da gerçekleşir. Ancak, bu reformlar yeniçerilerin muhalefeti ve genel halkın direnciyle karşılaşır. Yeniçerilerin ve muhalefetin etkisiyle Nizam-ı Cedit düşer ve III. Selim, modernleşme çabalarının bedelini Kabakçı Mustafa isyanında hayatını kaybederek öder.

Metin, ardından II. Mahmud dönemine geçer. II. Mahmud, III. Selim’in reformlarını sürdürür ve özellikle yeniçerilerin ortadan kaldırılması gibi radikal adımlar atar. Bu süreçte Osmanlı Devleti, modern ve disiplinli bir ordu kurar, idari reformlar gerçekleştirir ve merkezi otoriteyi güçlendirir. II. Mahmud’un modernleştirme çabalarının başarılı olduğunu ve kalıcı olduğunu belirtir. (Kolay,2013,ss.15) Ardından, Abdülmecid döneminde Tanzimat Fermanı’nın ilan edildiğini ve bu süreçte Mustafa Reşit Paşa’nın önemli bir rol oynadığını ifade eder. Mustafa Reşit Paşa, Avrupa’daki diplomasi alanında uzmanlaşmış bir diplomat olarak Tanzimat Fermanı’nın ilanını sağlar.

Bu bölüm, Osmanlı Devleti’nin modernleşme çabalarını, iç ve dış zorlukları, reformları ve bu süreçteki önemli figürleri ele alarak Türk modernleşme sürecini anlatır.

Osmanlı İlimiye Teşkilatının Yenileşme Süreci (1789-1876) Bölümü Değerlendirmesi

Bu bölümde yazar, Osmanlı Devleti'nin tarihi bir dönemi olan Türk modernleşmesini ele almaktadır. Yazının başında, Türk modernleşmesinin III. Selim dönemiyle başladığı ve XIX. yüzyıl boyunca devam ederek günümüzde de etkilerini sürdürdüğü belirtilmektedir. (Kolay,2013,ss.26) Osmanlı Devleti ile Türkiye Cumhuriyeti'nin farklı devletler olmadığı, XI. yüzyıldan itibaren Anadolu'da oluşan tek bir Türk devletinin varlığından bahsedilmekte ve bu tarihi devamlılığın modernleşme sürecinin temelini oluşturduğu ifade edilmektedir. III. Selim dönemi, Osmanlı Devleti'nin güç kaybetmeye başladığı ve Avrupa ülkelerinin hızlı bir atılım içine girdiği bir dönem olarak tanımlanmaktadır. III. Selim, bu zorlu dönemde ülkenin yeniden güçlenmesi amacıyla Nizam-ı Cedit reformlarıyla köklü değişikliklere gitmiş ve Avrupa ülkelerinin yöntemlerini kullanarak devletin güçlenmesini sağlamıştır.

Yazının devamında III. Selim'in askeri ve siyasi anlamda sıkıntılı bir dönemde reformlar yapma çabaları, Avrupa ülkelerinden ilham alarak devletin yeniden güçlenmesini amaçlaması anlatılmaktadır. Ancak bu reformların yeniçerilerin muhalefetiyle karşılaştığı ve Nizam-ı Cedit'in başarısızlığa uğradığı ifade edilmektedir. II. Mahmud dönemi ise III. Selim'in başlattığı modernleşme çabalarının devamı olarak ele alınmaktadır. II. Mahmud, yeniçerilerin ilgası ve modernleşme çabalarıyla Osmanlı Devleti'ni güçlendirmeye çalışmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilan edilmesi, Asakir-i Mansure-i Muhammediye ordusunun kurulması, idari reformlar gibi önemli adımlar atılmıştır.

Son olarak, ilmiye sınıfındaki sorunlara odaklanılmaktadır. XVI. yüzyılın sonlarından XVIII. yüzyılın sonlarına kadar ilmiyedeki aksaklıklar, eğitim prosedürünün düzgün işlememesi ve rüşvet gibi sorunlar detaylı bir şekilde ele alınmaktadır. III. Selim'in ilmiye ıslahatları ve II. Mahmud dönemindeki modernleşme çabalarıyla ilmiye sınıfında yapılan düzenlemeler anlatılmaktadır. Bu süreçte, medreselerdeki eğitim sisteminin düzenlenmesi, liyakatin ön plana çıkartılması, ilmiye bürokrasisindeki sorunlara çözüm bulma çabaları aktarılmaktadır. (Kolay, 2013, ss.27)

Yazarın bu bölümdeki anlatımı, Osmanlı modernleşmesinin tarihsel arka planını, III. Selim ve II. Mahmud dönemlerindeki reform

çabalarını, yaşanan zorlukları ve ilmiye sınıfındaki sorunları detaylı bir şekilde açıklamaktadır.

Türk Modernleşmesinde Galatasaray Lisesi'nin Önemi Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, Osmanlı Devleti'nin 19. yüzyıldaki yenileşme hareketleri çerçevesinde Galatasaray Askeri Tıp Mektebi'nin kuruluşu ve faaliyetleri ele alınıyor. Metinde, Osmanlı Devleti'nin modernleşme çabaları kapsamında eğitim alanındaki değişikliklere vurgu yapılırken, özellikle Galatasaray Askeri Tıp Mektebi'nin kuruluşu, öğretim yöntemleri, dil politikaları ve mezunlarının görevlendirmeleri detaylı bir şekilde inceleniyor. Galatasaray'ın tarihine odaklanarak, II. Beyazıt zamanında Enderun Mektebi olarak kurulan Galatasaray'ın, II. Mahmut döneminde Tıp Mektebi'ne dönüşüm sürecini anlatıyor. Yenileşme hareketleri bağlamında, Galatasaray Askeri Tıp Mektebi'nin Osmanlı tıp eğitimine getirdiği yenilikler, öğrencilere verilen maaşlar, eğitim süresi, dil politikaları gibi detaylar metinde öne çıkıyor.

Ayrıca, II. Mahmut'un öğrencilere yönelik yaptığı bir konuşmada, tıp eğitimindeki önem, yabancı dilin gerekliliği ve öğrencilerden beklenen gayret konularına vurgu yapılıyor. (Kolay, 2013, ss.39) Galatasaray Askeri Tıp Mektebi'nin eğitim programında yapılan değişiklikler, Fransızca'nın öğretilmesi, matbaa kurulumu, dergi çıkarılması gibi unsurlar da metinde yer alıyor.

Galatasaray binasının tarihi süreçte yaşadığı yangın ve yeniden inşa süreci ile Uluslararası Tıp Kongresi'nin bu binada düzenlenmesine dikkat çekiliyor. Metin, Galatasaray Askeri Tıp Mektebi'nin Osmanlı tıp eğitimindeki önemine ve modernleşme çabalarına katkısına odaklanarak tarihsel bir perspektif sunuyor. Yazar, Mekteb-i Sultani'nin kuruluşu ve gelişimini, Osmanlı İmparatorluğu'nun Batılılaşma süreci, Tanzimat dönemi ve II. Mahmut'un yönetimi altında gerçekleşen eğitim reformları bağlamında ele almıştır. Bu dönemde Osmanlı yöneticileri, modern bir bürokrasi için eğitilmiş personel yetiştirmek amacıyla batı tarzında okullar açmışlardır.

Tanzimat Fermanı ile birlikte Müslim ve Gayrimüslim Osmanlı yurttaşlarına eşitlik vaat edilmiş ve bunu gerçekleştirebilmek için laik bir hukuk düzeni oluşturulması gerektiği düşünülmüştür. Bu nedenle laik bir eğitim sistemi de hayata geçirilmiş ve 1838'den itibaren Babıâli adı verilen bürokrasi için rüştiye muadili okullar

açılmıştır. Bu okullardan mezun olanlar, devlet bürokrasisinde istihdam edilmek üzere yetiştirilmişlerdir. Mekteb-i Sultani'nin kuruluşu, özellikle Osmanlı yöneticileri tarafından batıdaki eğitim sistemlerine uyum sağlamak ve genç nesilleri modern bilgi ve becerilere sahip bireyler olarak yetiştirmek amacıyla planlanmıştır. Fransa'nın rolü, eğitim sistemi açısından örnek teşkil etmek ve öğretmen temini konusunda yardımcı olmak şeklinde belirtilmiştir. Ancak yazar, Fransız etkisinin esas olarak eğitim sistemi örnek alınmak ve bazı öğretmenlerin temini konularında olduğunu vurgulamaktadır. (Kolay, 2013, ss.46) Mekteb-i Sultani, öğrencilerine laik bir eğitim sunmak üzere kurulmuş olup öğretim dili Fransızca ve Türkçe olarak iki ayrı kısımdan oluşmaktadır. Mektep, Müslüman ve Gayrimüslim öğrencilerin bir arada eğitim gördüğü bir yapıya sahiptir. Ayrıca, mektebin sadece lisans düzeyinde değil, aynı zamanda yüksek öğrenim kurumu olarak da Darülfünun-ı Sultani adıyla bir üniversiteye dönüştüğü belirtilmiştir. Bu üniversitede Mühendislik, Hukuk ve Edebiyat şubeleri bulunmaktadır.

Yazar, Mekteb-i Sultani'nin önemli müdürlerinden, öğrenci yetiştiren bir okul olarak öne çıktığı dönemleri, sporun okul içindeki yerini ve milli mücadele sonrası dönemi de ele almıştır. Tevfik Fikret'in müdürlük dönemi, okuldaki disiplin ve eğitim konularında önemli bir iz bırakmıştır. 1922–1923 eğitim yılı mezunlarının diplomalarını Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti adına aldıkları ve Mekteb-i Sultani isminin bu yıl mezun olanların diplomalarına son defa yazıldığı belirtilmiştir. Bu durum, Cumhuriyet döneminin başlangıcında eğitim sistemindeki değişiklikleri yansıtmaktadır. Milli Mücadele yıllarında Galatasaray Lisesi'nin eğitimdeki gelişmeleri özetleniyor. Mustafa Kemal Paşa'nın eğitime verdiği önem ve TBMM'nin açılmasıyla eğitim konularına odaklanması vurgulanıyor. Ankara'da Birinci Heyet-i İlmiye Toplantısı'nda Galatasaray Lisesi'nin statüsü ve programındaki değişiklikler belirtiliyor. Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun etkileri ve okulun hızlı uyumu ele alınıyor. Öğrenci etkinlikleri kapsamında kurulan İz-Caz orkestrası, öğrenci dergileri ve ödüllü yarışmada elde edilen başarılar öne çıkarılıyor.

Bölümde, Galatasaray Lisesi'nin tarihi süreci ve özellikle Atatürk'ün okulu dört defa ziyareti vurgulanmıştır. (Kolay, 2013, ss.56)

Atatürk'ün ziyaretlerinin, okula verdiği büyük önemi gösterdiği belirtilmiş ve bu ziyaretlerin detaylarına değinilmiştir. Atatürk'ün okulu ziyaretleri sırasında öğrencilerle etkileşimde bulunduğu, derslere girdiği ve imtihanlara katıldığı ifade edilmiştir. Ayrıca, Galatasaray Lisesi'nin Türk eğitim tarihindeki önemi vurgulanmış, okulun Osmanlı döneminden Cumhuriyet dönemine geçişindeki rolüne değinilmiştir. Okulun müfredatının ağırlığı, öğrencilere sağladığı kaliteli eğitim, Atatürk'ün özel ziyaretleri ve mezunlarının başarıları ele alınmıştır. Yazar, Galatasaray Lisesi'nin eğitim kalitesi, disiplini ve öğrencilerin birbirleriyle olan ilişkileri konusundaki izlenimleri üzerinden, okulun Türkiye'nin modernleşme sürecindeki etkisine vurgu yapmıştır. Aynı zamanda, okulun mezunlarının toplum içindeki etkisi ve başarılarını vurgulamış, Galatasaray Lisesi'nin öğrencilerine sağladığı donanımın onların hayatlarında nasıl bir etki bıraktığını ifade etmiştir.

Osmanlı Taşrasında İdari-Bürokratik Modernleşme: Musul Vilayeti Örneği Bölüm Değerlendirmesi

Bu bölümde, Tanzimat reformlarının Osmanlı Devleti'nde Musul vilayetindeki uygulandığının ana hatlarına odaklanılmıştır. (Kolay, 2013, ss.63) Tanzimat'ın temel amacı, merkezi idareyi güçlendirerek idari ve bürokratik yapıyı modernleştirmektir. Musul, Celili ailesinin hakimiyetinden kurtararak merkezi idareye bağlanmış, ancak reformların beklenen etkiyi gösterememesinde çeşitli zorluklar yaşanmıştır. Buna sebep olarak yetişmiş idarecilerin eksikliği ve coğrafyanın sosyal-ekonomik yapısı gösterilmektedir. Yolsuzluklar, suistimaller ve kötü yönetim gibi sorunlar da reformların başarısını olumsuz etkilemiştir. 1864 tarihli Vilâyet Nizamnamesi, merkeziyetçi sistemi benimseyerek Osmanlı eyaletlerinde uygulanmış, Musul, Kerkük ve Süleymaniye Sancakları'nda yeni vilâyet sistemi Midhat Paşa'nın Bağdat Valiliği döneminde hayata geçirilmiştir. Midhat Paşa, Musul'da gelir artışı, vergi tahsilatı düzenlemesi ve asayişin sağlanması gibi alanlarda yoğun çaba sarf etmiş, ancak bölgedeki ekonomik ve sosyal dinamiklerin etkisiyle tam anlamıyla başarılı olamamıştır. 1870 yılında kur'a usulü ile asker toplanması da bu dönemin önemli icraatlarından biridir.

Yazar, Musul'da vilâyet sisteminin uygulanması sonucunda gerçekleşen idari değişiklikleri ve bu süreçte ortaya çıkan önemli gelişmeleri detaylı bir şekilde ele almaktadır. İlk olarak, Liva İdare

Meclisi'nin oluşturulması ve bu meclisin yapısı açıklanmaktadır. Bu meclis, Müslüman, Süryani Katolik ve Süryani Yakûbî üyeler ile bir mutasarrıf, defterdar, müftü ve kâtip gibi merkezi idare tarafından atanmış memurlardan oluşmaktadır. Daha sonra, şer'i mahkemelerin zafiyetinden dolayı oluşturulan Meclis-i Temyiz-i Hukuk ve Cinayet'in yapı ve işlevi anlatılmaktadır.

Yazar, yeni oluşturulan meclislerin varlığının, eski sorunların devam etmesine neden olduğunu vurgulayarak özellikle rüşvet alıp veren üyelerin varlığına dikkat çekmektedir. Ayrıca, hukuk sistemindeki genel zafiyet nedeniyle adaletin sağlanmasının zor olduğu belirtilmektedir. Daha sonra, Musul'un Bağdat'tan bağımsız bir vilâyet haline getirilmesinin sebepleri ve bu sürecin nasıl gerçekleştiği açıklanmaktadır. Osmanlı-Rus Savaşı'nın getirdiği kaos ortamında, Musul'un da içinde bulunduğu bölgelerde asayişin bozulduğu ve ayaklanmaların meydana geldiği ifade edilmektedir. Bu durumun, II. Abdülhamid'in reform projelerini hızlandırmasına ve Musul'un Bağdat'tan bağımsız bir vilâyet haline getirilmesine yol açtığı belirtilmektedir. Son olarak, yeni vilâyetin kuruluşuyla ilgili detaylar verilerek, Musul Vilâyeti'nin memur ve bürokrat ihtiyacının nasıl karşılandığına dair bilgiler sunulmaktadır. Bu kapsamda, Musul Rûsumat Nezaret'i'nin kurulması, vergi işlerinin düzenlenmesi ve gelir artışının sağlanması için yapılan önlemler açıklanmaktadır. (Kolay, 2013, ss.70) Yazar, bu süreçte nitelikli idarecilerin önemini vurgulayarak, reformların başarısı için bu kadroların oluşturulmasına özel önem veren Midhat Paşa'nın çabalarını ele almaktadır.

II. Mahmud Döneminde Cizye Vergisinde Yapılan Düzenlemeler: Kıbrıs Örneği Bölüm Değerlendirmesi

Yazar, Osmanlı Devleti'nde XVIII. yüzyılın başlarından itibaren mali durumun bozulmasını, yöneticilerin halka kendi lehlerine birçok vergi ve harç yüklemelerine bağlamaktadır. 1808-1839 döneminde Kıbrıs'taki müslim ve gayrimüslim cemaatin çeşitli vergiler ödediğini belirten yazar, bu vergilerin II. Mahmud döneminde reformlarla önemli değişikliklere uğradığını ifade etmektedir. Cizye vergisi üzerindeki reformları değerlendirerek, vergi tahsilatındaki sorunlara ve halk isyanlarına vurgu yapmaktadır. Köprülüzade Mustafa Paşa'nın 1691'deki reformunun önemini vurgulayan yazar, II. Mahmud döneminde 1834'te yapılan reformun

bu süreçteki ikinci büyük değişiklik olduğunu belirtir. (Kolay, 2013, ss.96) Ada halkının isyanlarına karşı önlemler alındığını ve cizye vergisi üzerinde köklü reformların gerçekleştirildiğini ifade eder.

Tanzimat Modernleşmesinde İstimlâk Kanununun Yeri ve Önemi Bölüm Değerlendirmesi

Yazar, tebliğinde Avrupalıların Osmanlı Devleti topraklarından mülk edinmeleri meselesini ele almaktadır. Tebliğin ana konularını, bu meselelerin ortaya çıkışı ve gelişimi, yabancıların emlak ve arazi edinme yöntemleri, Osmanlı Hükümeti tarafından alınan tedbirler, Islahat Fermanı'ndan sonraki yasal düzenlemeler oluşturmaktadır. Ayrıca, Tanzimat döneminin Osmanlı modernleşmesindeki önemine vurgu yaparak, yasal düzenlemelerin bu süreçte nasıl ele alındığını açıklamaktadır. Osmanlı Devleti'nde bulunan yabancıları üç kategoriye ayırmaktadır: diplomatik temsilciler, turistler ve tüccarlar. Tanzimat dönemi öncesinde "Müste'men" tabiri kullanılan yabancılar, Tanzimat sonrasında "Ecnebi" olarak adlandırılmıştır. (Kolay, 2013, ss.111) Bu değişimle birlikte, Avrupalıların Osmanlı topraklarında geçici ve illegal yollarla mülk edindikleri dönemden, yasal düzenlemelerle mülk edinebildikleri döneme kadar geçen süreci inceler.

Ayrıca, Osmanlı belgelerine dayanarak, yabancıların yerleştikleri bölgelerde Osmanlı yurttaşları gibi vergi yükümlülüklerini kabul etmeleri gerektiğini ve bu şekilde ahalinin bir parçası olarak kabul edilebileceklerini belirtir. Yabancıların Osmanlı Devleti'nde kalıcı olarak yerleşmelerine izin verilmesiyle ilgili olarak kapitülasyonların geçici ikamet izinlerine yönelik olduğunu savunur. Yazar, Osmanlı Devleti'nin meseleyi nasıl ele aldığını ve yabancıların mülk edinme serüvenini 1700'lü yılların başlarından 1900'lü yılların başlarına kadar olan geniş bir zaman diliminde değerlendirir.

Türk Modernleşmesi Üzerine: Sanatçı Kadınlar Bölüm Değerlendirmesi

Yazar, bölüm boyunca Osmanlı Devleti'nde modernleşme sürecini, özellikle eğitim alanında kadınların statüsünü ve sanat üzerindeki etkilerini incelemiştir. Osmanlı Devleti'nde modernleşme süreci, özellikle Tanzimat Dönemi ile birlikte ekonomik ve askeri nedenlerle Avrupa'nın etkisi altına girdi. Modernleşme çabalarının temelinde eğitimle ilgili adımların atılması, özellikle Tanzimat

Dönemi'nde Osmanlı gündemine girmiştir. Avrupa'nın farkında olarak sınıflar arasındaki eğitim düzeyi farklılıklarını ortadan kaldırmaya yönelik çabalar, Osmanlı modernleşmesinde eğitimin kilit rol oynadığını gösterir. Bu süreçte, özellikle kadınlar için yapılan eğitim alanındaki gelişmeler, Tanzimat ve Meşrutiyet dönemlerinde önemli adımların atılmasına sebep oldu. Kadınların toplumsal statüsü üzerindeki etkileri, özellikle II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında belirginleşti ve kadınların sosyal hayatta daha aktif rol almalarına olanak sağlandı. Eğitimde yaşanan ilerlemeler, kız öğrencilere liselerin açılması ve yüksek öğrenim hakkının tanınması gibi adımlarla somutlaştı. Aynı dönemde kadınlar, siyasi ve toplumsal alanda da aktif bir rol oynayarak çeşitli siyasi partilere katıldılar ve kadın hakları için mücadele ettiler. Bu süreç, Osmanlı toplumunda kadınların modernleşme sürecine katılımını ve toplumsal değişimdeki etkilerini gösteren önemli bir evre olarak değerlendirilebilir.

Osmanlı Sağlık Modernleşmesinde 1893-94 ve 1895 İstanbul Kolera Salgınlarının Etkisi Bölüm Değerlendirmesi

Yazar, metinde 19. yüzyılın sonlarına ait Osmanlı Devleti'nde yaşanan kolera salgınları ve bu salgınlara karşı alınan önlemleri ele almaktadır. Metin, Avrupa'daki benzer salgınların Büyük Sağlık Uyanışı'na yol açtığı bir dönemde, Osmanlı Devleti'nin bu konudaki gelişmelerini incelemektedir. Özellikle 1893-1895 yılları arasında İstanbul'da yaşanan kolera salgınlarının, sağlık bilincinin artmasına ve önemli reformlara girişilmesine yol açtığını vurgulamaktadır. Salgınlar sırasında alınan tedbirler arasında sokakların genişletilmesi, ölümlerin şehir dışına defnedilmesi, çöplerin düzenli toplanması, hastane ve hapishane gibi kalabalık mekanların havalandırılması gibi önlemler bulunmaktadır.

Ayrıca, metinde Osmanlı Devleti'nin salgınlarla mücadelesinde Avrupa'dan getirilen uzmanlardan faydalandığı ve bu süreçte Fransız, Alman, ve Avusturyalı doktorların Osmanlı Devleti'nde teknik yardım sağladığı belirtilmektedir. Bu uzmanlar aracılığıyla bakteriyoloji biliminin geliştiği ve İstanbul'da önemli altyapı çalışmalarının başlatıldığı ifade edilmektedir. Öte yandan, metinde içme suyu kaynaklarının kontrolü, lağım sistemlerinin düzenlenmesi, altyapı eksikliklerinin tamamlanması gibi konularda yaşanan zorluklar ve mali sıkıntılar da vurgulanmaktadır. (Kolay,

2013, ss.229) Salgınlar sonrasında şehrin altyapısının iyileştirilmesi için çalışmaların başlatılması, Osmanlı modernleşmesi sürecinin bir parçası olarak ele alınmıştır.

Yazar, metinde tarihi bir dönemi ve salgınların etkilerini detaylı bir şekilde inceleyerek, Osmanlı İmparatorluğu'nun sağlık alanındaki önemli adımlarını ve bu adımların nasıl atıldığını anlatmaktadır.

Sonuç

Sonuç itibariyle, Osmanlı İmparatorluğu, 19. yüzyıl ortalarında içsel ve dışsal sorunlarla karşılaşarak Tanzimat reformlarıyla bir modernleşme sürecine girdi. Bu dönemde, Osmanlı Devleti, Tanzimat'ın temel hedeflerinden biri olan idari, hukuki ve sosyal yapıları modernleştirmeye yönelik çabalar başlattı. Musul'da gerçekleşen uygulamalar, Osmanlı modernleşmesinin önemli bir safhasını temsil eder. Bağdat Valisi Midhat Paşa liderliğinde Musul'da hayata geçirilen reformlar, sadece idari değil, aynı zamanda ekonomik ve sosyal düzenlemeleri de içeriyordu. Bu süreç, Osmanlı topraklarının genelinde modernleşme çabalarının bir yansımasıydı. Rüşvet gibi yaygın sorunlar, idari kadroların niteliksizliği ve mevcut sistemin yetersizlikleri gibi engeller, modernleşme çabalarını zorlaştıran unsurlardı. Tanzimat'ın Musul'daki uygulaması, Osmanlı modernleşmesinin bir evresini temsil ederken, genel anlamda Türk modernleşmesinin evrelerini de gösterir. Bu dönemdeki reformlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun çeşitli coğrafyalardaki idari yapısını, ekonomisini ve adalet sistemini düzenleme amacını ortaya koyar.

Türk modernleşmesi, tarihsel bir perspektif içinde incelendiğinde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çalkantılı dönemlerinden Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar uzanan geniş bir zaman diliminde önemli evrelerden geçmiştir. Bu sürecin başarısı, sadece siyasi ve ekonomik alandaki değişimlerle değil, aynı zamanda toplumsal değerlerin ve kurumların modernleşmesiyle mümkün olacaktır.

KOLAY, Arif, Türk Modernleşmesi, Yeditepe Yayınları, İstanbul, 2013.

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Deneme / Essay

YAS

YAZ*

Herkese merhaba. Ben Yaz. Soyadı kullanmayı pek sevmediğimden beni sadece Yaz olarak bilin istedim. Bundan sonra Genç Bakış Dergisi 'nde sizlerle buluşacağım. Bu ay ilk sayımız olduğundan benim için özel bir konuyu sizlerle paylaşmak istedim. Başlıkta da dediğim gibi konumuz Yas.

Nefes al ve yaşadığın şeyleri kabullen. Kabulleniş hem bir bitiş hem de bir başlangıçtır. Nasıl cümle ama.. Annemin kaybından sonra bu cümleyi kurabilmek yaklaşık bir buçuk yılımı aldı. Bu arada son dönemde çok değer verdiğim birini daha kaybettim.

Ben Yaz. Hayatımın bu hikâyesi annemin ölümüyle başladı. Daha da öncesi rüzgarlı ve yağmurlu bir yarı aralık ayında yani 15 Aralık gününde. O günden sonra öncesinde yaşadıklarım bir hiç gibi geldi gözümün önüne. 15 Aralık, yılın hiçbir bir önemi yok. O tarihe gelebilmek için günler saymış, hatta son 15 günü sanki onunla son günlerimmiş gibi daha sık kayıtlar altına almıştım. Çok daha geriye gidersek o tarih benim için 10 aylık bekleyişimin sonuydu. Annem, sol gözü için görme oranı neredeyse sıfıra gelince nihayet ameliyat olmaya ikna olmuş ve zorlu yollardan geçerek hayat karşıma ameliyat tarihi olarak 15 Aralık'ı çıkarmıştı. Fakat bir yerde de okuduğum gibi ***‘‘Hayat, siz planlar yaparken başınıza gelenlerdir..’’*** tam da böyle olmuştu. Ben o gün kesin annem ameliyat olacak derken önce yolda ameliyat iptal olduğunu öğrenmiş ardından bir otobüs durağında annemin gözlerimin önünde bayılışını izlemiştim. Sonrası koşturmaca ve hayatımda hiç aklıma gelmeyen

* 7oku_yaz instagram hesabı.

şeyin başıma gelişi..Yaş yirmilerde giderken kendi kendime ‘‘*Yirmili yaşlar, henüz yoğun bakıma girmek için çok erken*’’ demiştim. Evet, 44 günlük umutlu ama içten içe de sonunun ölümle biteceğini bildiğim ve 4 defa girdiğim yoğun bakım süreci 29 Ocak’ta son buldu. Umarım kimsenin yoğun bakıma yolu düşmez. Yıl daha henüz yeni başlamış, anladım ki ölümün zamanı yok. Annem 30 Kasım da altmış yaşını doldurmuştu. Anladım ki ölümün yaşı da yok ve ekrandan/ komşudan görüldüğü gibi değil. Anneannem, babaannem, amcalar ve babamın babası ben çok küçükken annemin babası ise ben henüz onlu yaşlardayken ölmüştü. Açıkçası ölümü sadece annemin öğrettiği kadar biliyordum. Annem, her bayramdan önceki arife günlerinde veya kandillerde bana ‘‘*Ölmüşlerimiz var, anneannelere Kur an oku kızım*’’ derdi. Ben de onun sözünü dinler ve okurdum. Aslında böylece ölümü bana aşlamıştı. Ama hiç evden birinin bedenlen hiç dönmeyeceği yere gitmesinin ne demek olduğundan bahsetmemişti. *Yani yastan. Öte yandan yedi yaşında annesini kaybeden annem için yas tarifi olmayan bir yumruydı yüreğinde. Ben de hayatımın geri kalanında yas sürecine girmiş biri olarak bu süreçten geçenlerin yalnız olmadığını bilmeleri adına hikâyemi sizlerle paylaşmak istedim. Peki, bu zamana kadar neleri fark ettim?*

Yas, kelime anlamı olarak: Kişinin sevdiği birini ya da hayatını etkileyecek bir şeyi kaybetmesi sonucu verdiği doğal ve duygusal tepkiler bütünüdür. Yas süreci kişinin kayba uyum sağlamak için geçirdiği evreleri kapsar.

Evet. İtiraf ediyorum hikâyemi anlatırken bahsetmesem de aramızda yaklaşık on yaş olan bir abi ve ablaya sahibim. Bu nedenle babamı da dahil edersek (76 yaşında) yas sürecinin farklı kişilerde, farklı yaş gruplarında ve farklı cinsiyetlerde nasıl ortaya çıkabileceğini gözlemlemem çok zor olmadı. Bu süreçte yani sadece bu yazının yayımlandığı güne kadar anneme yazmaya devam ettim. Yoğun bakımdayken kırk dört kısa ama bizim için uzun olan o günlere sanki o bir gün evimize gelecekmış gibi olanları anlattığım üç mektup sığdırdım. Sonrasında bir süre yazmamak için direnmedim desem yalan olur ama elden başka bir şey gelmiyor. Önce mektupları

toparlamayı düşündüm. Sonra ondan vazgeçip kalbimin sesini dinledim ve neden yazdığımı bilmeden yazdım. Ben genelde world e yazıyorum. Kısa kısıda defterime not alıyorum. İnsan bazen hiç dönemeyeceğini bilse de o kişiye bir şeyler anlatmak ister. Bunun en özel örneğini mezarlık ziyaretlerinde görebilirsiniz. Kendimden anladığım bazen neden yazdığınızı bilmeden sadece yazmak bile iyi gelir. Süreç içinde en azından hareket halinde olup iyi beslenmenizi söyleyecekler; Siz istediğiniz kadar iyi beslenin bedeniniz size bir noktada yas sürecinde yaşamanızın muhtemel olduğu o iyi hissetmeme halini gösterecektir. Örneğin hiç bu kadar döküldüğünü bilmediğim saçlarım hayatımda çok şükür her şeyin rutinde olduğu annemin ölümünden bir yıl sonra hiç olmadığı kadar dökülmüştü. Bir an daha ciddi bir hatsallığa yakalanmış olabilme ihtimalimi düşünmedim değil. Sizde bedeninizde aksi bir ağrı hissettiğinizde her zaman olduğu gibi doktora başvurun. Süreç içinde yaşadığınız her şeyin normal ve geçici olduğunu unutmayın. Yas sürecine girmiş herkesin kendine özel bir kırılma noktası vardır. Dürüst olmak gerekirse bir noktada yüksek sesle ağlamanız ve kendinizi boşaltmanız gerekecek. Çok normal. Duygularınızı yaşamaya izin verin. Başlarda gülmenin bile size ağır geldiğini zannedebilirsiniz. Acele etmeyin. Kendinize zaman tanıyın. Ben annemin cenazesinde ağlamadığım kadar bir fincan kırıldığında ağladığımı biliyorum. Çünkü o an şok içerisindeydim ve ilerleyen zamanda hayata devam ederken sanıyorum süreci aşmam biraz zaman aldı. Bir parça yürüyün, bir parça müzik dinleyin, bir parça film izleyin. Farklı etkinliklere gidin. Gerektiğinde duygularınızı fark edin oturun ağlayın ve kalkıp yolunuza devam edin. Yolun da yolculuğunda sahibi eninde sonunda siz oluyorsunuz. En başta söylediğim gibi kabulleniş hem bir bitiş ve hem de bir başlangıçtır. Her zaman sonsuz yeniden başlama hakkınız olduğunu hatırlayın. Hayatta yaşadığınız anlardan zevk almayı unutmadan dileğiyle..

Yol uzun yolculuk devam ediyor..

Hoşça kalın.. :)

Yas sürecinden geçen ve geçmeyen tüm okurlarımızı sevgiyle kucaklıyorum. Umarım bir parça olsun yaşadığınız her şeyin kendinize özgü olduğunu hatırlatabilmişimdir.

Konu ile ilgili görüşlerinizi ve deneyimlerinizi **7oku_yaz** instagram hesabımdan benimle paylaşırsanız sizi bekliyor olacağım..

“Anneme ve yakın zamanda kaybettiğim değerli hocam Teyfik Sütçü’ye saygılarımla...”

Sayı / Number : 1 (1)	2026
ISSN: 3149-8582	utabilim@gmail.com

Şiir / Poem

Rabia UĞURLU*

KAYBOLUŞ

Utanmış bir hayaletin hüznü serilmiş

gururu kırık zemine...

Gizlemeye tâbi olmuş yağışlar

kariştiriyor ortalığı

Tutunamıyor gözlere

sözlere tutunamıyor

Toprağına asit değmiş bakışları

Arıyor kendini bu sonsuz ağaçlıkta

Kapıyı kapat.

* Mezun. Dokuz Eylül Üniversitesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü. İstanbul Halk Eğitim Merkezi Öğretmen. E-posta: rabiaugurlux@gmail.com

"Yavaş

yavaş

gizli

saklı

sessiz sakın"

134

Geliyorlar,

gözleriyle ruhunu içiyorlar

çığlıkları dolaşıyor odayı

acı sesi müzik tadında...

-tekrar ediyor

Kapıyı kapat!

Karanlıkta yayılan korku duyuluyor

Zihni, kurumuş dalların esiri

-kurtuluş yok-

Uzaktan gelen ritmik ses

Tellerinde bulamıyor ahengini

Baykuş eşliğinde soğuk ötüşler...

135

-hey neredesin?-

Utanmış hayalet sesleniyor:

"Gitme, inan bana,

Yalnızlık şarkına eşlik ederim..."

-inanmak istemiyor-

Her şey sona geliyor...

sönüyor mumun ışığı

soluyor saatin kumu

İçinde kendine açıklayamadığı sırrı öğreniyor

Sorgularken zehir saçan zemini...

136

Her şey sona eriyor

kapı artık kapa-

(mıyor)

TEKİRDAĞ

2025

ULUSLARARASI TOPLUMSAL ARAŞTIRMALAR BİLİM DERNEĞİ